

RIKSDAGENS PROTOKOLL.

1911. Andra kammaren. Nr 34.

Onsdagen den 26 april.

Kl. 11 f. m.

§ 1.

Justerades protokollet för den 20 innevarande april.

§ 2.

Herr statsrådet greve *Hamilton* aflämnade Kungl. Maj:ts proposition angående anläggning af statsbana från Veittijärvi till Karungi samt från Karungi till Matarengi m. m.

Denna proposition bordlades på begäran.

§ 3.

Upplästes följande till kammaren inkomna sjukbetyg:

Riksdagsmannen *Victor Larsson* lider af reumatisk feber och måste tills vidare intaga sängen.

Stockholm den 25 april 1911.

Bror Fristedt

Leg. läkare.

§ 4.

Föredrogos hvar för sig Kungl. Maj:ts å kammarens bord hvilande propositioner; och hänvisades därvid till statsutskottet propositionerna: angående ersättning åt länsmannen *A. Egerström* för ett husrötelopp, som han ej kunnat af företrädaren utfå; och angående förlängning af västra vågbrytaren vid *Hanö hamn* i *Mjällby socken* af *Blekinge län*.

Till bevillningsutskottet öfverlämnades propositionen med förslag till förordning angående rätt att hos statskontoret erhålla upplysning i fråga om skyldighet att utgöra stämpelafgift.

§ 5.

Efter föredragning härpå af de på kammarens bord liggande motionerna remitterades motionen nr 360 af herr *Eriksson* i *Grän-*

Andra kammarens protokoll 1911. Nr 34.

gesberg till bevillningsutskottet och motionen nr 361 af herr *Olausson m. fl.* till jordbruksutskottet.

§ 6.

Vidare föredrogs jordbruksutskottets memorial, nr 82, med anledning af kamrarnas remisser af Kungl. Maj:ts proposition angående pension åt skrifbiträdena hos domänstyrelsen Ebba Maria Virginia Sundberg och Hedvig Mathilda Sundberg.

Med bifall till utskottets hemställan beslöt kammaren hänvisa ifrågavarande proposition till bankoutskottet.

§ 7.

Härefter föredrogs, men blefvo ånyo lagda på bordet Andra kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande nr 9° och Andra kammarens femte tillfälliga utskotts utlåtande nr 9.

§ 8.

*Ang. förbud
mot natt-
arbete af
män.*

Till afgörande förelåg nu lagutskottets utlåtande, nr 34, i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående förbud mot nattarbete af män inom vissa arbetsområden.

Uti en inom Andra kammaren väckt, till lagutskottet hänvisad motion, nr 253, hade herrar *Lindhagen, Lindberg* och *Hasselquist* föreslagit, att Riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t, efter allsidig undersökning af nattarbetet inom industriella och angränsande arbetsområden, måtte — eventuellt efter inledda internationella förhandlingar — taga i öfvervägande, i hvad mån och på hvad sätt förbud för nattarbete äfven af män skulle kunna åvägbringas inom dylika arbetsområden, där samma arbete ej af tvingande omständigheter nödvändiggjordes, äfvensom, i den mån utredningen därtill föranledde, för Riksdagen framlägga lagförslag i ämnet.

Utskottet hemställde, att ifrågavarande motion icke måtte till någon Riksdagens åtgärd föranleda.

Reservation hade emellertid afgifvits af herr *Lindhagen*, som ansett, att utskottet bort tillstyrka bifall till motionen.

Sedan utskottets hemställan blifvit uppläst, yttrade:

Herr Lindberg: Herr talman, mina herrar! Tyvärr är min medmotionär, som tillika är ensam reservant i utskottet, af sjukdom förhindrad att försvara sin reservation, och det är af den anledningen som jag, herr talman, begärt ordet för att i någon mån angifva de synpunkter, som varit bärande för oss vid framlämnandet af denna motion. Den är ju en gammal bekant från ett par föregående år,

och vi hörde redan vid en föregående frågas behandling under lördagen, att lagutskottets ärade vice ordförande uttalade sina betänkligheter äfven mot de önskingar, som framkommit i denna motion.

Jag är ju som sagdt tillika med herr Lindhagen motionär i denna fråga, hvilket icke hindrar, att jag har i viss mån andra synpunkter att anlägga på saken än de, som kommit till synes i herr Lindhagens motion. Det är således icke min mening att vilja kräfvat ett fullständigt förbud för männen hvad angår nattarbete. Detta var också en sak, som kom fram i debatten om denna fråga föregående års riksdag. Vi förstå mycket väl, att icke detta kan låta sig göra, där den industriella utvecklingen har gått i den riktningen, att det utan tvifvel kommer att bli så, att det kommer att fordras arbetets fortgående äfven under nätterna. Men i en sak få vi väl ändå vara ense med min medmotionär, och det är, att natten är afsedd till hvila och icke till arbete, och att det rent af kan betraktas som ett brott mot naturen att göra natten till dag i detta afseende. Hvad jag egentligen vill i denna fråga är, att lagstiftningen bör gå i författning om att stadga förbud för alltför långt utsträckt arbetstid under nattens timmar, en sak, som ju också framhölls vid förra årets riksdag.

Det skulle icke behöfvat sägas så mycket om denna sak, då den debatterades så utförligt förra året, men jag har varit i tillfälle att göra några iakttagelser sedan den tiden, hvilket gör, att jag måste ytterligare något vidröra frågan. Det har, som vi alla veta, försiggått en utveckling af de elektriska kraftanläggningarna i vårt land, och det torde icke vara för herrarne obekant, att dessa väldiga kraftkällor lämna drifkraft för billigare pris om nätterna än om dagarna. En stor del af den svenska industrien skall helt säkert hädanefter finna det med sin fördel förenligt att använda den billigare elektriska drifkraften under nätterna för att drifva sina maskiner och sina etablissemang. Då så är förhållandet, och då man således mycket väl vet, att industrien fikar efter den billigare drifkraft, som står att få på detta sätt, så kommer den att tvinga arbetarne till att arbeta om nätterna i stället för om dagarna. Utskottet har sagt, och äfven andra ha framhållit, att här i landet ligger ett hinder för detta däri, att arbetarne fordra mera betaldt för arbete om nätterna än om dagarna. Ja, så har det varit förr, men det torde icke vara obekant för en del af kammarens ledamöter, att vid de öfverenskommelser, som gjorts på den senare tiden mellan arbetare och arbetsgifvare, ha arbetarne nödgats frågå dessa sina förut framställda kraf. Så t. ex. vid den sista öfverenskommelsen mellan svenska grof- och fabriksarbetareförbundet och respektive arbetsgifvare. Där måste arbetarnes representanter frågå krafvet på högre betalning för nattarbete. Det är således så i denna arbetsbransch, att där ett fortgående arbete äger rum såväl natt som dag, aflönas arbetet lika under hela dygnet. Jag har i min hembygd varit i tillfälle att se verkningarna af denna öfverenskommelse, nämligen vid den stora cementindustrien, där under föregående sommar arbetet pågick oafbrutet natt och dag med en så lång arbetstid som 12 timmar. Det var, som man brukar säga, 12 timmars-skift. Hvad det betyder för en arbetare att arbeta 12 timmar i en fabrik, där förhållandena äro så ohälsosamma, som de äro i denna industri, kan

*Ang. förbud
mot natt-
arbete af
män.
(Forts.)*

*Ang. förbud
mot natt-
arbete af
män.
(Forts.)*

lättare tänkas än beskrivas. Nu heter det visserligen, att det endast är 10 timmars arbetstid, men för den, som skall börja kl. 6 på kvällen och icke får gå ifrån fabriken förrän kl. 6 på morgonen, blir det i själfva verket 12 timmars arbetstid, äfven om han kan påräkna 2 timmers s. k. måltidsrast. Ty hvad betyder en måltidsrast under nätterna, då den skall tillbringas inom fabriken väggas och mycket osunda lokaler. Jag har varit i tillfälle många gånger på väg till mitt eget arbete att möta dessa människor, när de komma från sitt nattliga arbete, och det är ohyggligt att se, hvilka verkningar detta nattarbete i dessa lokaler har på dessa människor, som i förtid bli nedbrutna till såväl kropp som själ. Och hur skall det sedan se ut i hemmen hos dessa arbetare? Det är ett kapitel för sig. Mannen kommer hem på morgonen och skall då lägga sig att sofva i kanske det enda rum, som står familjen till disposition. Det finnes ju ingen möjlighet, att familjens öfriga medlemmar kunna lefva ett något så när ordentligt lif, när förhållandena på detta sätt bli upp- och nedvända.

Härtill kommer en annan omständighet, som jag varit i tillfälle att lägga märke till på den plats, hvarifrån jag hämtat mina intryck i dessa saker. Till följd af öfverproduktion i fabriktionsbranchen blefvo förra sommaren 150 af fabriken gamla arbetare afskedade. Det är väl icke underligt, att dessa människor stå undrande och spörjande inför ett sådant förhållande och öfver hvad detta skall betyda. Vi tvingas, säga de sig, att arbeta om nätterna, och då vi hållit på med det en lång tid, så bli vi afskedade, därför att vi gjort för mycket. Det är ju en konstig samhällsordning, som man icke får undra öfver att arbetarne ställa sig oförstående emot.

Här har nu af utskottet framhållits den omständigheten, att vi här i landet icke kunna lagstifta, som vi själfva vilja och själfva önska, utan att vi i detta afseendet måste taga hänsyn till den utländska konkurrensen. Vi skulle således icke få gå i spetsen för sådana reformförsök, utan vi skulle vänta, till dess de stora industriländerna genomfört en reform i det afseendet. Jag skall gärna medgifva, att vi måste taga hänsyn till den utländska konkurrensen, det lär väl vara nödvändigt. Men vi få dock icke glömma, att vi måste taga vara på den arbetskraft, förutan hvilken vi komma att stå oss ganska slätt i den utländska konkurrensen. Taga vi icke vara på den svenska arbetskraften, då hafva vi icke stor nytta af att försöka ställa oss i jämbredd med den utländska konkurrensen på världsmarknaden. Ett faktum, som hvar och en kan lägga märke till, är, att en stor del af den svenska arbetskraften blir trött på förhållandena här i landet och att arbetarne resa härifrån. Hvad som är orsaken därtill, ligger icke inom ramen för detta lilla resonemang att utröna, men faktum står kvar och kan icke fränkommas.

Det har sagts, att i flera länder, t. ex. Amerika, är man icke så kinkig eller pjunkig i detta afseende, utan där antager man en arbetare, och duger han ej, kastas han ut. Ja, det lär gå till på det viset, men det lär väl då också finnas andra förhållanden, som göra, att arbetarne kunna trivas och existera där trots denna hänsynslösa behandling. Det är ju så, att det är ett jämförelsevis litet fåtal af ut

vandrade arbetare, som komma tillbaka, och de, som komma tillbaka, bruka i regel resa ut igen, därför att de icke kunna trivas här, sedan de varit i Amerika. Under sådana förhållanden torde det icke vara så dåligt ställt med arbetsförhållandena i Amerika, som man brukar säga ibland på ett och annat håll.

Till sist skall jag be att något litet få vidröra en fråga, som äfven framkommit i samband med dessa förhållanden. Motionären har själf pekat på den omständigheten, att denna fråga angående männens nattarbete bör lösas såsom en följd af det beslut, som Riksdagen fattade för något år sedan, då Riksdagen beslöt förbjuda nattarbete för kvinnor i industriellt arbete. Det kan ju vara delade meningar om den saken, huruvida det skall vara så nödvändigt, att denna fråga om människens nattarbete måste vara en naturlig följd af det fattade beslutet om kvinnors nattarbete. Men så mycket kan väl dock sägas, att det är klart och tydligt, att, där de själf försörjande kvinnorna blifva lidande af det förhållandet, att det för dem finnes förbud att arbeta om nätterna, under det att det tillåtes för männen att i så stor utsträckning som möjligt intaga deras platser, är det icke underligt, att kvinnorna tycka, att detta förhållande är märkvärdigt. Då kan det icke synas märkvärdigt, att det framkommer kraf från kvinnorna att i detta fall blifva likställda med männen.

I vårt grannland Finland t. ex. lär den finska landtdagen, enligt hvad jag hört, hafva löst frågan på det sätt, att då det framkom ett kejsarligt förslag, att nattarbete borde förbjudas för kvinnor, där det icke existerade åtta timmars skift, landtdagen införde förbud för nattarbete för såväl kvinnor som män, där det existerade åtta timmars skift. Jag tror, att vi skulle komma ett godt stycke på väg mot frågans lösning här i landet, om vi finge åtta timmars skift för männens nattarbete. Jag tror icke, att arbetarne skulle protestera mot ett sådant förhållande, och jag tror, att det skulle vara en jämförelsevis lycklig lösning af frågan. Jag vill säga detta såsom en fingervisning till en kommande lagstiftning.

Hvilken ställning de svenska kvinnorna på sina kongresser intaga till denna fråga, framgår af en resolution, som från den nyligen hållna kvinnokongressen aflämnats till den socialdemokratiska riksdagsgruppen. Den är af följande lydelse:

»Kongressen förklarar beträffande arbetareskyddslagstiftningen:

att densamma, där ej sakens natur annorledes påbjuder, bör på sätt af 1910 års internationella socialdemokratiska kongress erinrats genomföras utan skillnad till kön;

att följaktligen Sveriges nyligen skedda biträdande af Bernkonventionen, hvarigenom nattarbetsfrågan löstes ensidigt för kvinnorna, bör efterföljas af en reglering snarast möjligt genom lag äfven af männens nattarbetsfråga;

att ett fortsatt fortgående på den vägen att reglera arbetstiden ensidigt för kvinnorna genom att exempelvis härnäst söka genomföra äfven en normalarbetsdag ensamt för kvinnorna, såsom ifrågasatts vid en konferens år 1910 af regeringsombud i Lugano, bör vara uteslutet;

samt att arbetareklassens både kvinnor och män böra lystra till förenämnda internationella kongress uppfordran till arbete i alla länder

*Ang. förbud
mot natt-
arbete af
mön.
(Forts.)*

Onsdagen den 26 april.

Ang. förbud mot nattarbete af män. att genom oafslätlig agitation och initiativ bryta de härskande klassernas motstånd och eröfra ett verksamt arbetarskydd för både män och kvinnor.

(Forts.)

Stockholm den 21 april 1911.

Enligt uppdrag:

Signe Svensson,

Sekr. v. kongressen.»

Nu föreligger ju icke den fråga, som här vidröres, om en normalarbetsdag för kvinnor, så att man här vid lag behöfver beröra densamma, ehuruval den kanske torde tariffva sitt särskilda kapitel. Men resolutionen visar så tydligt, att det icke endast är kvinnorna i Sverige, som vilja gå fram i energiskt arbete för att vinna förändrade förhållanden i detta afseende, utan att detta är ett internationellt kraf från alla den civiliserade världens kvinnor.

Ja, herr talman, jag skall sluta mitt anförande med att be att få yrka bifall till den af herr Lindhagen afgifna, vid betänkandet fogade reservationen.

Herr Widén: Herr talman, mina herrar! Den fråga, som vi nu behandla, är ju icke någon ny fråga. Herrarne se af betänkandet och hafva hört af den siste talaren, att det äfven i fjol förekom en liknande framställning, hvilken dock blef af kammaren afslagen med 105 röster mot 62. I enlighet med det beslutet skall jag, herr talman, be att få äfven i år yrka afslag på motionen, d. v. s. bifall till utskottets hemställan.

Nu har utgångspunkten för framställningarna i denna fråga från motionären eller rättare motionärerna från början varit det beslut, som fattades år 1909 om förbud mot kvinnors användande i nattarbete i industriella yrken. Afsikten med denna motion har sålunda ursprungligen varit bl. a. att i det hänseendet åvägabringa likhet mellan kvinnor och män. Denna sida af frågan vidrördes äfven af den siste ärade talaren i slutet af hans anförande; och därpå gick väsentligen den resolution ut, som var fattad vid kvinnokongressen innevarande vår och som han läste upp. Anledningen till lagstiftningen mot kvinnors nattarbete är emellertid en helt annan än som kan göras gällande i fråga om männens nattarbete. Det är kvinnans ställning af moder och vårdarinna af hemmet, sålunda hänsynen till det uppväxande släktet, som där vid lag varit det bestämmande, men dessa skäl gälla naturligtvis icke i fråga om männen. Där föreliggande andra synpunkter, med hänsyn till hvilka man tilläfventyrs skulle önska en inskränkning i männens nattarbete. Det är ju alldeles klart och motsäges icke heller af utskottet, att nattarbetet i allmänhet är mera ansträngande än arbetet under dagen. Men om vi se på den statistik, som utskottet i år liksom i fjol meddelat, finna vi, att nattarbete för män existerar i mycket stor skala i vårt land; och således spelar det en högst viktig roll för industrien, hur man lagstiftar angående nattarbete för män, hvilket däremot icke är fallet i fråga om kvinnornas nattarbete.

Det framhölls visserligen i fjol och det har något berörts äfven i år, att bland de i den nämnda statistiken upptagna yrken det är en del, för hvilka nattarbetet egentligen icke har någon betydelse, men detta är ju i allt fall en småsak i jämförelse med de af dessa yrken, inom hvilka sådant arbete icke lärer kunna undvaras. Nu är det därför uppenbart, att nattarbetet, hvad männen beträffar, är nödvändigt, att det icke kan undvikas, och det ha motionärerna äfven erkänt. De ha ju föreslagit, att förbud icke skulle inträda, då »tvingande omständigheter» nödvändiggöra nattarbete. Nu kan det ju vara ganska svårt att afgöra, hvad som menas med detta uttryck »tvingande omständigheter». Fråga är alltså om detta medgifvande kan häfva betänkligheterna. För min del är jag af den meningen, att om man skall göra en utredning i det i motionen afsedda syfte, utredningen snarare bör afse frågan om arbetstiden i allmänhet. Jag skulle således finna mig mycket mera benägen för en utredning om normalarbetstid, vare sig det gäller natt- eller dagarbete, än för den utredning särskildt i fråga om nattarbetet, som nu föreligger.

Nu är emellertid hufvudskälet, hvarför utskottet icke velat gå med på den skrifvelse till Kungl. Maj:t, som föreslagits, *internationella synpunkter*. Utskottet har framhållit, att Sverige icke ensamt kan gå fram på detta område. Vår industri har icke den styrka och stadga i förhållande till utlandets industri, att vi lämpligen kunna taga ett initiativ härutinnan. Nu säga motionärerna, att det heller icke är meningen att vi skola *lagstifta* utan endast att *göra en undersökning*, eventuellt efter inledande af internationella underhandlingar, om denna sak. Ja, jag anser, att det för vår industris utveckling redan är farligt att taga initiativet till en undersökning. Vi stå icke i den ställningen, att vi böra öfverhufvud taga initiativ i en för industrien så betydelsefull fråga som denna, utan det böra vi lämna åt andra länder, där industrien vuxit sig starkare än hos oss. Äfven en undersökning, för hvilken såsom mål ligger ett visst praktiskt syfte att få till stånd en lagstiftning om människens nattarbete, kan hafva en stor betydelse för industriens lugna utveckling. Alla industriidkare, med hvilka jag talat om denna fråga, säga med en mun detsamma.

Nu har, sedan kammaren förra gången, d. v. s. i fjol, fattade beslut i frågan, tillkommit ännu ett skäl, som ytterligare stryker under denna sida af saken, och det ligger uti ett meddelande af motionärerna själfva. De tala nämligen om en konferens af regeringsombud i Lugano i Schweiz under förra året, där det just gällde frågan om arbetstidens reglerande, och där har denna fråga, enligt hvad som upplyses, icke alls vunnit anklång. Det är ju ännu ett skäl, hvarför vi icke nu böra taga initiativ i denna fråga.

På grund af dessa skäl, hvilka väsentligen äro desamma, som anfördes i fjol och då bestämde kammarens beslut, skall jag be att äfven nu få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Söderberg i Stockholm: Herr talman! Om man kunde taga för gifvet att, förutom den siste ärade talaren, ett flertal af denna kammares ledamöter och äfven medkammarens ledamöter hellre skulle gå med på en utredning om normalarbetsdagsfrågan, då skulle man

Ang. förbud
mot natt-
arbete af
män.
(Forts.)

Ang. förbud
mot natt-
arbete af
män.
(Forts.)

kunna trygga sig till det och emotse, att en utredning om alla hit-hörande frågor skulle kunna komma till stånd; både af dem, som innefattas i denna motion och af dem, med densamma närbesläktade, som föreligga till behandling här antingen före eller strax efter densamma. Men då — fruktar jag — skulle väl det skälet framföras, att frågan då skulle bli för vidtomfattande. På den vägen synes man därför icke komma fram och då söker man ju taga vissa delar af det hela för att se till, om det är möjligt att lösa frågan i dessa delar. Det är väl denna förutsättning och anledning, som gjort, att dessa för arbetarna så betydelsefulla frågor ha delats upp äfven till detta år i ett flertal särskilda motioner.

Det är ju alldeles samma skäl för afslag i år som förra året, och när frågan behandlades i Första kammaren härom dagen, framfördes där, om jag icke minnes fel, såsom skäl för afslagsyrkande från lagutskottets ordförande, att Riksdagen tre gånger å rad afslagit motioner i liknade syfte. Det skulle väl utgöra ett skäl, som skulle tyda på, att motionärernas framställning vore föga beaktansvärd, att det vore något oegentligt, som framfördes från deras sida härutinnan. Nu framförde vi vid förra årets riksdag den samfälliga mening som, jag skall be att ytterligare få framhålla det, gjort sig gällande hos de organiserade arbetarna här i landet, och som kommit till uttryck på deras stora kongress för några år tillbaka, vid hvilken fackliga kongress de fattade beslut och gjorde ett uttalande, hvori de uttryckte sin anslutning till behöfvat af nattarbetets inskränkande så långt som möjligt och eventuellt förbud i vissa fall. När sålunda representanterna för ett så stort antal arbetare i landet fattat ett sådant beslut, så måste man väl förstå eller åtminstone söka förstå, att de ha haft skäl att göra det. De ha erfarit verkningarna af hvad nattarbetet innebär och de känna ett behof af att få dessa verkningar afskaffade så mycket som möjligt genom att få nattarbetet inskränkt så långt, som det öfverhufvud står till att inskränka detsamma. Man får då icke oupphörligt endast återfalla på det skäl, som den siste ärade talaren gjorde gällande, att man ur industriens synpunkt icke det minsta kan röra vid dessa saker här i landet, därför att det skulle inskränka industriens konkurrenskraft. Den är stadd i utveckling i alla länder och med denna utveckling måste vi se till att skydda oss i Sverige, så att vi icke bli öfverflyglade, heter det, Ja, men hvad skulle denna undersökning i första hand söka utforska? Den skulle väl i första hand söka klarlägga hvilka industrigrenar det är — jag tillät mig framföra den meningen äfven i fjol, och jag vidhåller och återupprepar densamma — hvilka industrigrenar det är, som öfverhufvud taget komma i betraktande vid konkurrensen med utlandet. Den statistik om nattarbetet, till hvilken utskottet här hänvisar, är precis densamma, som åberopades i fjol; det tyckes icke vara några andra siffror, och jag vet ej, om man icke hunnit bearbeta något mera material. Men jag vet, och det har meddelats mig från arbetarehåll, att det är en stegrad tendens på industriens område att söka utvidga nattarbetet så mycket som möjligt äfven i de industrigrenar, som strängt taget icke behöfva frukta konkurrensen med utlandet. Sålunda förstår jag ej, då man talar om hänsynen till konkurrensen med utlandet, hvad det är, som egentligen

påkallar, att kvarnindustrien i landet skall vara så godt som öfverallt i drift dygnet om med öfverhufvud tolf timmars skift. Icke är väl den beroende af konkurrensen med utlandet. Och det skulle väl undersökas, hvilka industrigrenar och verksamhetsgrenar inom den inhemska arbetsmarknaden för närvarande äro beroende af afsättning på utlandet, så att man får den saken klarlagd, och det skulle vara väsentligt mycket vunnet därigenom. Och skulle icke en sådan undersökning äfven behöfva omfatta folkmaterialiet på arbetsmarknaden? Veta vi nu, hur detta material förändrats till sin struktur, sin byggnad under en två, tre generationer kanske, som en arbetarstam fått hålla på med nattarbete? Jag har själf iakttagit arbetarne vid sågverk, järnbruk etc. i sådan verksamhet, där de varit hänvisade till permanent omväxlande dag- och nattarbete, under en hel generation, kanske äfven en generation tillbaka, och nog anser jag, att en undersökning af deras fysiska förhållanden skulle vara behöflig. Låt oss göra en sådan undersökning och utsträcka densamma under en viss tid för att se, hur en sådan arbetarklass förändrar sig under årens lopp, i hvilket förhållande den står till sådana arbetarklasser, som icke äro underkastade fortlöpande nattarbete! En sådan undersökning skulle säkerligen gifva resultat, som vi icke här kunna beräkna, och skulle den gifva *det* resultatet, att permanent nattarbete inom vissa industrigrenar försvagat människorna, gjort afkomman dålig och försämrat släktet, då undrar jag, hvilket den lagstiftande församlingen sist skulle blifva tvungen att stanna vid, mest taga hänsyn till, konkurrensen med utlandet och kapitalets intressen därvidlag eller hänsynen till, hurudant människomaterialet i landet skall bli för framtiden.

Det är dessa skäl, herr talman, som för mig fortfarande stå lika starka som förut, och det är ännu ett, som kommit därtill. Arbetarnas organisationer ha delvis reglerat förhållandena och fört fram sina fordringar i dessa stycken, sökt få fram dem förnämligast genom fordran på införandet och fastställandet i kollektivaftalen af öfvertidsprocent för nattarbete. Men organisationernas på arbetarsidan styrka och möjligheter ha naturligtvis en gräns, den är begränsad, och de kunna ernå resultat i en viss utsträckning. Men att lägga den uppgiften så helt på dem, på samma gång som man kanske icke så ogärna ser, att deras ställning för öfrigt blir kringskuren, att fordra, att de i fortsättningen skola i alla stycken ensamma häfda arbetarnes kraf och deras ställning på arbetsmarknaden äfven i detta stycke, det är att lägga för stor börda och ställa för stora anspråk på arbetarna själfva. Den tendens, som ligger i den spirande och sig utvecklande industrien att söka draga ut den mesta möjliga profit ur det kapital, som är nedlagdt i industrien och få ut den profiten äfven i form af att driften skall bli så kontinuerlig som möjligt och gå dygnet om, så att kapitalet må förränta sig i den största möjliga utsträckning, den tendensen förstår man nog alltid skall komma att göra sig gällande från arbetsgifvarnes och kapitalisternas sida, som nedlagt kapitalen i företagen. I den ställningen är arbetareparten den svagare. Vi ha att emotse en öfverhufvud industriell utveckling, där fordran på nattarbetets utvidgande mer och mer kommer att framföras af arbetsgifvarne.

Inför en sådan framtidsbild — en bild, som redan nu ganska

*Aug. förbud
mot natt-
arbete af
män.
(Forts.)*

Ang. förbud
mot natt-
arbete af
män.
(Forts.)

starkt framträder och som arbetarne sagt sin mening om — kan jag icke finna annat än att denna kammare skulle göra en god och klok gärning genom att bifalla den vid betänkandet fogade reservationen, till hvilken jag för min del ber att få yrka bifall.

I detta anförande instämde herrar *Branting, Wallis, Hasselquist, Johansson* i Stockholm, *Rissén, Winberg, Åberg, Kjellberg, Lindley, Borg, Berg* i Munkfors, *Karlsson* i Fjäl, *Berglund, Carlsson* i Malmberget och *Forssell*.

Herr Widén: Herr talman, mina herrar! Jag har begärt ordet närmast för att rätta en missuppfattning som tilläfsventyrs gjort sig gällande hos den föregående talaren och kanske hos flera. Jag uttalade, att jag hade större sympatier för en utredning rörande normalarbetsdag i allmänhet, än för en utredning af den nu föreliggande frågan, och det har jag verkligen. Men därutaf får man icke sluta sig till att jag kan gå i borgen för att den benägenheten existerar till exempel hos Första kammaren. Därom kan jag icke yttra mig, ty jag har icke den ringaste anledning att göra någon slutsats om hvad den kammaren har för mening i denna fråga.

Jag vill tillika framhålla — med anledning af anmärkningen att de af utskottet å sid. 4 meddelade statistiska siffrorna angående nattarbetet afse en föregående tid, och icke äro de nu gällande — att utskottet på sid. 6 säger, att enligt hvad utskottet inhämtat, den fortsatta undersökningen lämnat ett från dessa siffror endast oväsentligt afvikande resultat. Utskottet har därför med full rätt, synes mig, ansett, att dessa siffror fortfarande hafva sin beviskraft.

Nu vill jag till sist äfven säga, att det här icke är fråga om — och det har utskottet icke heller förnekat — att icke nattarbetet i allmänhet är mera ansträngande och skadligt för en person både fysiskt och psykiskt än dagarbetet. Men hvad utskottet här fäst sig vid, och hvad jag närmast fäster mig vid är, att det icke föreligger någon anledning för vårt land att i det hänseendet etablera en undersökning, som ännu icke ägt rum i de stora kulturländerna, hvilka hafva en mycket starkare industri än vi. Det är just ur synpunkten af vår industris ställning som vi böra afhålla oss från en sådan åtgärd.

Jag vidhåller mitt yrkande.

Herr Fürst: Herr talman! Jag har ansett det vara min skyldighet att uttala min ståndpunkt rörande det föreliggande förslaget. Det är ju faktiskt så, som äfven lagutskottet säger, att allt nattarbete verkligen är farligt och medför skador för dem, som sysselsätta sig därmed. Detta torde väl alla, som själfva deltagit i nattarbete, veta och kunna intyga, äfven om man icke med siffror för närvarande kan visa det. Här föreligger en tabell, som visar, att 46,513 arbetare inom Sveriges industri äro sysselsatta med nattarbete. Detta är ett betydligt antal arbetare, och om man jämför det med totalantalet industriarbetare, omkring 300,000, så framgår det, att omkring 17 procent af alla industriarbetare äro sysselsatta med nattarbete. Därtill kommer

en hel del andra arbetare, som under vissa årstider måste sysselsättas med nattarbete, t. ex. inom landtbruket.

Det är emellertid så, att ett helt förbud för nattarbete icke är möjligt, så länge det finnes en del industrier, inom hvilka vid vissa tillfällen nattarbete *måste* förekomma. Men på samma gång finns det en hel mängd yrken, där nattarbetet nu förekommer, utan att behöfvat förefinnes annat än af en enda orsak, nämligen den ekonomiska, det vill säga för att höja afkastningen.

Nu ligger nog frågan så som herr Widén sade, att det är omöjligt för ett land som vårt att ensamt ge sig in på en sådan lagstiftning, utan att den samtidigt sker inom öfriga kulturländer. Hade därför motionen gått ut på ett sådant yrkande som att ge regeringen ett direkt uppdrag att vid nästa internationella konferens för arbetarskydd bringa frågan på tal, så skulle jag obetingadt instämt i ett sådant yrkande, men sådan motionen nu föreligger har jag icke kunnat instämma i den och har härmed velat säga anledningen härtill.

Herr Thorsson: Herr talman, mina herrar! Herr Widén som försvarade lagutskottets afslagsyrkande konstaterade, att nattarbetet var af synnerligt stort intresse för industrien, och han sade sig hafva talat vid många industriidkare, hvilka menade, att det vore skadligt inskränka detsamma, emedan det kunde verka hämmande på industriens utveckling. Men det är väl ändå på det sättet, att industriidkarne se på denna fråga i högst väsentlig grad ur rent ekonomisk synpunkt. Det är ett konstateradt faktum, att en hel del industrier lagt sin verksamhet på det sättet, att de under en del af året, både natt och dag, forcera tillverkningen alldeles ohyggligt, för att sedan kunna stänga ett par, tre månader, under hvilken tid man renoverar fabriken, som det heter, reparerar och justerar maskinerna m. m. dylikt. Tillämpas under denna mycket forcerade arbetsmetod ett utpressande ackordsbetalningssystem, så förbrukas arbetskraften under detta jäktande på ett obehörigt sätt, och arbetaren hinner icke genom hvila och mat få den nödiga återställelsen af krafter, som erfordras för att fortsätta följande dags eller natts arbete, hvilket verkar därhän, att arbetaren arbetsskift efter arbetsskift öfverbrukar sin kraft och går en för tidig utslitning till mötes. I så måtto har en undersökning af denna fråga sin utomordentligt stora betydelse för samhället långt utöfver den ränteberäkning, som från vissa industriidkares sida ligger till grund, när de bedöma verkningarna af en sådan åtgärd som den nu föreliggande.

Af tabellen här i utlåtandet framgår, att vi hafva 8,499 arbetare, som arbeta åtta timmar i skift och icke mindre än 22,835, som äro tvungna att arbeta tolf timmar i skift. Det finns särskildt en stor industrigren, som använder dessa arbetare i tolf timmarsskift nämligen sockerindustrien, hvars privilegier äro sådana, att den icke är beroende af huruvida dess arbetare hafva längre eller kortare arbetstid än i utlandet, ty denna industri är genom monopol och tullskydd så kringärdad, att den utan vidare skulle kunna omlägga sin arbetsordning. Men denna sak kommer icke fram, förrän det blir en genomgående undersökning om arbetstiden. Det förefaller mig därför som om

*Ang. förbud
mot natt-
arbete af
män.
(Forts.)*

Ang. förbud
mot natt-
arbete af
män.
(Forts.)

kammaren gjorde klokt i att något lyssna på äfven hvad som kommer från arbetaresidan. Jag vill då fästa de ärade utskottsledamöternas och kammarens öfriga ledamöters uppmärksamhet på en sak, nämligen att i alla arbetsaftal, där icke skiftesbruket är tillämpadt, hafva arbetarne genom att bestämma en viss öfverbetalning för nattarbete utöfvat ett reglerande inflytande på att detta arbete icke utsträcker i onödan. I de stora industrierna däremot, där skiftesarbetet pågår året om, utbetalas ingen förhöjning i aflöningen för nattarbete, och med den sträfvan från arbetsgifvarna, som kännetecknar de senare årens strider på arbetsmarknaden, söka dessa tillvälla sig en allt mer och mer dominerande inverkan vid arbetsaftalens innehåll och tendensen går i en bestämd riktning att allt mer och mer utsträcka nattarbetet. Just detta gör, att statsmakterna böra, enligt hvad jag kan förstå, ur folkhälsans synpunkt, taga hand om denna fråga och få en grundlig undersökning om nattarbetets inverkan på arbetarnas hälsa, och därigenom möjligheten för honom att försörja sin familj.

Det betonades af den förste talaren, som hade ordet i denna fråga, att när arbetaren kommer hem efter tolf timmars nattarbete, så får han ibland ligga och hvila ut sig i det enda rummet. Där har familjen sitt kök, sitt matrum, sin sängkammare, hela sin tillvaro, och i denna myrstack skall han under dagen hämta hvila och krafter för att fortsätta nästa natts arbete. Det finns hundratals arbetare, som för mig betygat det ohyggliga i att deras ställning icke är sådan, att de kunna få hvila sig ordentligt på den tid som är anslagen till hvila, därför att de måste hvila i det rum, som är hela familjens gemensamma bostad. Det är naturligt, att en sådan sak skall inverka menligt på familjen. Det är visserligen i första rummet såsom herr Widén framhöll nödvändigt, att modern är lifskraftig och stark för att det skall bli ett kraftigt släkte, men det är icke heller betydelselöst, huruvida barnens fader är svag eller stark, och ur den synpunkten har frågan om nattarbete för männen en stor betydelse äfven af andra än rent ekonomiska skäl.

Jag yrkar bifall till reservationen.

Med herr Thorsson förenade sig herrar *Waldén, Svensson* i Nyköping, *Kristensson, Eriksson* i Grängesberg, *Rundgren, Åkerman* och *Persson* i Stockholm.

Härmed var öfverläggningen slutad. I öfverensstämmelse med de därunder gjorda yrkandena framställde herr talmannen propositioner först på bifall till utskottets hemställan samt vidare på afslag därå och bifall i stället till den af herr Lindhagen afgifna, vid utlåtandet fogade reservationen; och fann herr talmannen den förra propositionen vara med öfvervägande ja besvarad. Votering begärdes likväl, i anledning varaf nu uppsattes, justerades och anslogs följande omröstningsproposition:

Den, som vill, att kammaren bifaller lagutskottets hemställan i utskottets förevarande utlåtande nr 34, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren, med afslag å utskottets berörda hemställan, bifallit den af herr Lindhagen afgifna, vid utlåtandet fogade reservationen.

Voteringen utvisade 128 ja mot 80 nej, hvadan kammaren bifallit utskottets hemställan.

§ 9.

Vid föredragning härpå af lagutskottets utlåtande, nr 35, i anledning af väckt motion om typografyrkets undantagande från giltighetsområdet för lagen angående förbud mot kvinnors användande till arbete nattetid i vissa industriella företag, blef utskottets hemställan af kammaren bifallen.

§ 10.

Härefter föredrogs lagutskottets utlåtande, nr 36, i anledning af väckt motion om förbud mot handel med tobaksvaror å restauranger och kaféer under sådan tid, då tobaksbod skall hållas stängd enligt lagen angående förbud mot handels idkande å söckendag utöfver viss tid. Därvid yttrade

*Om förbud
mot handel
med tobaks-
varor å
restauranter
och kaféer
utöfver viss
tid.*

Herr Hasselquist: Herr talman! Vid föregående års riksdag väckte jag den motion, som jag i år har förnyat, om förbud mot handel med tobaksvaror å restauranter och kaféer under sådan tid, då tobaksbod skall hållas stängd enligt lagen angående förbud mot handels idkande å söckendag utöfver viss tid. Förra årets lagutskott afstyrkte motionen. Men en reservation, afgifven af herr Widén med flera, tillstyrkte ett skrifvelseförslag till Kungl. Maj:t om utredning. Detta vann enhälligt bifall i Andra kammaren, men afslogs tillika med motionen i Första kammaren. I år har utskottet enats om ett skrifvelseförslag i enlighet med förra årets reservation. Men däremot har en reservation afgifvits af herr Håkanson med flera om afslag på motionen. Det är med anledning af denna reservation jag vill yttra några ord.

Reservanterna anse att nuvarande lagbestämmelser äro tillräckliga. Ja, är det nu så, som reservanterna påstå, att nuvarande lag är tillräcklig till skydd för missbruk af försäljning af tobaksvaror, så öfverträdes denna lag i stor utsträckning med myndigheternas goda minne. Man tolkar nuvarande lag så, att tobaksvaror få försäljas på restauranter, kaféer och automater till gäster under tid då tobaksbod skall vara stängd enligt lag. Men hur går man nu tillväga vid denna försäljning? Jo, på de större restauranterna äro inrättade fullständiga tobaksbodas, som gå under namn af »cigarrkiosker», med särskildt biträde. Från dessa kiosker säljas tobaksvaror i stor mängd äfven till icke gäster, kommande direkt från gatan, som göra sitt uppköp och sedan

*Om förbud
mot handel
med tobaks-
varor å
restauranter
och kaféer
utöfver viss
tid.*

(Forts.)

gå igen utan att intaga någon förtäring. På automaterna är tobaksförsäljningen förenad med växelkassan, och äfven där utöfvas försäljningen på samma sätt som på restauranterna. När tobaksboden stänges på kvällen och på söndagen, går den tobaksförbrukande allmänheten direkt till automaten och gör sina inköp. Samma är förhållandet på kaféerna, om ej i så stor utsträckning som på restauranter, kiosker och automater; och hvad angår vattenstånd och vattenkiosker, så ha af dessa en del helt urartat till tobaksbodas, sedan stängningslagen trädde i kraft. Och att där försiggår olaglig handel med tobaksvaror ha reservanterna själfva påpekat i sin reservation i ett fall, där en innehafvare af en vattenkiosk fått böta för olaglig handel med tobaksvaror.

Men det finnes utom de här uppräknade äfven andra ställen, där tobaksvaror försäljas och hvilka väl icke kunna anses hafva någon rättighet alls att försälja sådana varor, vare sig tobaksbod är stängd eller öppen, t. ex. rakstugor och kabinetter. Vid en sådan inrättning här i staden under Norrmalmstorg säljas tobaksvaror i mängd. Anmälan om saken har gjorts flera gånger till distriktets vaktkontor, men utan att några åtgärder vidtagits från myndigheternas sida tills dato. Jag har fått mig tillsänd en förteckning, undertecknad af 8 trovärdiga personer, hvilka ha iakttagit hur olaglig handel med tobaksvaror försiggått på olika platser å olika tider här i staden. Jag skall be att få föredraga densamma för kammaren.

I cigarrkiosken i »Berns», omedelbart innanför ingången från Berzelii park, inköptes tobaksvaror den 26 oktober 1910 kl. 9,14 e. m. utan att köparna varit längre inne i lokalerna eller där intagit någon förtäring, men synliga för den expedierande hela tiden.

I restaurant Hamburger Börs' cigarrkiosk innanför dörren i för rummet köptes tobaksvaror, utan att de köpande vare sig före eller efter köpet där intagit någon förtäring samt synliga för den expedierande både vid in- och utgåendet, den 26 oktober 1910 kl. 10,40 e. m.

I karamellståndet vid ingången till Berzelii park från Nybroplan inköptes tobaksvaror, utan intagande af någon förtäring, den 26 oktober 1910 kl. 10,15 e. m. Fallet anmäldes till patrullerande polis-konstapeln, som antecknade det jämte vittnen, men intet har sedan afhörts om detsamma.

I automatrestauranterna i husen nr 14 och 15—17 Vasagatan inköptes tobaksvaror den 3 oktober 1910 kl. 11 och 11,15 e. m. utan intagande af förtäring. Fallen anmäldes till polisen, det förra blef bötfälladt med 5 kronor, det senare upptogs ej.

I automatrestauranten Norrtullsgatan 10 inköptes tobaksvaror den 10 april 1911 kl. 9,20 e. m. utan intagande af förtäring. Anmälan gjordes till patrullerande polis-konstapeln.

Sådana försäljningar hafva äfven iakttagits å Östermalmsautomaten, Stureautomaten, Karlaautomaten m. fl., samt i kabinettet under Norrmalmstorg, där den bedrifves i stor skala under sön- och helgdagar; detta iaktogs där senast sistlidne påskdag.

Äfven i »Berns» och å automaten »Kronan» vid Kungsgatan såldes stora mängder tobaksvaror sistlidne påskdag utan intagande af förtäring, fast å senare stället med uppmaning därtill utan att köparna brydde sig därom.

Denna förteckning är undertecknad af åtta trovärdiga personer, hvarför man icke kan betvifla, att det tillgått på detta sätt.

När nu en lag öfverträdades på detta sätt dagligen som här sker, så vill det synas som om det vore nödvändigt, att denna lag ändrades och skrefves så, att den blefve effektiv och efterföljdes. Och enda medlet för att ej öfverträdelse på lagen skall ske är, synes det mig, att all handel med tobaksvaror upphörde på restauranter, automater, kaféer, kiosker och andra ställen, då tobaksbod enligt lag skall vara stängd.

Då nu icke utskottet kunnat bifalla detta, utan enat sig om ett skrifvelseförslag till Kungl. Maj:t om undersökning af frågan och, om denna undersökning leder till det resultat att en lagstiftning i ämnet är behöflig, för Riksdagen framlägga förslag därom, och då jag förmodar, att denna kammare enhälligt följer utskottets hemställan, så får jag, herr talman, yrka bifall till utskottets hemställan.

Vidare anfördes ej. Utskottets hemställan bifölls.

§ 11.

Å föredragningslistan var vidare uppfördt lagutskottets utlåtande, nr 37, i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående ändring af expropriationslagstiftningen i visst syfte m. m.

*Ang. viss
ändring af
expropriationslagstiftningen m. m.*

Uti en inom Andra kammaren väckt, till lagutskottet hänvisad motion, nr 170, hade herr *Nordström* föreslagit, att Riksdagen be-
hållade i skrifvelse till Konungen anhålla, det Kungl. Maj:t täcktes så skyndsamt som möjligt och helst före nästa års riksdag låta utarbete och framlägga förslag till sådan ändring uti expropriationslagen och författningen rörande laga syn, att den enskildes och allmänhetens rätt bättre skyddades gentemot vissa i motionen omförmälda missbruk.

Utskottet hemställde, att ifrågavarande motion icke måtte till någon Riksdagens åtgärd föranleda.

Vid utlåtandet fanns emellertid fogad reservation af herrar *Lindhagen*, *Berggren*, *Jansson* i Edsbäcken, *Johanson* i Mossebo och *Forsberg*, hvilka yrkat:

1:o) att Riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte taga under öfvervägande, huruvida och i hvad mån de i lagen den 30 december 1880 om jordägares rätt öfver vattnet å hans grund gällande bestämmelser om rätt till uppdämning borde ändras i syfte att på ett mer betryggande sätt skydda enskilde, som ofvan eller nedan uppdämningsstället ägde jord och hemvist;

2:o) att Riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte taga under öfvervägande, huruvida och i hvad mån genom tillägg till lagen den 27 juni 1902 rörande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar åtgärder kunde från det allmänna sidan vidtagas i syfte att uti erforderliga fall hjälpa och skydda jordägare i utbekommande af skälig

*Ang. viss
ändring af
expropriationslagstiftningen m. m.*
(Forts.)

ersättning för jord eller lägenhet, som toges i anspråk för dylika ledningars framdragande.

Efter föredragning af utskottets hemställan gaf herr talmannen på begäran ordet till

Herr Nordström, som anförde: Då lagutskottets ledamöter antagligen icke äro invigda uti kraftbolagets mysterier, så förundrar det mig ingalunda, att utskottets majoritet kommit till det resultat som skett. Men då bolagsstyrelsen tillåter sig att inom utskottet utdela och för öfrigt i vida kretsar sprida ett genmäle mot min motion, som är kränkande för min heder, nödgas jag tillbakavisa de invektiver och de tillvitelser, som blifvit riktade mot mig, hvilka få stå för bolagsstyrelsens egen räkning. Genom halfva sanningar och genom en blandning af sanning och lögn har styrelsen på ett försåtligt sätt förstätt gifva sitt genmäle utseende af trovärdighet. Det skulle emellertid blifva alldeles för vidlyftigt att i detalj bemöta styrelsens invektiver emot mig, men då jag väl har rättighet att försvara mig, så skall jag i stället be att få uppläsa några af de bevis och intyg, som blifvit mig tillsända, hvilka åtminstone delvis kunna belysa halten af bolagets infama handlings- och tillvägagångssätt.

Jag skall då till att börja med be att få uppläsa ett bref, som på sin tid tillsändts en af mina närmaste grannar från bolagets styrelse. Detta är synnerligen karaktäriserande för bolagets tillvägagångssätt. Det lyder sålunda:

»Lidköping den 28 januari 1909. Herr Gustaf Larsson, Valkeberg, *Fredsberg*.

Som Ni vägrat af Ingeniör Motzfeldt mottaga det kontrakt, angående rätt för oss att framdraga elektrisk kraftledning öfver Eder tillhörig mark, bedja vi härmed få meddela, att nämnda kontrakt förvaras för Eder räkning å vårt kontor och skall jämte likvid i enlighet därmed, omedelbart efter från Eder erhållen begäran, öfversändas till Eder.

Vi bedja dock nu få meddela, att så snart erforderliga utredningar hunnit verkställas angående ersättningar vid våra kraftledningar, tilläggsersättningar torde komma att tillerkännas i de fall, vi finna, att allt för låga ersättningar blifvit uppgjorda.

Högaktningsfullt

Kraftaktiebolaget Gullspång-Munkfors, John Hedin.»

Nu vill jag upplysa, att denne person aldrig någonsin blifvit åspord rörande denna sak, icke heller har han någonsin blifvit erbjuden något kontrakt. Huru skulle han då kunna vägra att mottaga det samma? Om det här gällde allenast ett enstaka fall, så kunde man ju tro, att det vore beroende på något misstag. Men så är ingalunda fallet, ty ett stort antal jordägare hafva blifvit behandlade på alldeles samma sätt. Denne man har aldrig bekommit ett öre för den mark, han på detta sätt blifvit afhänd. Sedan pretendera vederbörande att jordägare, som kunna vara bosatta på många mils afstånd från bolagets kontor, skola vara skyldiga att på detta kontor afhämta och

mottaga sådana kontrakt. Detta går väl dock för långt. Jag kan icke tro, att någon annan myndighet eller något annat verk skulle kunna tillåta sig något dylikt.

Sedan skall jag be att få uppläsa ett annat intyg:

»Undertecknade kan härmed intyga under edlig förpliktelse, att Kraftaktiebolaget Gullspång-Munkfors med dess Derktör John Hedin, Lidköping. Warit ålagd att under (500) kronors böter inställa sig för Ölme Wisnums och Wäse Häradsrätt i Kristinehamn. För olaga skogsåvärkan, å en skog tillhörigt Hemmansegaren O. A. Johnsson i Hjälmkärr Södra Råda Wärmlands län. Hjälmkärr Backa & Skagern den 4 mars 1911, Erik Gustaf Olsson Häradsdomare C. A. Hjulström, Nämndeman. Ledamöter i Ölme, Wisnumns och Wäse Häradsrätt.»

Det är vederbörligen bevittnadt.

Först efter denna kraftansträngning kunde vederbörande förmås att godtgöra denne man för den olofliga skogsafverkan, som skedde.

Sedan har jag fått andra skrivelser. Här är en:

»Till Riksdagsman Herr Sten Nordström, Stockholm.

Med anledning af att undertecknade tagit del af Gullspång-Munkfors kraftaktiebolags genmåle emot Riksdagsman Sten Nordströms motion nr 170 i Riksdagens Andra kammare för i år, får vi beklaga att detta bolag aldrig öfvergifver sitt sätt att med konstlade medel söka försköna sina handlingar.

Vi som känner förhållandet fullkomligt måste dock härmed intyga att de skäl som af Riksdagsman Nordström blifvit anförda i sin motion nr 170 vid innevarande riksdag i hufvudsak grunda sig på sanning, rätt och rättfärdighet.

Torpa i Amnehärad den 4 mars 1911.»

Detta intyg är underskrifvet af ett hundratal personer i Amnehärad och Råda kommuner. Jag skall likväl icke upptaga tiden med att uppläsa dessa namn, men hvar och en af herrarne, som är intresserad för saken, kan hos mig öfvertyga sig om riktigheten af hvad jag här uppger.

Här ett annat:

»Till Herr Riksdagsman Sten Nordström Riksdagens andra kammare. *Stockholm*. För det intresse Ni visat vid försvarandet af vår rätt gentemot A.-B. Gullspång-Munkfors orättvisa, olagliga framfart, såväl vid framdragandet af de elektriska kraftledningarna som vid processen om Skagerns höjning, anhålla vi, jordbrukare och andra inom Rudskoga socken, vördsammast — — —

Talaren afbröts här af herr talmannen, som yttrade: Jag ber att få fästa den ärade talarens uppmärksamhet på innehållet i dels 90 § regeringsformen, dels 52 § riksdagsordningen.

Herr Nordström: Jag har väl rättighet att försvara mig.

Herr talmannen: Enligt de nämnda paragraferna är talaren icke berättigad att uttrycka sig så, som han nu gjort. § 90 regeringsformen förbjuder, bland annat, att enskilda medborgares och korporationers förhållanden dragas in i debatten. Och i strid mot § 52 riks-

*Ang. viss
ändring af
expropriationslagstiftningen m. m.*
(Forts.)

dagsordningen, har talaren tillåtit sig beskylla det omnämnda bolaget för olagliga tillvägagångsanden.

Herr Nordström fortsatte här efter: Jag har nu en hel del sådana intyg, och de få väl vara då. Men jag kan väl ändå icke underlåta att få uppläsa detta intyg:

»Undertecknade få härmed under edlig förpliktelse intyga, att kronolänsman Anders Lidström vintern 1907 for omkring i socknen och förmådde oss, att på högst ofördelaktiga villkor underskrifva kontrakt om afstående af jord åt bolaget.

Under förespeglning om att den ersättning som gafs vore särdeles hög och att vi, därest vi ej antog detta erbjudande, skulle, därest det blefve expropriation, få mycket mindre, förmådde han oss slutligen, genom sitt förtroendeväckande uppträdande och sina löften, att påskrifva kontrakten.

Senare få vi emellertid erfaras, att hans förespeglningar och uppgifter voro osanna, ty när sedan expropriation företogs å de ägares mark som ej låtit dupera sig af länsmannens osanna uppgifter, få vi se, att dessa i många fall tillerkändes en större ersättning för fyratio år än vi erhållit för evärdelig tid.

Icke blott att hans uppgifter om ersättningen voro osanna, ty de motsvarade ej ens tillnärmelsevis hvad andra fått för sin mark, utan äfven hans betygande, att ledningen skulle komma att framdragas å utpekad plats och att där endast några »buskar» behöfde afverkas. Ty sedermera, sedan vi narrats underskrifva kontrakt om afstående af jord, nedhögs i stället för »buskar» hela skogar och linien framdrogs ej heller där, hvarest den först stakats.

Amnehärads socken den $\frac{22}{3}$ 1911.»

Detta är underskrifvet af 19 jordägare.

Alldeles på samma sätt har det tillgått på de orter, där jag själf hör hemma. Det inträffade, att först en tjänsteman utskickades för att underhandla om afstående af jord — jag har förgåtit mannens namn. Han föreslog emellertid, att jordägarna i medeltal skulle erhålla 1,50 kronor per stolpe och år under koncessionstiden. Detta erbjudande godkändes icke utaf styrelsen för bolaget. Jag är ganska säker på, att herrar bolagsmän skola försöka förneka detta. Men det finnes tillräckligt många projektkontrakt ute i bygderna, som kunna styrka riktigheten häraf.

Sedermera skickades ut en annan person, som for ifrån gård till gård och underhandlade med bönderna om afstående af jord. Han gick icke så tillväga, som den omtalade länsmannen i Amnehärad, utan denne person for omkring ifrån gård till gård, hade med sig fluidum i sin vagn, bjöd gubbarna på innehållet, och när de kommo i tjänlig sinnesstämning, narrade han dem att underskrifva kontrakt.

En person i Räfsnäs by, som ligger helt nära min gård, fick sig tillsända 187 kronor — han hade en 3 å 4 stolpar på sin mark — men ingen enda af de öfriga åborna inom byn har ännu i denna stund bekommit ett enda öre. I Guntorps by, som ligger nära Lyrestads kyrka och järnvägsstation, nedhögs det ena året en 10 meters bred gata i skogen, andra året nedhögs en annan gata ungefär 200

meter ifrån den förra. Där ligger nu skogen fortfarande och ruttnar ner. Oaktadt påminnelse ha dessa förfördelade ännu icke fått något enda öre. Äfven öfver Börstrups ägor, som ligga inom Hasslerörs kommun, framdrogs ledningen. Denna egendom äges af öfversten friherre Leuhusen. Han fick 1,500 kronor. Jag vill icke säga, att detta alls är för mycket, eller åtminstone icke tillnärmelsevis någon ersättning som motsvarar förlusten, men hur gick det med de små jordbrukarna? Jo, de ha ännu icke fått ett enda öre. Kan man säga, att det ligger rättvisa i detta?

*Ang. viss
ändring af
expropriationslagstiftningen m. m.*
(Forts.)

Då jag blifvit nekad att vidare uppläsa några bevis rörande bolagsstyrelsens olagliga handlings- och tillvägagångssätt, så måste jag afstå därifrån, men jag anhåller att slutligen få uppläsa ett intyg, som lyder så här: »Undertecknade kunna härmed under edlig förpliktelse intyga, att vi år 1908, då norra Vadsbo häradsrätt förrättade syn angående sjön Skagerns reglering, förde den af kraftbolaget Gullspång-Munkfors af oss förhyrda motorbåten, och voro vi flera gånger vittne till huru hela rätten var ombord på båten och därifrån värderade marken flera kilometer i taget. Nämnden utlät sig flera gånger, att det och det blir för dyrt för bolaget. Bolaget höll full restauration ombord, som fritt stod till rättens ledamöters förfogande.

S. Johan Helge

A. W. Lans.»

Detta är vederbörligen bevittnadt.

Hvad säges härom? Kan det betecknas annat än som ett öfvergrepp af det sväraste slag?

Herrarna ha troligtvis läst en broschyr, som blifvit utdelad såsom en vidräkning med detta bolag, däri det tydligen visas, hur olagligt man gått tillväga. När min motion blef synlig i tidningarna liksom bolagsstyrelsens genmål, reste ett par Rådabor hit upp direkt för att tacka mig för att jag hade mod att frambara motionen. Jag känner endast ett fåtal utaf de många hundratal, som här ha skrivit under, men jag vet, att förtrytelsen och förbittringen nu är allmän, icke allenast inom Värmland utan äfven och lika mycket inom Västergötland. Vår landtallmoge är ett mycket tålmodigt släkte, och det går långt, innan måttet rinner öfver, men nu äro sinnena till den grad uppretade, att jag storligen fruktar, att, om ingen ändring uti dessa värderingar sker, det knappast kan gå lyckligt för kraftbolaget och dess styrelse. Det är egentligen någonting oerhördt detta.

När det sedermera blef klart, huru det hängde tillsammans, så vädjade folket till högre rätt. Frågan ligger nu hos högsta domstolen, och jag hoppas, att efter hvad som nu passerat, det, trots det beslut, som är fattadt i Första kammaren, likväl skall anses nödvändigt att, innan högsta domstolen fäller sin slutliga dom, en undersökning kommer till stånd, som visar, hur det verkligen tillgått vid dessa värderingar, vid dessa expropriationer, vid dessa laga syner. Jag kan aldrig tänka mig annat än att det till slut måste bli en rättelse.

Mitt bevismaterial är på långt när icke tömdt. Jag har ännu mer graverande saker på lager, men af hänsyn till lefvande såväl som till döda skall jag icke begagna mig häraf för tillfället, såvida icke styrelsen själf tvingar mig därtill, i hvilket fall den får skylla sig själf. Liksom det nu är ordnad så, att Konungens befallningshafvande tillsätter

Ang. viss
ändring af
expropriationslagstiftningen m. m.

(Forts.)

ombud, som vid våra brännvinsbolag bevaka det allmännas rätt, och liksom vi ha fattigsakförare och liksom brottslingar ha rättighet att få biträde af juridiskt bildade personer, så har jag tänkt mig, att det borde vara en rättighet äfven för en okunnig allmänhet att vid sådana värderingar, som dessa, det tillsattes sakkunniga personer, som kunde bevaka den enskildes och det allmännas rätt gentemot ett öfvermåktigt och oresonligt bolag. Jag tror, att detta vore i högsta grad behöfligt, och då det nu förestår en revision af expropriationslagen och likaså en ändring i lagen om kraftanläggningar, vore väl det rätta tillfället inne att få någonting gjordt härvidlag, som kan bidraga till att det allmännas rätt och bästa blir bevakadt.

Som sagdt, jag skulle kunna uppräknat en hel del andra saker, men då jag icke är någon debattör, skall jag för närvarande inskränka mig till att yrka afslag å utskottets hemställan och bifall till reservationen.

Friherre Palmstierna: Ja, herr talman, jag kan ju lika litet i dag som för tre år sedan, då herr Sten Nordström talade om, att det fanns samhällsvådliga personer i denna kammare, biträda hans framställning, såsom han formulerat den. Det synes mig för öfrigt, som om anförandet i dag väl mycket rört sig om lagskipning och mindre om lagstiftning.

Men icke destomindre kan jag säga, att det är med nöje, som jag i slutet på denna riksdagsperiod lägger några få glödande kol på hans hjässa, då jag, i den mån det öfverhufvud taget är möjligt, biträder hans framställning. Det är för öfrigt med en viss tillfredsställelse man konstaterar, att herr Sten Nordström i Höglunda nu ändtligen, ehuru tyvärr alldeles tillfälligtvis, kommer på rätt sida i politiken, och till och med vågar uppträda emot det mäktiga bolag, som invigdes utaf den nuvarande civilministern med hans ryktbara Gullspångstal, där han talade om, att »vi» skulle göra »front mot socialismen», därvid det gällde att icke längre »vara så blödiga». Ord, hvilka måhända i viss mån provocerat lockout-taktiken under senare år och som hos detta bolag äfven framkallat yttringar, som nu gå ut öfver dessa, som själfva velat uppträda som banérförare i striden mot socialismen.

Man får kanske betrakta herr Sten Nordströms i Höglunda anförande som ett symptom på att, när den nya tiden med dess nya kraf och förhållanden tränger bonden själf in på lifvet, när han direkt och omedelbart får en känning härutaf, då börjar hans egna tankeriktning att i viss mån förändra sig och kanske delvis gå åt samma håll som socialdemokraternas visa. Herr Nordströms motion och hans framställning är för mig liksom ett oartikuleradt, ett oredigt rop om hjälp till statsmakterna. Jag vill icke säga, att icke sådana framställningar om behof af hjälp gjorts förut i olika delar af landet, med hänsyn till samma förhållanden, ehuru de icke just tagit sig det uttryck, som herr Nordströms framställning här fått, och jag har för min egen del under ett par somrar kunnat studera, hur ett bolag har handterat bönder i Norrland. Jag har kunnat bevittna, hurusom hänsynslösa åtgärder emot bondebefolkningen där förvandlat dess tänkesätt och radikaliserat hela dess kynne, och hur man förstätt, att den enda utvägen vore att begagna det medel, som socialismen utpekade såsom det enda möjliga och

nödvändiga för att reglera de nya tidsförhållanden, hvilka inträdt genom den omdaning, som näringslivet undergått under senare årtionden. Det är så, att när kapitalismen och industrialismen i förening bryta fram öfver landet, skapa de en lönarbetareklass, som fylles af radikala tankar, och när samma makter bryta fram i bygderna, färgas undan för undan äfven den fasta befolkningens åskådning af liknande tankar, och där knyts föreningsband mellan dessa båda, som äro påverkade af samma väldiga makt — det kapitalistiska feodalväldet, som är den nya tidens fara, som reser sig i alla länder, och som lagstiftningen snart nog med styrka och kraft måste lägga sådana tyglar på, att folkets välfärd icke förryckes.

Nu är emellertid frågan denna: hvad bör då göras under sådana förhållanden som de nu föreliggande? Ja, här har ju i reservationen tydligt ådagalagts, att det är väsentligen *två* synpunkter, som komma fram, *dels* är det fråga om själftva regleringen af vattendragen, *dels* är det fråga om distributionen af kraft, kraftöfverföringen och ledningarnas framdragande. I båda hänseendena har behof yppat sig af att staten ingriper ytterligare reglerande, att statsverksamheten på detta område tillser såväl samtliga enskildas som äfven det offentligas intressen.

Nu är det ju så, att på grund af en Riksdagens skrifvelse har i fråga om *reglering af vattendragen* en kommitté utarbetat ett större betänkande, som berör denna fråga, och det hade måhända varit lämpligt, om herr Sten Nordström i Höglunda, innan han skref sin motion, tagit någon del af detta betänkande. I detsamma äro åtskilliga af de spörsmål berörda, som nu föreligga, men då jag för min del icke kan finna detta betänkande vara till fyllest, torde det vara skäl i att något ingå på saken.

Det, som enligt mitt förmenande bör vara grundläggande vid behandlingen af hithörande frågor, och utan hvilket man näppeligen kan få den undersökning och behandling af hela spörsmålet till stånd, hvarigenom man verkligen kan tillvarata befolkningens intressen, det är *koncessionsförfarandet*. Nu har i det betänkande, som framkommit, koncessionsförfarandet fått en mycket undanskjuten plats. Det åberopas endast, när det gäller vissa större sjöar, Väner, Vettern, Mälaren, Hjälmar, Storsjön och Siljan, samt vidare beträffande »andra vattenregleringar af synnerlig omfattning», som det heter. Hvad därunder skall inrymmas, torde vara svårt att säga. För öfrigt är det tillåtet att vidtaga sådana regleringar, så framt mera än hälften af den beräknade båtnaden af företaget tillfaller den, som gör ansökan om regleringen, eller andra som förena sig med honom därom. Upptager man till jämförelse de stråfvanden, som pågå i vårt västra grannland, finner man, att man där gått längre än här i Sverige. Man har i Norge länge arbetat på vattendragsfrågorna och kommit fram till vissa synpunkter, som, såvidt jag kan förstå, så småningom måste bli bärande äfven i vårt land. Man har också velat fastslå, att, just när det gäller regleringsfrågor, koncessionen har stor betydelse. I en proposition år 1909 framhålles sålunda i § 2, att koncession skall krävas utom i vissa fall, nämligen då företaget icke har något vidare allmänt intresse, då det icke gäller öfverföring af vatten från ett vattendrag

Ang. viss
ändring af
expropriationslagstiftningen m. m.
(Forts.)

Onsdagen den 26 april.

*Ang. viss
ändring af
expropria-
tionslagstift-
ningen m. m.*
(Forts.)

till ett annat, och vidare där icke mera än 3,000 naturhästkrafter utnyttjas. För öfrigt skall alltid koncession användas. Utbildar man ett dylikt koncessionssystem, kan man under sådana förhållanden liksom i ett reglera hela denna stora och svåra fråga. Jag har velat framhålla detta som den grundläggande syn på tingen man bort anlägga här.

Nu har emellertid i det betänkande, som här framlagts, tillkommit några förbättringar, som vi å andra sidan icke böra förglömma. När det sålunda i reservationen heter, att förlusten af ideella värden icke är medräknad, så är detta icke förhållandet, utan det finnes särskilda paragrafer, som beröra den saken. Vidare är det förslag om vattendomstolar m. m., som framlagts, att betrakta som en fördel. Men jag kan likväl icke finna, att detta lagförslag just på grund af bristen på koncessionslagstiftning skall visa sig till fyllest.

Så kommer jag till frågan om öfverföring af elektrisk energi och den ersättning, som därvid kan krävas. Enligt den nuvarande lagen heter det, att för intrång, som genom öfverföringen förorsakas, den, som intrånget lider, är berättigad till ersättning, om han därpå gör anspråk. Rätten skall pröfva, om ersättningsanspråket är giltigt, och i så fall skall en nämnd tillsättas, och dess beslut får icke öfverklagas.

Nu har i allmänhet otilfredsställelse yppats med skiljedomsförfarandet, och jag tror, att det har fog för sig att söka åstadkomma en förbättring i själfva förfarandet, i all synnerhet som det i det nya förslaget ingår försök att tillmötesgå, ehuru i annat afseende, just de sträfvanden, som gjort sig gällande i reservationen, då det nämligen är föreslaget, att det skall tillsättas en af kommerskollegium särskildt förordnad sakkunnig person, hvilken för ordnande af den elektriska kraftöfverföringen så ock rörande kontrollen därpå skall, när parterna icke samsas, meddela sin uppfattning i frågan och rådgöra med parterna. Hans beslut kan öfverklagas hos kommerskollegium. Jag tror, att, i samband med att detta kommittéförslag behandlas af statsmakterna, det vore lämpligt, om man äfven vidtog en revision af 1902 års lag.

Det kan också hända, att hvad i kommittébetänkandet beröres angående syn icke är af beskaffenhet att undanröja åtskilliga af de missförhållanden, som för närvarande finnas, och vidare att själfva ersättningsanspråken icke bemötas på sådant sätt, som man rätteligen borde kunna fordra. Jag vill emellertid icke närmare ingå härpå.

Men hvad jag velat säga är, att oaktadt ett sådant betänkande nu föreligger, synes det icke vara af den beskaffenhet, att det bör hindra kammaren från att för sin del besluta en skrifvelse till Kungl. Maj:t i ärendet, i all synnerhet som man *samtidigt* borde få en förändring af 1902 års lag och lagen om jordägares rätt öfver vattnet å hans grund.

Emellertid torde det då vara skäl att i klämman göra en liten formell förändring, så att det tydligt framhålles, att ett kommittébetänkande redan föreligger, och att den förändring, som i motionen och reservationen afses, borde vidtagas omedelbart och i samband med att hela detta ärende i en kungl. proposition kommer på Riksdagens bord. Det är mycket möjligt, att redan nästkommande år en sådan

proposition kan framläggas. Jag skulle därför, herr talman, vilja göra det yrkandet, att i första momentet af reservationen efter orden »om rätt till uppämning» införes »vid nu förestående revision af denna lag».

*Ang. viss
ändring af
expropriationslagstiftningen m. m.*

(Forts.)

För öfrigt ber jag, herr talman, att med hänsyn till hvad jag här sagt få yrka bifall till reservationen, och jag vill samtidigt uttala en förhoppning, att kammaren, när den går till beslut i denna fråga — ett beslut, som tyvärr icke kan föranleda någon Riksdagens skrifvelse i år — likväl måtte taga hänsyn till de framställningar och kraf samt rop om hjälp, som onekligen förnummits på olika håll i bygderna, och att, i den mån kraftproduktionen och det kapital, som nedlägges på kraftproduktion, bryta sig väg öfver landet, de också, särskildt af denna kammare, som förhoppningarna ställas på, bringas till arbete i hela folkets intresse.

Herr Widén: Det är för mig alldeles uppenbart, hvad också den föregående talaren i början af sitt anförande konstaterade, att den föreliggande frågan, sådan den nu framlagts för Riksdagen, är en *lag-skrifningsfråga* och icke en lagstiftningsfråga. Detta framgår efter mitt förmenande ganska tydligt såväl af motionen som ännu mera då motionen jämnställes med de broschyrer och skrifter, hvilka utdelats till Riksdagens ledamöter. Åtskilliga sådana ha blifvit utdelade till lagutskottets ledamöter, men en del, fast kanske icke alla, ha nog äfven tillställts kammarens ledamöter. Äfven där meningen icke skulle vara sådan, blir dock i alla fall resultatet utaf frågan, att af kammaren göres en opinionsyttring uti en rättstvist eller rättare rättstvister — ty det är ju flera — som nyligen afgjorts eller ännu pågå emellan enskilda parter. *Redan denna omständighet skulle för mig vara ett alldeles tillräckligt skäl, ja rent af göra det till en nödvändighet att afslå framställningen.* Jag anser nämligen, att det är oriktigt, ja, hvad mera är, icke grundlagsenligt, att Riksdagen eller här nu Andra kammaren gör ett sådant opinionsuttalande.

Det är ju möjligt, detta synes verkligen framgå af de skrifter, som till oss öfverlämnats, att den ena parten, bolaget, och till äfventyrs äfven tjänstemän gjort sig skyldiga till öfvergrepp eller fel. Detta kan man dock naturligtvis icke *bestämdt* säga endast på grund af det underlag, som här föreligger, ty för att uttala ett sådant omdöme bör man höra äfven den andra parten, och den har, såvidt jag vet, icke yttrat sig med anledning af särskildt den »vidräkning», som af bolagets motparter lagts fram för kammarens ledamöter. Men äfven om så vore förhållandet, synas mig de oegentligheter eller oriktigheter, som härvidlag kunna föreligga, böra behandlas på en helt annan väg. Justitieombudsmannen är ju t. ex. till för ett sådant ändamål. Det är ju ingenting heller, som hindrar, att man uttalar en opinionsyttring i den här frågan; gärna kunna riksdagsmän göra det. Men Andra kammaren eller Riksdagen synes mig härvidlag icke vara rätt forum.

Jag skall emellertid icke vidare uppehålla mig vid denna sida af saken, hvilken, enligt min mening, är frågans innersta innebörd, utan jag skall öfvergå till den sida af frågan, som gör, att den *formellt* ligger under Riksdagens befogenhet, och det är den, som särskildt af

*Ang. viss
ändring af
expropria-
tionslagstift-
ningen m. m.*
(Forts.)

reservanten herr Lindhagen utvecklats, nämligen förslaget om en framställning till regeringen om lagstiftningsåtgärder i motionens syfte.

Denna skrifvelse afser två saker. I första rummet skulle den gå ut på att Kungl. Maj:t måtte taga under öfvervägande, huruvida och i hvad mån kungl. förordningen den 30 december 1880 om jordägares rätt öfver vattnet å hans grund kunde i vissa afseenden och i visst syfte ändras. Nu har den föregående talaren redan påpekat, att det föreligger ett förslag i den riktningen, något som för öfrigt äfven den nämnde reservanten berört. Efter ett långt och vidlyftigt förarbete har nämligen framlagts ett förslag till ny vattenrättslag. Jag har här i min hand det mycket digra betänkandet som utkommit helt nyligen. Det är dateradt den 17 december 1910, men det förelåg, såsom synes af betänkandet, icke i tryck, då utskottet fattade sitt beslut. För mina ögon har det kommit först för en fjorton dagar sedan. Det är ett mycket vidlyftigt lagförslag, bara lagtexten till vattenrättslagen upptager 130 sidor. Jag har därför icke hunnit med att närmare gå igenom detsamma, och det tror jag knappt, att herr Lindhagen heller hunnit. Det synes mig vara uppenbart, att under sådana förhållanden man icke kan skriva till Kungl. Maj:t och begära ett nytt lagförslag, i stället för det, som redan ligger framme. Icke heller kan man väl, såsom den siste talaren sade, redan nu på frågans föreliggande stadium begära att förslaget i principiella eller andra delar skall ändras. Icke kan Riksdagen eller Andra kammaren vara redo att på den framställning som nu föreligger ta position i dessa svårösta frågor. Man har dock i detta förslag, såsom den siste talaren också erkände, gått till mötes en del önskemål, som reservanterna uttalat. Under sådana förhållanden synes det mig vara icke allenast ändamålslost utan alldeles orätt att i detta ämne aflåta en skrifvelse till Kungl. Maj:t.

Vidare är det för det andra yrkadt, att Riksdagen också skulle skriva till Kungl. Maj:t angående ett tillägg till lagen den 27 juni 1902 rörande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar »i syfte att i erforderliga fall», såsom det heter, »hjälpa och skydda jordägare i utbekommande af skäligen ersättning för jord eller lägenhet, som tages i anspråk för dylika ledningars framdragande». Den fråga, som reservanterna vilja ha skärskådad, är sålunda frågan om ersättning för den skada och förfång, som elektriska ledningars framdragande åstadkommer för en jordägare. I det hänseendet finnes emellertid redan en bestämmelse i 1902 års lag. I fråga om ersättningens bestämmande hänvisar denna lag till expropriationsförordningen, men med det tillägget att ersättningen skall *förhöjas med hälften af det belopp, som enligt expropriationsförordningen skall utgå*. Enligt gällande expropriationsförordning skall, som vi veta, ersättningen utgå med det värde, som dylik mark eller lägenhet — eller hvad det vara må — i orten högst äger; och därutöver skall nu tillkomma 50 procent. Häri ligger alltså redan en bestämmelse åsyftande att i afseende på kraftledningars särskildt tillgodose jordägarnas intresse.

För öfrigt berör, såsom nyss antydts, den ändring, som här åsyftas, icke 1902 års lag, utan expropriationsförordningen. Äfven i detta hänseende förhåller det sig nu så, att det föreligger ett lagförslag,

dateradt den 15 september i fjol, och som för närvarande är ute på remiss hos myndigheterna. Det förslaget har tillkommit på grund af en begäran från Riksdagen, som dock visserligen icke var föranledd af intresse för att jordägaren skulle få bättre betaldt, utan tvärtom af önskan att motverka att, såsom med gällande bestämmelser ofta skedde, ersättningen sattes alltför högt. Emellertid äro äfven åtskilliga förändringar föreslagna, särskildt i sättet för expropriationsnämndens tillsättning, som efter mitt förmenande kunna bidraga till mera stadga uti värdesättningen och att motverka alltför stora ojämnheter däri, hvilket äfven bör lända jordägarna i vissa fall till förmån. Icke heller i detta hänseende skulle det enligt mitt förmenande vara lämpligt, att Riksdagen skulle skrifva till Kungl. Maj:t om en ändring eller omarbetning af ett nytt förslag, som ännu icke hunnit prövas.

*Ang. viss
ändring af
expropriationslagstift-
ningen m. m.*
(Forts.)

För öfrigt får jag säga, att hvad särskildt förslaget till den nya vattenrättsförfattningen beträffar, skulle jag — med den lilla kännedom jag har om detsamma efter den korta tid, som stått mig till buds — nog också anse, att detta förslag på vissa punkter icke går alla berättigade önskemål till mötes, som jag skulle vilja ha tillgodosedda. Men jag anser, att man måste underkasta förslagen en grundligare pröfning än nu kan äga rum, innan man skrifer till Kungl. Maj:t och begär något annat. Vid sådant förhållande, om man blott håller sig till frågans verkliga innebörd, och icke ser på densamma med de högpolitiska ögon, som den siste talaren gjorde, så synes mig uppenbart, att Riksdagen icke nu kan besluta någon sådan skrifvelse eller skrivelser till Kungl. Maj:t, som af reservanten föreslagits.

Det är, synes mig, alltså icke något annat att göra än bifalla utskottets hemställan, till hvilken jag, herr talman, ber att få yrka bifall.

Herr *Fornander* instämde häruti.

Herr Sandström: Herr talman, mina herrar! Den fråga, som här föreligger, är en fråga om vissa lagändringar, en fråga, som utgår från ett åberopadt rättsfall, och dessa lagändringar skola afse, att vid de konflikter emellan det industriella intresset och jordägareintresset, som uppkomma, då för industriella anläggningar uppdämningar och vattenregleringar göras, undanröja vissa missförhållanden, som förmenas stå i vägen för jordägareintressets tillgodoseende. Det är så själfva saken ligger. Det är en tvist emellan industriidkareintressen och jordägareintressen och ingalunda en tvist mellan de storkapitalistiska bolagen och småfolket, såsom friherre Palmstierna framställde saken. Hela reservationen går ju också ut på att tillgodose jordägarens intresse vid uppdämningar för industriella anläggningar och expropriation af mark för elektriska kraftledningar.

När nu motionären går ut från förmenta missförhållanden i ett visst fall, så måste man taga denna utgångspunkt med mycken försiktighet. För det första måste man från diskussionen afskilja, hvad som rör de olika parternas mer eller mindre lämpliga uppträdande i processen; den saken angår oss egentligen icke. För det andra måste man ta hänsyn till, att här föreligger ett rättsfall, som icke ännu är

Ang. viss
ändring af
expropriationslagstiftningen m. m.

(Forts.)

afgjordt genom laga kraftvunnen dom; det hvilat ännu i högsta domstolen. Af den utgång, det fått i två instanser, kan man icke draga några säkra slutsatser, hur det kommer att gå i tredje instansen, hvarför man här rör sig med mycket osäkra faktorer. För det tredje måste man noga skilja ifrån alla de motgångar för jordägareintressena, hvilka berott på *försummelse* att begagna den rätt, som ligger redan i gällande författning.

Hvad som jordägarne i detta fall hufvudsakligen beklagat sig öfver är, att de, i stället för att anlita det lagliga expropriationsförfarandet, gått med på en mängd oförståndiga öfverenskommelser, därvid bolagets ombud enligt uppgift begagnat sig af deras okunnighet och oförstånd. Men att dessa öfverenskommelser kommit till stånd, är naturligtvis icke lagens fel. Vidare klagas öfver, att jordägarne, i stället för att fordra expropriationsnämnder, tillsatta i laga ordning, låtit förmå sig att öfverenskomma om en gemensam expropriationsnämnd på fem personer, med hvilkas värdering jordägarna därefter blifvit synnerligen missnöjda. Men en dylik öfverenskommelse kan ej hindras genom några lagbestämmelser. Slutligen klagas det öfver, att de af domstolen tillerkända ersättningarna för skada genom upp-dämning blifvit alldeles för låga, och efter allt att döma beror detta i mycket väsentlig mån på, att jordägarnas talan icke förts med vederbörlig fackkunskap, omsorg och energi, antagligen beroende på, att de icke haft tillräckligt sakkunnigt och skickligt biträde i rättegången. Äfven detta är något, som är ytterligt svårt att förbättra genom någon lagändring. Öfverhufvud taget synas de missförhållanden, hvaröfver jordägarne här beklaga sig, berott på deras uraktlåthenhet att begagna det skydd och de rättsmedel, som lagen ger i dylika fall. Men här för kan icke rådås bot på mer än ett sätt: genom att sätta bönderna under förmyndare, och det är väl ändå icke meningen.

Den fråga, som det här gäller, är huruvida jordägareintresset i nu gällande författningar, vattenrättsförordningen och förordningen om expropriation i och för elektriska kraftledningar, är behörigen tillgodosedt eller icke. Jag är för min del af den bestämda uppfattningen att jordbruksintresset i dessa författningar är mycket starkt skyddadt, vida starkare än det industriella intresset. Det första villkoret för, att jordägareintresset skall i dylika fall få vika för industriidkareintresset är, att det senare skall vara af ojämförligt mycket större nationalekonomiskt värde. Detta villkor tillgodoses, då det gäller expropriation för elektriska kraftledningar, genom samma garanti, som vid annan expropriation, och som ligger däri, att expropriationen ej får ega rum utan Kungl. Maj:ts medgifvande. Och hvad angår rätten till upp-dämning å annans mark, får sådan äga rum endast när skadan genom upp-dämningen blir *ringa* i förhållande till nyttan genom kraftanläggningen.

Jämför man härmed, hur å andra sidan det industriella intresset är skyddadt, gentemot ett öfvervägande jordbruksintresse, så finner man, att det senare skyddet är betydligt svagare. Då det vid torr-läggningar och sjösänkningar uppstår fråga om att rifva bort industriella verk, så får detta ske, så snart nyttan af jordens förbättring är mer än dubbelt så stor som värdet af den skada, som tillfogas de

industriella verken. Det är således ett afsevärdt lindrigare skydd här än för jordbrukaren, såsom herrarna se. Denne har garanti för, att hans mark icke tages i anspråk i oträngdt mål.

När nu jordägareintresset får vika, såväl då det är fråga om vattenuppdämning, som då det är fråga om elektriska kraftledningars framdragande, så är det bestämdt, att ersättning skall utgå icke blott med fulla värdet utan med 50 procent däröfver, i motsats till förhållandet vid vanlig expropriation, då ersättning endast utgår med fulla värdet. Redan i nu gällande lag finnes sålunda ett mycket starkt skydd mot intrång på jordägarens mark, och hög ersättning stadga för den skada, som tillskyndas ägaren af jordbruksfastigheten. Vid expropriationsnämndens tillsättande har jordägaren samma inflytande som sökanden, och i fråga om uppdämning bestämmes skadans belopp af domstolen. I båda fallen har jordägaren den förmånen, att han får förebringa all utredning på sökandens bekostnad. Han får taga hvika biträden och sakkunniga han vill, och sökanden får betala dem. Detta är väl ändå en utomordentligt stark ställning för jordbrukaren i rättegången.

Det finnes många och stora brister i vattenrättsförordningen, men dessa drabba icke jordägaren utan sökanden. Jag har fört ganska många rättegångar både för sökanden och för bevakande af jordägarens intressen, och min erfarenhet är, att när det gäller att få en dammanläggning till stånd, så är processen många gånger besvärlig, tidsödande och oerhördt kostsam på grund af alla de svårigheter och invändningar, den andra parten kan komma med. Det händer ofta, att en dylik rättegång icke han avslutas på kortare tid än 7, 8, 9 år. Att bevaka jordägareintresset däremot är ett ganska lätt och behagligt arbete, och det går jämförelsevis lätt att föra det till ett gynnsamt resultat. Det är nämligen så, att hela processordningen ger jordägaren trumf på hand. Dennes rätt att i brist af godvillig öfverenskommelse verkställa sina utredningar om skadans belopp och jordens värde på sökandens bekostnad, måste på förhand göra sökanden benägen för förlikning äfven på liberala villkor. Och på samma sätt är det vid kraftledningar, där kostnaden för expropriationsförfarandet i de flesta fall öfverstiger ersättningen för jorden. Äfven här har sökanden intresse af att i godo betala äfven en mycket riklig ersättning, till undvikande af de stora expropriationskostnaderna.

Jordägaren har således en ganska stark ställning i dessa tvister, och det gäller för honom endast att begagna sina förmåner. På tal om detta säger herr Lindhagen i sin reservation, att bonden har icke samma resurser att skaffa sig biträden, jurister och sakkunniga som det bolag, som söker tillstånd till en anläggning, och att han därför ovillkorligen kommer att ligga under i rättegången. Herr Lindhagen pekar där på en af de allra betänkligaste bristerna i vår nuvarande rättegångsordning. Den princip, som vi äro så stolta öfver, principen om likhet inför lagen, är i själfva verket endast en formell princip. Lagen betraktar och behandlar båda parterna som jämbördiga och lika under det att deras ställning i fråga om förmågan att göra sin rätt gällande i själfva verket kan vara mycket olika. Fattig och rik äro härvidlag icke jämbördiga. Den ene står rustad

*Ang. viss
ändring af
expropriationslagstiftningen m. m.*
(Forts.)

*Ang. viss
ändring af
expropriationslagstiftningen m. m.*

(Forts.)

med alla resurser för att vinna processen, och den andre står ofta hjälplös. För att de verkligen skola bli likställda, så fordras, att de ställas i samma nivå med afseende på resurser att få ut sin rätt. Här i har herr Lindhagen rätt. Men det är att märka, att på det område, som här är i fråga, har nu nämnda förhållande långt mindre betydelse än på andra områden, därför att här har ju jordägaren blott att skaffa sig erforderligt biträde och låta sökanden betala det. Längre i liberalitet kan väl lagen knappast gå än att låta jordägaren verkställa utredning, som han önskar, på sökandens bekostnad. Och ju flere sökande det är, desto lättare är det att få förstklassig hjälp, då de ju då kunna slå sig tillsammans.

Men ehuru jordägareintresset sålunda är ganska starkt tillgodosedt, så vill jag gärna medgifva, att ett eller annat önskemål äfven från jordägarens synpunkt skulle i fråga om denna lagstiftning kunna vara att framställa. Jag tänker särskildt på den ställning som bevismedlet, domstolens syn, intager. Det är nog något ganska betänkligt, att denna syn anses vara främsta bevismedel, mot hvilket knappast någon appell gifves. När man vet, hur summariskt det många gånger går till, när domare och nämnd syna den jord, som skall lösas eller ersättas och hurusom domstolen är fullkomligt hänvisad till sitt sakkunniga biträde såväl i fråga om afvägningar, mätningar, uträkningar och en mängd andra saker, så måste det ju anses vara ganska betänkligt, att gifva denna domstolens syn såsom bevismedel en så stark ställning, som den i praxis verkligen har. Det händer nog icke så sällan, att de sakkunnige kunna misstaga sig, och att det kan bli ganska svårt att få justering på, hvad domstolen och dess sakkunnige förklarar sig hafva vid synen iakttagit. Detta i fråga om vattenrättsförhållandena.

Vidare finnes ett ganska anmärkningsvärdt förhållande beträffande expropriation i och för elektriska kraftledning. Därom gäller egentligen den vanliga expropriationsförordningen utom med den ändringen, att ersättning förutom med fulla värdet skall utgå med 50 procent däraf. Men förra årets Riksdag fattade ett beslut, rörande sådan expropriation, som det nog kan vara delade meningar om, huruvida det var så klokt i alla afseenden. Det hade anmärkts och med mycket fog, att i fråga om just expropriation för elektriska kraftledningar, så blef det regel, att områdena voro så små, att själfva ersättningsbeloppet långt understeg kostnaderna för den dyra expropriationsnämnden med 9 ledamöter. Svenska vattenkraftsföreningen ingick till Kungl. Maj:t med begäran om en ändring i detta, och detta resulterade i, att Riksdagen beslöt, att så snart det område, som skall exproprieras, understiger 5 hektar och är obebyggdt, så skall nämnden bestå endast af tre personer. Därom är ju ingenting att säga. Men af dessa tre personer skall en utses af sökanden, en af Konungens befallningshafvande och en af domaren i orten. Jordägaren får alltså icke utse någon. Det är tydligen meningen, att den, som utses af Konungens befallningshafvande, skall representera jordägareintresset, men jag tror också, att hvar och en, som haft att göra med dylika värderingar, nog skall ha klart för sig, att om det industriella sökandointresset har en energisk representant i en sådan tremannanämnd, så kommer

detta att verka därhän, att värderingen blir för sökanden så förmånlig som möjligt. Under sådana förhållanden är det nog behöfligt, att äfven jordägaren får sin egen representant. Nu gäller detta riksdagsbeslut endast till den 15 maj i år, och när det nu blir fråga om att förnya detta beslut, så tror jag, att vi få taga noga under öfvervägande, huruvida icke ändring bör ske så, att jordägaren får utse sin egen representant i denna expropriationsnämnd. Jag tror, att blott man gör detta, har man i det stora hela anledning att vara tillfredsställd med det skydd, som gällande författningar ge jordbrukareintresset och jordägareintresset. Efter hvad vi af andra talare hört, så kommer icke detta skydd i det kommittéförslag, som nu utarbetas på detta område, att minskas utan snarare ytterligare ökas. Jag delar därför deras mening, som anse, att den i reservationen föreslagna skrifvelsen icke är af behovet påkallad.

*Ang. viss
ändring af
expropria-
tionslagstift-
ningen m. m.*
(Forts.)

Herr Jansson i Krakerud: Jag begärde ordet med anledning af, att friherre Palmstierna talade om, att bönderna skulle gå tillsammans med socialisterna. För min del tror jag icke, det är rådligt. Jag vill dock vara med om att med tacksamhet mottaga allt understöd, man kan få från det hållet, och jag tror, att det är af vikt för bönderna att taga ännu större afstånd från bolagsväldet än från socialismen. Men jag har också den öfvertygelsen, att bondeklassen bör lita till sig själf. På den vägen kunna bönderna möjligen få fram sina önskningsar.

Herr Åkerlund: Herr talman! Den försäkran, herr Sandström nyss afgaf, att jordägareintresset i gällande vattenrättsförordning är tillräckligt tillgodosedt, kan kanske vara riktig. Jag vågar dock hålla före, att många kapitalstarka konsortier verkligen betett sig mindre grannliga mot åtminstone de mindre jordägarna. Huruvida ett sådant fall föreligger här, kan jag naturligtvis icke afgöra.

Jag har emellertid icke begärt ordet för att yttra mig om den saken, utan därför att herr Lindhagen i sin reservation uttalat sig om det föreliggande förslaget till ny vattenrättsförordning. Han talar om »otillräckligheten och svårigheterna i skötseln af det återstående jordbruket samt intrånget på detta sätt i hem och härd». I lagförslaget har man dock ifrågasatt, att om ett hemman, litet eller stort, skulle skadas högst betydligt af vattenuppdämning, så skall hemmanet lösas antingen delvis eller helt och hållet. Likaså har herr Lindhagen påpekat, att det i lagförslaget står, att om genom en vattenuppdämning bostäder skulle göras oanvändbara, så skall inlösning af dessa ske.

Tanken i lagförslaget är naturligtvis icke, att de skola vara skadade af vatten, såsom herr Lindhagen sätter i fråga, utan att de icke skola kunna användas för sitt ändamål. Är det nu icke möjligt att drifva jordbruk på den mark, som blifvit delvis använd för uppdämningen, kunna naturligtvis icke heller byggnaderna användas för jordbruket, och då skola de inlösas. Härvidlag tror jag, att dessa kraf äro väl tillgodosedda.

Vidare är det icke alls så, att kommittén eller, rättare sagdt, kommittéerna hållit före, att nu rådande förhållanden medföra tillräcklig

*Ang. viss
ändring af
expropriationslagstift-
ningen m. m.*

(Forts.)

säkerhet för jordägarna. De större kunna väl möjligen reda sig och skaffa sig kloka och förståndiga rättegångsbiträden, men så lär nog icke vara förhållandet i allmänhet med de små. Därför ha vi också föreslagit, att i de föreslagna vattendomstolarna skola insättas först såsom ordförande en ordinarie domare, som man naturligtvis får antaga är en opartisk och erfaren person, dessutom skall det finnas en tekniskt bildad vatteningeniör, en landbruksingeniör eller med dessa personer likställda och tvänne vattenrättsnämndemän, utsedda på sätt lagen stadgar om gode män vid landtmäteriförrättningar. Det synes mig, som om genom detta förslag, om det skulle bli upphöjdt till lag, jordägarens rätt i domstolen blifvit till fullo tillgodosedd, och att man icke gärna kan komma längre i detta afseende.

Man har emellertid därjämte anfört, att många gånger de små jordägarnas rätt och bästa icke skulle blifva tillgodosedda därför att de icke själfva skulle förstå att bevaka de samma. Detta har också kommittéerna beaktat och föreslagit, att om en liten jordägare — de större sköta nog sig själfva — icke skulle vidtaga de åtgärder, som vore ägnade att skydda hans rätt och bästa, domstolen likväl vore skyldig att se till, hvilken ersättning han bör tillerkännas, och att det lidande, han skulle kunna förorsakas, blir så litet kännbart som möjligt.

Därjämte ha vi föreslagit, att om man vill reglera en sjö på så sätt, att annans mark skadas, skall den, som vill reglera, erbjuda lösen för den mark, som skulle lida däraf. Men detta erbjudande binder i ingen mån domstolen, utan domstolen skall det oaktadt till grundlig pröfning upptaga denna fråga, så att om en liten jordägare skulle glömma bort att infinna sig och begära ersättning, domstolen likväl tager frågan under ompröfning och tager under ompröfning jämväl det belopp, som skulle erbjudas af den, som ville åstadkomma regleringen. Äfven i detta fall finner jag icke annat än att jordägarnes bästa är tillgodosedt, såvidt möjligt är.

Friherre Palmstierna talade nyss om en sak, som vi äfven tagit i betraktande, nämligen de ideella värdena, hvilka naturligtvis äro synnerligen svåra att uppskatta. Men den tanken är i alla fall icke upptagen i förslaget, att man måste taga hänsyn till dessa vid hvarje sådant fall.

Jag har nu endast velat lämna dessa upplysningar.

I likhet med herr Widén håller jag emellertid före, att, då det nu kommit fram ett förslag till ny vattenlag, som jag tror är byggt på synnerligen humana grunder, speciellt emot dem, som haft så godt som all rätt förut — ty det må herrarne besinna, att de, som förut ville tillgodogöra sig vattenkraften, hade ofantligt liten rätt i Sveriges land och att det var jordägarna som bestämde härvidlag — böra båda parterna såsom nu också föreslagits blifva likställda. Vi ha emellertid utgått från den förutsättningen, som flera af herrarna gjort härvidlag, att de små jordägarna ha synnerligen svårt att reda sig mot dessa väldiga korporationer, och därför måste man se till och har man också sett till, att deras intressen må bli bevakade, såvidt i mänsklig förmåga står. Men då ett sådant lagförslag nu föreligger, hvilket förslag Riksdagen har i sin makt att ändra på sätt den för bäst finner, och därtill kommer, att ett nytt förslag till expropriationslag föreligger, där

Riksdagen har precis samma rätt, då kan det väl icke vara riktigt, att man nu skrifer till Kungl. Maj:t i detta afseende. När dessa lagförslag komma fram, få vi se litet hvar, hvad Riksdagen finner för godt att göra, och att Riksdagen, åtminstone denna kammare, mer eller mindre kommer att beakta de små jordägarnas intressen, om så behöfves i vidare mån, än lagförslaget gjort, därom är jag fullt förvissad. Jag skall be att få yrka bifall till utskottets förslag.

*Ang. viss
ändring af
expropria-
tionslagstift-
ningen m. m.
(Forts.)*

Herr Berggren: Herr talman! Jag skall be att få tacka herr Åkerlund för de upplysningar han lämnade beträffande det lagförslag, som vattenrättskommittén har utarbetat. Detta förslag, i den mån han refererade det, visar bland annat, att nuvarande lagstiftning på hithörande område visst icke är tillfredsställande. Och jag antar, att de män, som varit sysselsatta med detta förslag under flera år, grundligt satt sig in i frågan och väl känna förhållandet bättre än den ärade talare, som här för en stund sedan förklarade, att den nuvarande lagstiftningen på detta område är fullt tillfredsställande, och skulle någonting brista härvidlag, berodde det därpå, att vederbörande parter icke ha förstånd att skaffa sig skickliga jurister. Jag för min del har emellertid ställt mig som reservant gentemot lagutskottets utlåtande och skall med anledning häraf be att få yttra några ord för att klarläsa, hvad som förmått mig att reservera mig emot detsamma.

Jag skall icke alls försöka att ingå i en pröfning af hvilkendera af de stridande parterna, Kraftaktiebolaget Gullspång-Munkfors eller jordägarna därborta vid Skagerns strand, som har rätt. Äfven om jag kunde ingå i en pröfning häraf, skulle det vara synnerligen olämpligt, då den föreliggande tvistefrågan mellan parterna ännu icke vunnit sin slutliga lösning. Den ligger nämligen, såsom vi förut i dag ha hört, hos högsta domstolen.

Emellertid synes det för mig vara alldeles klart, att någonting upprörande måste ha hänt därborta vid Skagern, eftersom det framkallat en sådan storm af ovilja bland Skagerns strandägare. Dessa äro samtliga småbrukare, som ingenting bättre begära eller fordra än att i lugn och fred få bruka sin torfva. De ha nu känt sig kränkta i sin urgamla rätt och därför sent omsider, men kanske för sent, rest sig att försvara sina rättigheter. Ehuru jag icke kan ingå i någon pröfning af själfva saken, nödgas jag likväl något vidröra den, enär den utgör så att säga basen för den reservation, som här har framställts.

Enligt min uppfattning om saken, ger den anledning att framställa dessa frågor:

- 1) Ha nyttan och skadan af sjön Skagerns uppdämning enligt den slutligt fastställda planen blifvit till sitt rätta värde uppskattade?
- 2) Ha vid den verkställda värderingen af uppkommande skador alla de förlorade värden, som rätteligen bort ingå i beräkningen, också verkligen medtagits?
- 3) Om detta ej varit fallet, beror det på de dömande och sakkunniga myndigheterna eller på befintlig brist hos gällande lag?

Hvad nyttan af företaget beträffar, så har professor Magnell uppskattat den till ett värde af 1,725,000 kronor. Det är ju möjligt, att

*Ang. viss
ändring af
expropria-
tionslagstift-
ningen m. m.*

(Forts.)

denne sakkunnige kommit till rätt resultat, men någon kontroll där-
öfver finnes ej; allra minst har domstolen haft förmåga att pröfva,
huruvida värderingssumman varit den riktiga eller icke, och den har
sålunda vid sitt slutliga afgörande i frågan varit nödsakad att godtaga
den sakkunniges uppgifter. Ungefär samma förhållande äger rum be-
träffande värderingen af skadan. Denna har af en annan sakkunnig,
landtbruksingenjör Rogberg, uppskattats till ett sammanlagdt värde af
231,423 kronor 42 öre; uti detta belopp inberäknas den skada, vatten-
uppdämningen kommer att tillfoga såväl jord som fisket. I afseende härå
bör dock anmärkas, att domstolen haft större förmåga att kunna be-
döma, huruvida den sakkunnige kommit till riktigt resultat eller ej.

Nu har väl emellertid vid denna uppskattning af skadan å jord
endast tagits hänsyn till de jordområden, som komma att direkt ska-
das af vatten; däremot har lämnats ur räkningen vissa genom upp-
dämningen förlorade värden. Åtminstone framgår icke af hvad som
i saken förekommit annat än att så skett. Det torde vara alldeles
klart, att till den direkta skadan å jord också i många fall kommer
annan indirekt skada i ganska stor omfattning. Uti en af de broschy-
rer, som blifvit oss tillsända, omnämnes, hurusom en liten egendom
om 9 tunnland förlorat icke mindre än 6 tunnland af denna areal.
Det kan ju hända, att ägaren af denna egendom fått väl betaldt för
hyvad han sålunda förlorat, men däremot har han sannolikt ej fått
någon ersättning för den indirekta skada, som tillfogats den återstå-
ende delen af fastigheten. Därom säges i broschyren, att de kvar-
varande 3 tunnlanden komma att bilda en ö, på hvilken hemmanets
åbyggnader äro uppförda. Det är alldeles gifvet, att fastighetens åter-
stående del kommer att få ett relativt litet värde; ägaren kan därför
inmycket väl tänkas göra en betydande, ja, en ruinerande förlust. Det
rätta härvidlag synes ha varit, att bolaget hade ålagts att lösa hela
denna fastighet för ett pris så pass stort tilltaget, att jordägaren kun-
nat förvärfva sig ett minst lika godt hemman i stället för det för-
lorade.

Det anförda exemplet är visst icke enastående, utan ett dylikt
öde som det nämnda lär ha drabbat ett stort antal andra strandägare.
Dessutom finnes det också andra mistade värden, som sannolikt icke
tagits hänsyn till. Om en större eller mindre areal åker, äng eller
betesmark borttages från ett hemman, är det nämligen klart, att
åbyggnaderna, särskildt uthusen, bli för stora; underhållskostnaden
blir i förhållande till egendomens reducerade areal fördyrad. Vid en
sådan reduktion af jordarealen är det kanske också nödvändigt att
omlagga jordbruket och ombilda kreatursbesättningen. Allt detta med-
för naturligtvis större eller mindre förluster, som äfven borde tagas i
betraktande vid värdering af uppkommen skada.

Jag talade nyss om en sakkunnig, som värderat nyttan af kraft-
stationsanläggningen; äfven nämnde jag en annan sakkunnig, som
varit behjälplig vid uppskattningen af den genom uppdämningen
uppkomna skadan å jorden. Det är dock icke riktigt väl bestäldt
med denna sakkunnigeinstitution. Det visas af hvad som i denna
sak förekommit. Jordägarna ha nämligen vändt sig till en annan sak-
kunnig för att få höra hans utlåtande i ärendet. Denne har kommit

till ett annat resultat än landtbruksingenjör Rogberg; han förmenar nämligen, att den senare gått ut ifrån en något oriktig beräkningsgrund. Ingenjör Rogberg skall ha satt begränsningslinjen för vatten-skadan å jorden till 1,25 meter öfver jämförelseplanet, under det att den andre sakkunnige, äfven han landtbruksingenjör, förmenat, att denna linje bort sättas 1,50 meter öfver samma jämförelseplan. Detta förhållande visar ju, att det åtminstone kan vara tvifvelaktigt huruvida de sakkunnige alltid träffa det rätta.

Utaf hvad jag här anfört torde framgå, att vid uppskattning af vid sjön Skagerns reglering uppkommen skada icke tagits hänsyn till alla de värden, som rättvisligen bort tagas med i beräkningen. Jag vågar visst icke påstå, att detta förhållande kan läggas myndigheterna till last, tvärtom tror jag, att de förfarit efter bästa förstånd och öfvertygelse. Men tror jag, att felet ligger hos gällande lag, och jag har fått bekräftelse härpå just af hvad herr Åkerlund nyss yttrade. Det var just det att jag anser lagen i berörda hänseende bristfällig, som gjorde, att jag ställde mig som reservant vid de yrkanden, som framställdes i reservationen.

Nu har det visserligen sagts, att då vattenrättskommittén redan tagit hänsyn till här påpekade förhållande, det skulle vara onödigt, att Riksdagen ånyo skrefve till Kungl. Maj:t. Ja, man kan ju hysa den uppfattningen, men kommitténs förslag är i alla fall icke lag. Det står Kungl. Maj:t och de pröfvande myndigheterna fritt att göra ändringar häri. Då här torde föreligga väsentliga brister i gällande lag, håller jag för min del före, att det skulle vara nyttigt och behöfligt, att Riksdagen nu ströke under, att densamma tarfvar ändring. Sedan ett lagförslag en gång kommit in till Riksdagen, är det, som en hvar vet, icke så lätt att få ändringar däri gjorda.

Jag yrkar sålunda bifall till den af herr Lindhagen m. fl. afgifna reservationen.

Herr Jansson i Edsbäcken: Herr talman, mina herrar! Jag skall icke så mycket beröra det förhållande, som närmast gifvit anledning till herr Nordströms motion, utan blott i förbigående nämna, att jag, redan långt innan denna motion tillkom, varit i tillfälle att på ort och ställe taga del af det missnöje och den oro, som uppstått där i trakten med anledning af den nu så mycket omtalade vattenuppdämningen. Jag var nämligen vid ett tillfälle kallad till S. Råda, hvilken socken är den af denna uppdämning mest berörda och som bekant tillhör den valkrets, som jag har äran representera. Vid ett annat tillfälle voro en mängd jordbrukare samlade i Rudskoga sockenstuga, där jag äfven var närvarande, och alla uttalade de sina bekymmer samt undrade, huruvida icke vi i riksdagen skulle kunna hjälpa dem till rättvisa. Jag sade, att detta är något, som icke tillkommer Riksdagen utan domstolarna att behandla. Men då sade man, att vi väl kunde göra så mycket, att vi ändrade lagarna, så att icke andra råkade i samma fördömelse och elände som de. I det syftet är det som vi reservanter i lagutskottet icke kunnat biträda utskottets afstyrkande utlåtande rörande den ifrågavarande motionen. Vi ha önskat, att Riksdagen skulle uttala sig i en skrifvelse till Kungl. Maj:t

Ang. viss
ändring af
expropria-
tionslagstift-
ningen m. m.
(Forts.)

för förändringar i visst afseende vid en blifvande vattenrättslagstiftning på detta område.

Nu har visserligen herr Åkerlund såsom kommittéledamot gifvit oss en fingervisning om, att det i detta afseende är ganska väl bestämdt i kommitténs afgifna utlåtande. Det är ju alldeles gifvet, att herr Åkerlund icke gärna kan kritisera sitt eget verk utan håller på kommitténs ståndpunkt. Därom är ju intet att säga; tvärtom är det ju på sin plats, men jag undrar i alla fall, om kommittén tänkt sig, att detta lagförslag skulle tillvarata de mindre jordbrukarnes intressen, såsom önskligt är.

Då nu huvudreservanten, herr Lindhagen, under sista veckan af sjukdom varit förhindrad att närvara i kammaren och äfven, när reservationen afgafs, var mycket klen, har han nu på morgonen antecknat några synpunkter; dessa anteckningar har han hitsändt, och anhåller jag att få delge kammaren dem. Han skrifer: »Den svenska lagstiftningen om tillgodogörande af vatten har från äldre tider ända till 1880 hvilat på den principen, att byggnad för sådant ändamål ej får göras till skada för annan. Äfven i förarbetena till 1880 års lag om jordägares rätt öfver vattnet å hans grund ställde man sig i stort sedt på samma ståndpunkt, i det att dels endast skada å ouppodlad jord ifrågasattes kunna få äga rum, och detta blott om skadan var ringa mot nyttan af uppdämningen, dels slutligen i propositionen till 1880 års riksdag äfven detta medgifvande återtog. Vid nämnda riksdag godkände Andra kammaren förslaget, som häfdade den gamla principen, under det Första kammaren antog ett förslag, framfördt under debatten, att uppdämningen finge ske, om skadan pröfvades vara ringa, mot den nytta som af uppdämningen vinnes. Någon skillnad gjordes ej här mellan odlad och ouppodlad jord. Någon afprutning på detta kraf medgaf Första kammaren ej ens sammanjämningsvis, och slutligen medgaf äfven Andra kammaren, att bestämmelsen fick inflyta i lagen.

Det är klart, att särskildt Andra kammaren år 1880 föreställt sig att »ringa skada» ej kunde omfatta annat än någon jämförelsevis obetydlig skadegörelse. Emellertid ha tidsförhållandena sedan dess allt mera förändrat sig. Den moderna industrialismen har skapat stora nya möjligheter för tillgodogörande af vattenkraften, och till följd däraf kommit med allt större anspråk på uppdämningsrätt. Med den makt kapitalet kan sätta bakom fordringarna, det gehör det äger inom ämbetsmannakåren och det herravälde det utöfvar öfver den officiella juridiken, har det blifvit en gifven följd, att begreppet »ringa skada» uttolkats alltmera godtyckligt, och nu af vattenrättskommittén i dess nyligen afgifna förslag till vattenlag helt enkelt öfversatts så att uppdämning får ske, om nyttan i värde uppgår till minst dubbelt mot skadan och intrånget.

Inför en sådan utveckling är det väl hög tid på att Andra kammaren ånyo tar upp denna fråga samt kräver en undersökning om, hvad de nya tidsförhållandena med rimlighet kunna fordra, på samma gång småfolkets rätt samt sociala och mänskliga hänsyn skyddas mot det framstormande kapitalet och dess i regel handgångne män, juristerna.

Det är då i fyra hufvudpunkter som ett öfvervägande måste äga rum rörande nödvändiga förändringar i den nu gällande lagstiftningen.

Den första och viktigaste hufvudpunkten gäller gifvetvis äfven nu frågan, i hvad mån skada kan få tillskyndas annan, och är härvid till en början uppenbart, att gällande bestämmelse, hvilken i sin ursprungliga mening ej vidare efterlefves samt i hvarje fall lämnar utrymme för allsköns godtycke, måste närmare preciseras och utvecklas.

Härvid måste till en början eftersinnas, huruvida det kan vara riktigt att obegränsadt tillåta skadas uppkomst i visst förhållande till nyttan genom uppdämning. På det sättet skulle kunna tillåtas de mest oerhörda skador, blott det kunde visas, att nyttans marknadsvärde till föreskrifven myckenhet öfversteg den stora skadan. Stora befolkade trakter skulle på detta sätt kunna få sättas under vatten, blott för att gynna ett storartadt industriellt vinstbegär.

Vidare är det säkerligen mycket oriktigt i många fall att jämföra skadans och nyttans värde på sätt, nu sker, blott efter deras ömse- sidiga marknadsvärde. Är det nu t. ex. så, att jorden är något för mera än en marknadsvare, att den äger bestående reella och ideella värden, grundväsentliga för människors existens, så är ett förstörande af jorden, och särskildt af åkerbruksjord, för framtiden en vida större förlust för samhället och för brukarna, än som kan mätas af ett jordstyckes tillfälliga marknadsvärde.

Denna viktiga skillnad förbises också alldeles af vattenrättskommittén, då den motiverar sitt nya förslag om proportionen mellan nyttan och skadan med att den redan är stadgad i fråga om rätten att utrifva eller försämra vattenverk, som utgör hinder för ett torr- lägningsföretag. Detta oriktiga analogislut kommer så mycket mer att blifva en grundlig judaskyss åt jordbruket, som ett utrifvande af vattenverk för ett torrlägningsföretag väl sällan förekommer eller kan af jordägarna ekonomiskt bäras, under det att den motsvarande rätten för det industriella kapitalet att taga jorden ifrån bönderna både blir ekonomiskt öfverkomlig och högeligen tillämplig.

Särdeles oriktigt är slutligen, att, såsom gällande lag tillämpas och vattenrättskommittén jämväl uttryckligen förordad, vid bestämmande af skadans belopp tages hänsyn endast till den direkta skadan, men icke till indirekt ekonomisk förlust eller af ideella värden, såsom mänskliga fri- och rättigheter. En sådan indirekt skada är för småbrukare, att deras återstående jord ej räcker till familjens uppe- hålle, och ett ideelt värde af synnerlig betydelse, som under sådana förhållanden går för dem förloradt, är att de drifvas från hem och hård, från den torfva, vid hvilken de äro fästade och i hvarje fall haft en varaktig stad för sig och sina familjer, hvilka nu i stället, för att »gynna kapitalister», kastas ut kanske mot nöd och undergång.

Vattenrättskommittén ger emellertid ett litet erkännande åt att äfven en ideell värdesättning kan få spela in vid uppdämningsfrågas bedömande. Skulle nämligen byggande i vatten ha till följd, att ett afsevärdt antal bofasta personer beröfvas dem tillhöriga bostäder, får enligt förslaget byggnaden, ändå att nyttan uppgår till angifvet värde, icke ske, såframt ej, med hänsyn till byggnadens betydelse för närings-

*Ang. viss
ändring af
expropria-
tionslagstift-
ningen m. m.*
(Forts.)

*Ang. viss
ändring af
expropria-
tionslagstift-
ningen m. m.*

(Forts.)

lifvet eller för orten, densamma ändock bör tillstädjas. Detta gäller tydligen blott om byggnaderna göras obeboeliga genom vattenuppdämningen. Men alldeles samma hänsyn måste gälla, ifall, på sätt nyss sagts, en familj ej vidare kan ha sin utkomst af jordbruket, samt den på detta sätt i än högre grad beröfvas sitt hem och i hvarje fall möjligheten att underhålla byggnaderna i förut anlagd omfattning.

Däremot betonar kommittén, att indirekt ekonomisk skada ej alls bör få tagas i beräkning för afgörande af rätt till uppdämning, men kommittén förordar i alla fall, att, därest genom uppdämningen fastighet eller del däraf varder för ägaren onyttig eller synnerligt men vid begagnandet uppkommer, skall, om ägaren fordrar det, hela fastigheten eller den särskilda delen lösas, och vidare föreslår kommittén att om genom uppdämningen begagnandet af fastighet försvåras eller fördyras, skall, i den mån fastigheten ej löses, sådan skada ersättas. Det är förunderligt, att ej äfven dylika skador skola få ha något inflytande på själfva uppdämningsfrågan, och ett föga hugnesamt perspektiv innefattar kommitténs lösning, att alla de stympade småbruket kunna på angifvet sätt öfvergå till bolagsegendom. Öfverallt således nya utvägar för att bolagsväldet må kunna taga jorden ifrån bönderna.

De andra tre hufvudpunkter, i hvilka ett öfvervägande synes böra äga rum rörande nödvändiga förändringar i gällande lagstiftning om rätt till uppdämning, äro, dels den äfventyrliga maktbefogenhet, som hvilat hos den enda person, som förordnas att såsom sakkunnig biträda rätten i visst afseende, dels angelägenheten, att, särskildt i omfattande uppdämningsföretag, samhället hjälper till att bevaka småfolkets talan och de sociala krafven, och dels frågan om någon valuta och kontroll med anledning af den stora present, som samhället genom sin lagstiftning sålunda ger enskilda vattenfallsägare. Det vore af intresse att närmare utveckla dessa hufvudpunkter, men omständigheterna medge det ej, och hänvisas därför till de kortfattade framställningarna härom å sid. 8—9 i reservationen till utskottets betänkande.

Det angelägnaste öfvervägandet gäller naturligtvis ändringar och utveckling i gällande lagstiftning om rätt till uppdämning, och hänför sig punkten 1 i reservationens yrkande till denna sak. Det gäller ingenting mindre än att åstadkomma ett af tidsförhållandena påkalladt värn för småbrukarna vid våra sjöar mot ett hänsynslöst inträng i hem, härd och utkomstmöjligheter från bolags- och juristväldenans sida. Att det ej är bra, som det nu är, framgår tydligt däraf, att den nuvarande rättsskipningen i det af motionären berörda fallet framkallat ett verkligt »folkkrig», såsom herr Wester uttryckte sig under sakens behandling i Första kammaren.

Det andra i motionen framförda önskemålet om skydd för småbönderna äfven vid framdragandet af kraftledningar å deras marker synes, på sätt i reservationen, sid. 10, erinras, ingalunda sakna fog och i hvarje fall vara förtjänt af ett öfvervägande. Tankarna ledas så mycket mer till angelägenheten, att det allmänna träder fram äfven här med någon hjälp åt småbrukarna genom det allmännas egna organer, då man af handlingarne finner, hurusom i det af motionären åberopade fallet, hvilket nog är ganska typiskt, vederbörande bolag

för egen räkning mobiliserat, åtminstone på vissa orter, förutom andra det allmännas tjänstemän, dels vederbörande länsman för att komma till frivillig uppgörelse med småbrukare och dels en högre ämbetsman, under förrättningen vorden regeringsråd, att leda expropriationsnämndens förhandlingar, där saken gått till expropriation.»

*Ang. viss
ändring af
expropria-
tionslagstift-
ningen m. m.*
(Forts.)

Ja, herr talman, det har redan varit ordadt så mycket i denna fråga, att jag tänker, att kammaren börjat tröttna vid saken. Jag skall därför icke uppehålla mig längre vid detta, utan på grund af det anförda be att få yrka bifall till den af herr Lindhagen m. fl. vid betänkandet fogade reservationen.

Herr vice talmannen, som emellertid öfvertagit ledningen af kammarens förhandlingar, lämnade härpå ordet till

Friherre Palmstierna, som yttrade: Herr talman! Den debatt, som blifvit förd här i kammaren i dag, kommer säkerligen att visa sig vara till nytta vid en kommande behandling af ett lagförslag i ärendet. Jag vill emellertid påpeka, att, när lagförslaget en gång kommer på Riksdagens bord, det ju, enligt hvad man vet, blir tämligen svårt att åstadkomma några ändringar. Vore det då icke välbetänkt af denna kammare att stryka under de synpunkter, som blifvit framlagda i dag, genom ett beslut i den riktning, som några af oss här påyrkat?

Jag begärde nu ordet närmast med anledning af herr Sandströms yttrande. Jag anser, att det i år liksom föregående år är anledning att klargöra de synpunkter, som äro de ledande inom olika delar af Riksdagen vid behandlingen af dessa frågor. Jag vill först instämma med herr Sandström därutinnan, att hvad man skall tänka på kanske i första hand är att *produktionen* här måste främjas, att industrien bör få tillfälle till öfverföring af kraft, att man på allt sätt skall gagna industrien, så att produktionen till fromma för hela vår national-ekonomi må kunna komma till stånd i den utsträckning, som är behöflig och nyttig. Men jag vill också säga — och det var i denna punkt, som herr Sandströms anförande syntes mig förete en lucka — att samtidigt som denna uppfattning proklameras, så gäller det å andra sidan att häfda de *sociala* intressena, att målmedvetet sörja för, att småfolkets kraf icke på något vis åsidosättas och att äfven *statens* egna intressen bli noggrant bevakade.

Tillåt mig säga, herr Sandström, att i det anförande, som herr Sandström höll, gjorde sig enligt mitt förmenande en underligt lifsfrämmande syn gällande. Här fingo vi höra häromdagen i Första kammaren, att ett verkligt folkkrig råder där nere i Västergötland, men nu få vi från den aktade talaren erfaras, att saken icke egentligen gäller förhållandet mellan bolag och bönder. Hade icke herr Sandström själf senare i sitt anförande bemött hvad han sade i dess första del, skulle jag kanske närmare tagit upp dessa påståenden, men till slut sade han själf: »Det förstå vi ju alla, att förhållandet mellan fattiga och rika är ojämnt.» Jag för min del drar slutsatsen: de stora och rika bolagens makt och intressen tillvaratagas af det stora kapitalet, af bankernas koncentrerade makt i vårt land liksom af det

Ang. viss
ändring af
expropria-
tionslagstift-
ningen m. m.

internationella kapitalets makt, men hvad det främst gäller för lagstiftningen är att tillvarataga småfolkets intressen, och när den nya tiden hotar bönderna, kommer denna kammare säkerligen att få se, att äfven inom socialdemokratien man söker på allt sätt bevaka deras intressen mot det framstormande kapitalväldet.

(Forts.)

Nu vill jag också säga herr Sandström, att det låg ett felslut i hans uppfattning, ett felslut så till vida, att han säger, att jordägarnes rätt *redan nu* är bevakad, men, sade herr Sandström, bolagen anse sig tillbakasatta med det nuvarande rättsförhållandet. Det ligger något delvis sant, delvis oriktigt i detta. Så till vida är det sanning, att produktionen nu icke gagnas därigenom att det saknas bestämmelser om möjlighet att *expropria* för kraftkanaler, för landfasten med mera, och att bolagen nu fått dyrt köpa uppjobbad mark. Därvidlag måste en brytning i äganderätten ske, så att bolagen här kunna komma fram. Men i den nu föreliggande frågan angående *regleringsföretag* måste jag för min del säga — och häri tror jag att herr Sandström måste gifva mig rätt — att där ha bolagen större frihet än de kanske borde ha och där är i själfva verket jordägareintresset tillbakasatt.

Nu menar jag, att hvad som är det viktigaste för oss här är att se till, att de sociala intressena kunna göra sig gällande och att småfolkets kraf tillgodoses; och man kan icke på detta sätt helt och hållet taga till godo hvad herr Sandström nämnde och som för öfrigt blifvit fullständigt desavoueradt af den aktade talaren på bänken här bredvid. Jag vill också erinra, att vi ha ett kommittébetänkande på bordet, som jag antar, att de efterföljande juristerna på talarelistan komma att omnämna, något som redan blifvit gjordt af herr Widén.

Jag intar den ståndpunkten, att *själfva grundvalen* för detta kommittébetänkande icke är hållbar, när vi icke fått in samma tankegång i detta som i öfrigt kommit till uttryck inom Andra kammaren beträffande vattenfallsfrågorna och hvilka herr Sandström själf i en utmärkt motion föreslagit tillämpade i fråga om utbyggande af vattenfall. Det synes mig att samma tankegång, som han inlagt i nämnda motion, också borde göra sig gällande i fråga om regleringsföretag. Dessa regleringsföretag äro i själfva verket mycket viktigare, de äro det primära, så att säga, när det gäller kraftproduktion. Då borde väl också *koncessionsförfarandet* ha lika stort utrymme i denna fråga, som han ville medgifva detsamma, när det gällde *utbyggande* af vattenfall. Det synes mig vara en enkel och klar logik i detta, att samma behandlingssätt tillämpas för båda slagen af företag. Jag vågar visserligen icke direkt hoppas på det, men dristar åtminstone tänka, att herr Sandström så till vida vill biträda min mening, att koncessionsförfarandet här borde ha vidgad utrymme.

Herr Widén talar om, att den närmaste vägen här skulle vara en ändring i *expropriationsförordningen*. Jag är icke fullt öfvertygad om att så är fallet, utan missförhållandet synes mig kunna rättas genom en ändring i 1902 års lag. Det händer nämligen mycket ofta, att det här icke gäller expropriation utan annan upplåtelse af mark.

Jag vill icke ingå på enskildheterna i detta kommittéförslag, såsom jag annars kunde göra, och jag har äfven i mitt föregående anförande undvikit detta. Jag vill blott säga åt den aktade talaren, herr

Åkerlund, att man mot vattendomstolarnas sammansättning kan ha åtskilliga erinringar att göra.

När grundvalen för hela förslaget, koncessionsförfarande, koncession på viss tid, ersättning för koncession, som det norska lagförslaget upp-
Ang. viss ändring af expropriationslagstiftningen m. m.
 (Forts.)
 tar, möjlighet för staten att efter koncessionstidens slut genom hemfallsrätten öfvertaga hela företaget, om staten så önskar, hvilken möjlighet likaledes fanns i det norska förslaget, när allt detta, säger jag, som är grundvalen, när själfva grundsynen på tingen saknas, så finnes det för mig, och jag tror åtskilliga i denna kammare, rakt ingen idé att taga herr Åkerlund som borgen för att hela kommittébetänkandet är särdeles lämpligt och kommer att gå igenom i Riksdagen på ett utmärkt sätt. Trots herr Åkerlund, förhåller det sig nog så, om jag ser på sammansättningen af kommittén i öfrigt, att det finnes ett visst fog för att med något misstänksamma blickar betrakta det arbete, som af denna kommitté blifvit nedlagdt.

Ja, herr talman, med det sagda är min ståndpunkt i saken gifven. Jag skulle ytterligare blott vilja säga ett ord till min vän herr Jansson i Krakerud. När han så där med båda händerna sköt ifrån sig hvarje socialistisk besmittelse, skulle jag vilja säga honom, att tiden dock går rätt fort, att hvad som i dag kallas en sak kallas i morgon något annat. Äfven om herr Jansson i Krakerud vill undvika benämningen socialistisk på saker och ting, själfva innehållet, själfva kärnan undgår han icke, och utvecklingens normala gång kommer, så som det ekonomiska livets krafter drifva densamma, att föra oss fram dithän, äfven om min vän herr Jansson i Krakerud måhända icke får den lyckliga upplevelsen.

Vidare anförde

Herr Petrén: Herr talman, mina herrar! Det råder väl ingen tvekan i kammaren om utgången af den kommande voteringen i denna fråga. Så snart man såg reservanternas namn i utskottsbetänkandet och man fick del af dagspressens uttalanden i frågan under de sista dagarna, stod det nog klart för litet hvar af oss, hvilken utgång ärendet i denna kammare skulle erhålla.

Jag har med min röst bidragit till utskottets hemställan och anser mig därför böra, såsom minoritetsman här i kammaren, säga några ord i frågan. Jag förstår väl, att jag af följande talare kommer att stämpas såsom hafvande en formell syn på frågan. Det skall emellertid ej hindra mig från att uttala min mening i saken.

För en hvar, som tagit närmare del af handlingarna i detta ärende, måste det vara tydligt, att de innehålla mycket, som är ägnadt att mana till eftertanke. Jag har själf, i likhet med herr Lindhagen, haft tillfälle att genomgå rättegångshandlingarna i förevarande mål under de sista dagarne; och det skulle förvisso vara mycket att säga om innehållet i dessa handlingar liksom om de broschyrer i ämnet, som vi fått, och om de uttalanden, som i dagspressen och nu här i dag blifvit gjorda. Jag hyser emellertid liksom herr Widén en bestämd motvilja mot att draga in i Riksdagens debatter pågående rättegångar, som ännu ligga under domstolspröfning. Det är efter mitt förmenande

*Ang. viss
ändring af
expropriationslagstift-
ningen m. m.*

(Forts.)

all anledning att söka i görligaste mån hålla åtskills det värf, som åligger Riksdagen, i fråga om stiftande af lag, från det värf, som tillkommer de lagskipande myndigheterna. Jag vill emellertid nämna, att det bland yrkandena hos högsta domstolen i förevarande mål äfven finnes en begäran om återförvisning af målet, grundad på nya af fackmän afgifna intyg. Det kan ju vara anledning för mången att tro, det en sådan återförvisning törhända kommer till stånd; och synen på denna fråga kan möjligen inför den eventualiteten blifva något annorlunda.

För mig ställer sig frågan så: Äro de erfarenhetsrön, som vunnits vid studium af dessa handlingar och de muntliga upplysningar, som här lämnats i saken, af den beskaffenhet, att de böra föranleda Andra kammaren att göra ett uttalande i den föreliggande frågan? Antingen skall ett sådant uttalande efter min mening komma att innebära allenast en demonstration eller också en allvarligt menad framställning till Kungl. Maj:t att före framläggandet för Riksdagen i vissa delar omarbota det af en kommitté nyligen afgifna förslaget till vattenlag efter vissa närmare angifna riktlinjer. En demonstration skulle väl, om sådan åsyftas, närmast afse att utöfva en press på högsta domstolen att bifalla återförvisningsyrkandet, och i den delen kan jag icke på något sätt biträda en dylik tankegång. Om man åter med ett bifall till reservationen afser att uttala, i hvilka hänseenden man anser, att detta lagförslag bör omarbetas, innan det framlägges för Riksdagen, ja, då ligger frågan onekligen på en annan bog.

Vi få komma ihåg, att detta vattenrättskommitténs betänkande, som ju för öfrigt blifvit i tryck tillgängligt först sedan lagutskottets utlåtande redan den 7 sistlidne mars justerades, är grundadt på ett femårigt arbete. Riksdagen har själf begärt en omarbetning af nu gällande lagstiftning i ämnet, och skall man nu göra ett uttalande i frågan, synes det mig, att man också måste uppdraga linjerna för de ändringar, man vill ha i det uppgjorda förslaget. Så länge ett kommittéarbete pågår, kan Riksdagen väl tänkas ha anledning att på grund af under tiden vunna erfarenhetsrön göra en framställning till Kungl. Maj:t, i syfte att dessa rön måtte bli vederbörligen beaktade under kommitténs fortsatta arbete, men sedan arbetet blifvit afslutadt — hvilket i förevarande fall skedde i midten af sistlidne december månad — och framlagd för Kungl. Maj:t, från hvilken Riksdagen i sin ordning snart har att vänta ett af Riksdagen själf begärtd förslag i ämnet, då måste vi enligt min uppfattning ingå i pröfning af detta lagförslag, innan vi aflåta en ny skrifvelse i frågan till Kungl. Maj:t. Och jag vill fråga: Huru många här i kammaren äro i närvarande stund verkligen beredda att ingå i pröfning af detta femåriga kommittéarbete? Jag vågar påstå, att det icke torde finnas ens ett tjugotal medlemmar af kammaren, som ha sett betänkandet i fråga. Men likafullt skola vi vara färdiga att säga, att i det och det hänseendet är förslaget enligt vår mening icke tillfredsställande, på den och den punkten påkalla vi Kungl. Maj:ts uppmärksamhet i och för en ändring, innan det framlägges för antagande af Andra kammaren. Jag för min del kan icke dela den meningen. Jag har verkligen själf under de sista dagarna sökt att åtminstone i någon mån komma in i detta lagarbete, men

det har under den nu rådande anhopningen af ärenden icke varit så lätt, ty enbart själfva lagtexten omfattar ej mindre än 144 sidor, och det är svårt att vid ett ytligt studium intränga i dessa spörsmål. Så mycket vill jag emellertid säga — och jag vänder mig härvid till herrar Palmstierna, med anledning af hvad han yttrade om koncessionsförhållandena — att jag kan icke finna, att den motion, som nu föreligger, rätt gärna kan berättiga till ett uttalande i denna fundamentalfråga, ty denna motion gäller ju att värna om de enskilda närboende rättsägarnes intressen, då vattenuppdämningar af förevarande slag förekomma, men har väl ingenting att göra med det system, som staten finner anledning att tillämpa i koncessionshänseende.

*Ang. viss
ändring af
expropria-
tionslagstift-
ningen m. m.*
(Forts.)

Nu är det för mig tydligt, att herr Lindhagen vid nedskrifvandet af motiveringen till reservationen haft just den tankegång, som jag nu tillåtit mig att med några ord beröra. Han har haft fullt klart för sig, då han skrifvit denna motivering, såväl att frågan om koncessionsförhållandena faller utom motionens rätt, som ock att man måste klart angifva de särskilda punkter, i hvilka man på grund af motionen önskar en ändring i kommittéförslaget och hvad man i dessa punkter önskar få ändradt. Herr Lindhagen har i sin motivering angifvit vissa kraf å en lagstiftning i hithörande spörsmål, hvilka han anser ej vara i kommittébetänkandet vederbörligen tillgodosedda; och jag skall nu be att med några ord få dröja vid dessa särskilda punkter.

En af dessa punkter rör den viktiga frågan om jordägareintresset gentemot det industriella intresset vid vattenregleringar af förevarande slag. Gällande lag stadgar ju i denna del, att man har rätt att få en uppdämning till stånd, om den skada, som däraf föranledes å jorden, pröfvas vara ringa gentemot den nytta, som af uppdämningen vinnes. Nu har den näst siste ärade talaren, efter ett manuskript af herr Lindhagen, berört hvad det nya lagförslaget i denna del innehåller. Det är, som herr Jansson i Edsbäcken nämnde, att i stället för att det för närvarande talas om, att skadan å jorden skall vara »ringa» i förhållande till nyttan af uppdämningen, har kommittén föreslagit, att för företagets utförande den beräknade nyttan skall pröfvas »i värde uppgå till minst dubbelt mot skadan och intrånget». Det är också sant, som herr Jansson sade, att den skada, till hvilken det härvidlag skall tagas hänsyn, är endast direkt skada och icke sekundär sådan, men det gäller å andra sidan ej blott skada å jorden utan skada å all slags egendom. Det finnes dock några bestämmelser, som i viss mån kunna föranleda till modifikationer från hufvudregeln. Det finnes nämligen den af honom återgifna bestämmelsen, att om en dammbyggnad skulle hafva till följd, att ett afsevärdt antal bofasta personer beröfvas dem tillhöriga bostäder, må dammbyggnaden, ändå att nyttan däraf uppgår till värde, som ofvan sagts, icke ske, såframt ej med hänsyn till dammbyggnadens betydelse för näringslivet eller för orten densamma ändock bör tillstädjas. Men det finnes också en annan paragraf i förslaget af det innehåll, att det ej må så byggas i vatten, att menlig inverkan på klimatet eller på allmänna hälsotillståndet vållas »eller eljest allmänna intressen i afsevärd mån kränkas eller sättas i fara». Det är måhända ej uteslutet, att man i ett fall som det nu föreliggande skulle kunna anse äfven det sist angifna för-

*Ang. viss
ändring af
expropriationslagstiftningen m. m.*

(Forts.)

hållandet tillämpligt. Jag skall emellertid villigt medgifva, att på denna punkt kommer utan tvifvel vid lagförslagets pröfning en strid att stå; och det blir ej lätt för de män, som då äro riksdagsmän, att på bästa sätt afväga de intressen, det här gäller, emot hvarandra. Det är gifvet, att meningarne komma att bryta sig på denna punkt, där det gäller jordägareintresset gentemot industriintresset. — Men äro vi väl i dag färdiga att i fråga om dessa förhållanden säga, huru linjerna böra dragas? Jag tror i hvarje fall, att de ändringar, som af målsmännen för ett bättre värnande om jordägareintresset kunna komma att å denna punkt påkrävas, icke tarfa några större formella omarbetningar af förslaget. Det gäller att, då förslaget hunnit blifva föremål för vederbörande korporationers yttranden och granskning, taga en position i nämnda spörsmål, men att bringa form åt den då intagna positionen torde ej möta alltför stora svårigheter.

Den andra frågan, som herr Lindhagen i motiveringen till reservationen berört, och det med all rätt, är att lagen bör föreskrifva en rätt till ersättning för ej blott direkt skada utan äfven sekundär skada och jämväl ideell sådan. I den delen är, såvidt jag förstår, det nu framlagda lagförslaget alldeles klart. Enligt detta skall full ersättning lämnas för allt intrång och all skada af hvarje form, såväl ideell som sekundär. Det är fullt tydligt för den, som läser både lagtexten och motiveringen till densamma. Jag vill härutinnan endast citera en paragraf ur kap. om lösen och ersättning, som lyder så här: »Medför företag eller åtgärd enligt denna lag skada eller lidande af annan beskaffenhet än rent ekonomisk, skall vid ersättningens bestämmande hänsyn, såvidt möjligt, tagas jämväl därtill.» Jag ber i denna del att få kraftigt understryka, hurusom det är af synnerlig vikt att få dessa ersättningsförhållanden fullt klargjorda, ty det finnes åtskilligt i dessa handlingar, som gifver vid handen att man med nu gällande lag icke bekommer skäligen godtgörelse för skada och intrång af ideell och sekundär natur. I den delen är emellertid, såvidt jag kunnat finna, med hänsyn till lagförslagets innehåll ett uttalande icke af nöden.

Vidare har herr Lindhagen i motiveringen framhållit det olämpliga i att uti dessa mål en obegränsad maktbefogenhet för närvarande faktiskt tillkommer den, hvilken såsom sakkunnig anlitas af rätten. Ja, jag kan af egen erfarenhet från mer än en rättegång i vattenmål vittna om, huru sant detta är, och det blir utan tvifvel en verklig befrielse för våra vanliga domstolar, om dessa mål komma att öfverflyttas på särskilda fackdomstolar. I den delen föreslås ju i lagförslaget, att landet indelas i, om jag minnes rätt, fem stora områden med en vattendomstol för hvarje område. Domstolen skall bestå af en utaf Konungen för viss tid förordnad vattenrättsdomare såsom ordförande samt såsom ledamöter två vattenrättsingenjörer och två vattenrättsnämndemän, de senare utsedda en för hvarje domsaga. Det är ju anledning hoppas, att denna domstolsanordning skall visa sig i praktiken blifva till gagn.

Herr Lindhagen har vidare framhållit, att i företag af denna natur samhället själf bör bevaka småfolkets talan och se till, att alla sociala och äfven rent mänskliga hänsyn komma till sin rätt; att en allsidigare utredning och större kontroll från samhällets sida äger rum, innan

dylika företag igångsättas, och vidare att småfolket beredes rättshjälp för bevakande af sin talan. Jag vill i dessa hänseenden endast citera några stycken i motiveringen till kommittébetänkandet, där det heter:

»Det kan visserligen ej förnekas, att den af nya lagberedningen framställda anmärkningen därom, att förundersökningen icke medförde tillräcklig garanti mot andras förnärmande till följd af den vid undersökningen medgifna byggnaden, har visst fog äfven med afseende å den föregående pröfning, som verkställes i enlighet med vattenrättsförordningens föreskrifter. Det ofullständiga sätt, hvarpå underrättelse lämnas vederbörande sakägare om den förrättning, vid hvilken de böra bevaka sin rätt gentemot byggnadsföretaget, och saknaden af bestämmelse angående skyldighet för domstolen att ex officio tillse, att skada ej tillskyndas dem, hvilka i okunnighet om det tillämnade företaget ej inställa sig vid domstolsförhandlingen eller ock af bristande förmåga att bedöma företagens verkningar underlåta att göra sin rätt gällande, minska onekligen den trygghet mot framtida men, hvilken förundersökningen afser att bereda. Sammansättningen af våra häradsrätter är ej heller sådan, att ett tillförlitligt resultat af undersökningen alltid kan förväntas; det sätt, på hvilket vattenrättsförordningen genom anlåtande af sakkunniginstitutet sökt afhjälpa bristen på tekniska insikter hos domstolen, har ej alltid visat sig fullt tillfredsställande.

Nyssnämnda anmärkningar böra emellertid ej föranleda ett upphäfvande af stadgandet om förundersökningen, utan allenast sådana ändrade föreskrifter in fråga om densamma, att största möjliga garanti vinnes för riktigheten af det beslut, hvori undersökningen utmynnar.»

Och så heter det vidare:

»Mot de anmärkta bristfälligheterna hos den nuvarande förundersökningen bör man emellertid, som sagdt, söka finna bot. Så har också skett genom bestämmelserna i 11 kap. af förevarande lagförslag angående dels sammansättningen af de särskilda domstolar, vatten-domstolarna, åt hvilka förundersökningen är anförtrodd, och dels förfarandet vid byggnadsmålen behandling.

Jag skall icke närmare gå in på de föreskrifter, som härutinnan finnas i lagförslaget. Det skulle förvisso taga alltför mycket af kammarens tid i anspråk. Men jag har velat i korthet beröra de direktiv, som kommitterade uppgifva sig hafva följt, då de affattat de af dem föreslagna bestämmelserna i ämnet.

Ja, herr talman, jag skall nu icke längre uppehålla kammarens tid med några ytterligare anmärkningar beträffande vare sig förslaget till vattenlag eller förslaget till expropriationslag, jag vill blott för min personliga del hafva sagt, att jag icke är någon vän af demonstrationspolitik utan föregående saklig pröfning. Och jag är för min ringa del icke färdig att nu i någon mån fälla ett slutgiltigt omdöme beträffande de delar af förevarande lagförslag, som här äro i fråga. Under sådana förhållanden kan jag icke finna annat, än att den ståndpunkt, som lagutskottets majoritet intagit i denna fråga, är den riktiga, trots allt hvad som kan vara att anmärka i fråga om det föreliggande rättsfallet. Det är gifvet, att i den delen kunde det vara mycket att säga, men jag har afsiktligt underlåtit att yttra något om mina tankar i detta hänseende. Det kan emellertid hända, att min ståndpunkt

*Ang. viss
ändring af
expropria-
tionslagstift-
ningen m. m.*
(Forts.)

Ang. viss ändring af expropriationslagstiftningen m. m. därutinnan i mångt och mycket sammanfaller med den, hvilken uttalats af mina kamrater, reservanterna i lagutskottet. Jag ber alltså, herr talman, att få yrka bifall till lagutskottets hemställan.

(Forts.)

Uti detta anförande instämde herr Jeansson i Kalmar.

Under herr Petréns anförande hade herr talmannen emellertid återkommit.

Därefter yttrade:

Herr Sandström: Jag begärde ordet egentligen för att rätta ett misstag i mitt förra anförande. Jag återopade då ett Riksdagens beslut förra året och gaf detta beslut en oriktig innebörd. Detta gällde nämligen endast expropriation af kronojord, och det riksdagsbeslutet har sålunda ingen betydelse för den fråga, vi här behandla.

Medan jag emellertid har ordet, skall jag be att få begagna tillfället att bemöta ett par yttranden af friherre Palmstierna. Han gör fortfarande med mycken kraft gällande, att den här föreliggande frågan icke är en fråga om jordägareintressets skyddande mot industriens intresse, utan snarare en fråga om att skydda småfolket mot bolagens öfvergrepp. Jag kan så väl förstå, att en socialdemokrat gärna vill framställa och se saken på det sättet, att han står som en banérförare, icke för jordägarerätten, utan för småfolket mot bolagsväldet. Men ser man närmare på saken, så finner man, att frågan ligger precis så, som jag angifvit, och icke så, som friherre Palmstierna vill göra gällande. Den faktiska upprinnelsen till motionen utgöres af en vattenrättsprocess, där händelsevis ett bolag är sökande och händelsevis jordägarna äro till större delen småbönder och småbrukare. Men hvad gå motionen och reservationen ut på? De gå ut på att skydda *jordägarnas* intressen vid vattenuppdämning och expropriation och det är väl friherre Palmstiernas mening, förmodar jag, att dessa måste skyddas med samma rätt och samma bestämmelser, vare sig den sökande är en enskild person eller ett bolag och vare sig jordägaren är en enskild person eller ett bolag. Ingenting tyder på annat i reservationen, och saken är sålunda helt enkelt och klart den, att det är fråga om att här skydda jordägarnas intressen mot exploatering vid uppdämningar och expropriation; någonting annat är det ej fråga om.

Vidare vidhöll friherre Palmstierna sin uppfattning, att jordägarna ändå, om icke vid vanliga vattenrättsprocesser, när det blott gäller dammanläggningar, så åtminstone vid vattenregleringar hafva en svagare ställning än sökanden. Ja, jag förstår verkligen ej, hvad friherre Palmstierna menar härmed. Ställningen och de densamma normerande bestämmelserna äro ju enahanda vid så väl regleringar som vid vanliga vattenuppdämningar; och jordägarna hafva precis samma starka processuella ställning i båda fallen.

Slutligen ifrågasätter friherre Palmstierna, att koncessionssystemet skulle vara det rätta sättet att råda bot på de anmärkta missförhållandena och trygga jordägarnas intressen, och friherre Palmstierna för-

menar, att jag på grund af väckt motion bort hysa sympatier för koncessionssystemet. Ja, det förhåller sig i själfva verket så, att vi i detta fall redan ha koncessionssystemet i fråga om vattenfall, fastän det är domstol, som ger koncession och därvid skall bestämma sådana villkor, som trygga intressena å ömse sidor, och i fråga om kungsådra Kungl. Maj:t, som skall gifva koncession. Hvad min åsyftade motion afsåg, var ingalunda införandet af ett nytt koncessionssystem, men väl nya *koncessionsvillkor* i den koncession, som redan nu måste begäras hos Kungl. Maj:t, i den kraftkonsumerande industriens intresse. Frågan här gäller endast att träffa sådana bestämmelser, därest det skulle behövas, så att den koncession, som domstolen i hvarje fall måste lämna till dammbyggnader, blir till sina villkor sådan, att den blir betryggande för alla enskilda intressen. Friherre Palmstierna tycks anse, att i själfva begreppet koncession ligger någon magisk betydelse, som har en särskild välgörande verkan. Men, som sagdt, koncessionssystem i fråga om vattenfall ha vi haft i lång tid.

*Ang. viss
ändring af
expropriationslagstiftningen m. m.*
(Forts.)

Herr Jansson i Djursåtra: Jag hade tänkt afstå från ordet, sedan herr Sandström yttrat sig just i den fråga, som föranledt mig att begära ordet. Jag inskränker mig därför att endast säga några ord i anledning af friherre Palmstiernas yttrande, att han väl ansåg -- om jag fattade hans ord rätt -- motionen innebära, snart sagdt, ett anskri öfver en förtviflad belägenhet från bönderna, men att dessa i sin nöd kunde ha att påräkna en vänlig hjälp från det socialistiska partiet, ifall bönderna nämligen i striden ställa sig på den rätta sidan. Det må ju så vara, att friherre Palmstierna har den uppfattningen, och jag vill ej betvifla, att han med sitt vänliga sinne verkligen skulle vilja komma bönderna i denna del till hjälp. Men vi bönder torde i alla fall ha anledning att något tänka oss för, innan vi tacka för den hjälpen. Ty det har, som nog kammarens ledamöter i allmänhet ha sig bekant, från socialistiskt håll gått ut antydningar om, huru socialdemokraterna anse sig vilja lägga om jordägenderätten för framtiden och huru de i det nya samhället tänka använda bönderna.

För vår del äro vi i allmänhet konservativa och vilja fördenskull gärna hålla oss kvar såväl vid våra gamla hemman som de gamla äganderättsförhållandena, och sålunda våga vi icke alltför hastigt »hoppa på» och tacka de nya vännerna för den erbjudna hjälpen. För öfrigt tänka nog vi bönder på den gamla varningen, däri det heter: »Äfven då danaerna komma med skänker, böra de misstänkas.»

Jag har endast för min del velat uttala denna mening, på samma gång jag naturligtvis velat tacka friherre Palmstierna för vänligheten, så långt nämligen densamma kan vara oss till gagn och nytta.

I fråga om motionen vill jag blott nämna, att jag anser mig böra uttala mina sympatier för dess syfte; längre kan jag för min del icke gå.

Grefve R. Hamilton: Herr talman! Jag medger det är svårt yrka bifall till reservationen, när man vet, att såsom herr Åkerlund erinrat, ett lagförslag kommer att framläggas, grundadt på kommitterades arbete.

*Ang. viss
ändring af
expropria-
tionslagstift-
ningen m. m.* Jag har begärt ordet för att, innan debatten slutar, få säga, att jag tager afstånd från det uttalande, som här gjorts af en jurist, att lagen är bra sådan den är. Det förefaller mig, att de skildringar, som gifvits såväl af motionären som från annat håll, gifva vid handen, att förhållandena på detta område äro rent af upprörande och att förändringar i lagen äro af behovet påkallade, såvida man vill, att lagen skall skydda de svaga mot de starka. Den aktade jurist, som jag åberopade, framhöll, att anledningen, hvarför det gått så illa för småbönderna vid Skagern, var, att man icke anlitat en tillräckligt skicklig jurist. Men rättvisan i vårt land bör väl icke vara beroende af, huruvida man är i tillfälle att betala en jurist tillräckligt eller ej, utan lagen bör vara så tydligt skriven, att äfven småfolket här i landet skall kunna förstå densamma. När herr Sandström nyss hade ordet, framhöll han, att lagförslaget är så vidtomfattande, att ensamt texten upptager 145 sidor. Ja, det är just på den grund, att lagarna äro så vidtomfattande i våra dagar, och ändock icke tillräckligt tydliga, som småfolket har svårt att förstå dem. Man kan icke begära, att en småbrukare vid Skagern skall läsa 145 sidor för att få veta, hvilken rätt han har.

Jag hoppas, att den debatt, som i dag ägt rum, skall vara till gagn i så måtto, att man vid utarbetandet af de lagar, som komma att föreläggas Riksdagen, må se till, att småfolkets rätt såvidt möjligt blir skyddad genom desamma, och att sådana missförhållanden, som synas hafva ägt rum icke blott vid Skagern utan äfven på andra håll i landet, icke må upprepas.

Friherre Palmstierna: Herr talman! Först en replik till herr Sandström. Praktiskt taget är det endast bolag, som utnyttja vattenkraften, när det gäller sådana företag som det här ifrågavarande, och Sveriges jordbrukande befolkning består till ganska öfvervägande del af småbrukare. Följaktligen, när man ser saken praktiskt, har jag rätt i min uppfattning.

Så kommer jag till hvad herr Jansson i Djursåtra hade att anföra. Ja, vet herr Jansson i Djursåtra, jag har sällan känt mig så tacksam som vid åhörandet af hans tal. Detta dels på grund af anförandets innehåll i och för sig, dels äfven därför att den ärade talaren kom fram med det just vid behandlingen af det föreliggande ärendet. Det är af stort värde att vi här fått höra en af de ledande männen inom andra-kammarhögern anlägga sådana synpunkter, som herr Jansson i Djursåtra anlade just vid behandlingen af denna motion.

Ja, jag är verkligen tacksam mot herr Jansson i Djursåtra, därför att han vågade föra fram den tanken: »Socialisterna skola röfva jorden från bönderna!» Jag trodde emellertid icke, att herr Jansson i Djursåtra med den långa erfarenhet, som han har i politiken, och med den goda insikt, han har om det arbete, som det socialdemokratiska partiet bedrifvit, om huru detsamma i Riksdagen kämpat för småfolkets rätt i bygderna år ut och år in — först i Norrland, och nu ha vi kommit till herr Janssons egna trakter — jag trodde icke, säger jag, att han med allt detta för ögonen skulle kunna tilltro sig att säga, att socialdemokraterna ville röfva jorden från bönderna.

Till yttermera visso har det socialdemokratiska partiet för öfrigt helt nyligen framhållit, att det icke vore någon den minsta idé, något syfte med en sådan taktik. Det vore, låt mig använda ett kraftord för att förskingra dumheten, rent *nonsens* att taga jorden från småbönderna. De kunna ju knappast lifnära sig och sin familj på den jordlapp de äga. Tror herr Jansson, att någon klok människa i politiken skulle vilja vara med om att taga denna ifrån dem? Låt mig få visa en sådan tanke bort i den skamvrå, där den rätteligen hör hemma. Låt inte det utmålade spöket att vi skulle vilja ta jorden från bönderna midt på ljusa dagen släpas omkring bland bänkarna här i kammaren. Långt borta i de valstrider, som förestå, kanske man skall söka föra fram det igen — men snart kommer hela Sverige att *skratta* åt alltsammans.

Så vill jag bedja herr Jansson, när han tager upp saken i samband med det föreliggande ärendet, att tänka på, hur frågan ligger. Hans granne bakom honom framhåller böndernas nöd. Vi vilja, drifna af intresse för saken, att bönderna i trakten kring Skagern likaväl som förut i Norrland skola få skydd. Ändock vill herr Jansson kasta ett sådant skimmer öfver oss, att det arbete, som vi bedrifva på denna punkt, blir misstänkliggjort. Men jag vill säga, att vårt arbete på detta område, liksom eljest där vi i årtal kämpat för småfolkets rätt, icke bör bemötas med misstänksamhet. Varen säkra på, att vi ändock komma att fortsätta det.

Men hvilka är det, som icke vilja skydda småfolket? Det är herr Carl Persson och herr Jansson i Djursåtra och *edra* allierade i Första kammaren. Bolagsherrarna och industriväldet tränga ut bönderna såväl i Norrland som annorstädes. Jag vill säga, att denna sak egentligen ligger närmare er än oss. Men de, som votera med er, de hota de intressen, som borde vara edra egna. Ingen tror längre, att småfolket på landsbygden hotas af att *vi* vilja värna dem mot *edra* allierade.

Herr Jansson i Djursåtra: Ja, jag finner, att jag stuckit hufvudet i ett getingbo, men det må bli mitt öde. Först och främst vill jag erinra om att jag aldrig sagt, som friherre Palmstierna påstod, att socialisterna skulle »röfva jorden från bönderna» — det uttrycket får stå för friherre Palmstiernas egen räkning. Om det är så, att friherre Palmstierna nu anser, att detta är ett kraftigare uttryck för samma tanke, så får han därför icke påstå, att jag formulerat tanken på det sättet. Men att min mening äfven *kan* ligga åt det hållet, det erkänner jag öppet. Och hvarför jag för min del anser, att för det socialistiska partiet denna tankes realiserande är ett framtidsmål, beror ingalunda på något otillbörligt infall å min sida, utan på socialdemokraternas eget program — kom ihåg det, friherre Palmstierna. Ni kan ej ta bort det ur programmet, det står där, antingen ni *nu* vill det eller icke. Och för öfrigt är det åtminstone två af edra förtroendetjänstemän, som för endast några dagar sedan råkat gifva uttryck precis åt den tanken, huru partiet tänker lägga om jordfrågan för bönderna. Således ber jag, att friherre Palmstierna må försöka något hålla inne och icke använda alltför stora ord och later, då det gäller

*Ang. viss
ändring af
expropriationslagstiftningen m. m.*
(Forts.)

Ang. viss ändring af expropriationslagstiftningen m. m. att två sig själf och partiet rena i denna sak. Ej heller har jag sagt, att det framtidsmål, som ni sträfva efter, nödvändigtvis skall förverkligas med våld — konsterna i lifvet äro ju så många, målet kan nås på många olika sätt — det är endast fråga om tålmod och energiskt arbete, och i alla dessa stycken lära hvarken friherre Palmstierna eller hans kamrater brista.

(Forts.)

Herr talman, det tjänar för öfrigt icke något till, att här gifva sig i gräl om olika tolkningar och uttryck. Jag vidhåller hvad jag sagt och tar icke ett enda ord tillbaka.

Herr Rydén: Jag vill inlägga en gensaga mot att debatten i denna fråga urartat på ett sätt som i ett af de senaste anförandena.

Detta är en synnerligen viktig och betydelsefull fråga, och jag har med stor uppmärksamhet åhört debatten för att kunna bilda mig en mening om saken. Jag tror, att man måste säga, att frågan har två sidor: en juridisk-formell sida och en, om jag så får säga, rent mänsklig sida. Den juridisk-formella ståndpunkten har förfäktats här med synnerlig talang särskildt af herr Petrén och äfven af andra jurister här i kammaren. Men jag har för min del af dessa anföranden icke kunnat få annan uppfattning än den, att de kunnat framlägga synnerligen goda formella skäl för sina yrkanden och sin uppfattning. Men, mina herrar, har icke denna debatt klaggjort en annan sak, som är af mycket allvarlig betydelse och omfattande räckvidd? Har den icke klarlagt, huru hjälplöst öfver hufvud taget det fattiga folket såväl i stad som på landet är gentemot juristväldet och juristeriet här i landet? Här har i dag blifvit omtaladt, att vi vänta ett lagverk angående ensamt denna lilla detalj i lagstiftningen på 145 sidor och flera hundra paragrafer. Vi ha oafbrutet till behandling stora lagverk, dåligt skrifna ur synpunkten af möjligheten att utan alltför stora svårigheter förstås af menige man, men åtminstone i afseende å omfånget oerhördt stora. Så växer lagarnas antal genom tillkomsten af en mängd nya sådana, och allt hjälplösare blir folket gentemot det oerhörda juristeriet och lagskrifveriet. De enda, som lefva och frodas, äro juristerna, enkanerligen bolagsjuristerna. Snart är det så ställt, att det fattiga och hederliga folket ej kan reda sig i sådana saker, där de förut kunnat finna sig till rätta med vanlig enkel hederlighet, utan att vara försedda med juridiska hjälpredor på båda sidor.

Nu föreligger här ett sådant fall, det är ganska uppenbart. Jag har läst båda parternas inlagor och studerat den skrift, som blifvit oss tillställd, och hvori bolaget försvarar sig, och jag har sålunda kunnat fastslå, att det nu verkligen är så, att befolkningen här fallit offer för sin obekantskap med juridiska former och juridiska knep, och för detta har befolkningen här uppe råkat i sannskyldiga röfvarhänder. Då måste för mig stå klart, att man ej endast har att handla frågan ur juridisk-formell synpunkt, låt vara att man aldrig så talangfullt förstår att utveckla en sådan ståndpunkt här i kammaren, utan man måste se på den mänskliga sidan af saken, och då vill jag för min del uttala den uppfattningen, att vi göra ej rätt här, om vi ej handla som människor mot människor, som blifvit illa behandlade på grund däraf, att de icke förstått de juridiska formerna och icke

haft herr Sandström eller annan sakförständig till att häfda sina intressen gentemot den mäktigare parten. Det är vår plikt att ge dessa människor ett moraliskt handtag.

Ett beslut om bifall till reservationen betyder ju intet ur den synpunkten, att det kommer att leda till någon skrifvelse, som rubbar de olika lagverken, och jag vill ej säga, att vi åt vårt beslut böra gifva karaktären af en demonstration, något som herr Petréns förklarade sig hysa stora betänkligheter emot. Men nog böra vi genom votering ge till känna, att vi i detta fall vilja värna om folkets rätt och intressen gentemot juristeriet. Och i detta fall vill jag betona, att när jag kommer att rösta för reservationen, så sker det icke för att utöfva påtryckning på högsta domstolen, icke för att ingripa i rättsförfarandet i de föreliggande målen, utan för mig är härvidlag den synpunkten bestämmande, att jag anser, att om vi för vår del afslå motionen och icke lämna någon handräckning åt folk, som blifvit illa behandlade, så blir det en handräckning i stället åt det bolag, som behandlat dem så illa.

*Ang. viss
ändring af
expropriationslagstiftningen m. m.*
(Forts.)

Jag ber sålunda för min del att få yrka bifall till reservationen, i klart medvetande om att det ej leder till något positivt resultat, då ju Första kammaren afslagit motionen, men också med klart betonande af att jag velat med min röst medverka till en opinion mot bolagets hänsynslösa framfart mot landets fattiga befolkning. Ur den synpunkten skall jag, herr talman, be att få yrka bifall till reservationen.

Herr *Olausson* instämde häruti.

Herr Rune: Herr talman! Jag har icke kunnat med fullkomligt jämnmod åhöra det sista uttalandet af herr Rydén. Det är väl icke meningen att lämna någon moralisk handräckning åt någondera parten i rättstvister i landet. Vi ha laga domstolar, som skola sköta dessa angelägenheter, och det vore i hög grad olämpligt, om vi här skulle anse oss skickade att lämna någon moralisk handräckning åt den ena eller andra. I grundlagen bestämmes, hvad Riksdagen skall handskas med för saker, men där står icke, att vi skola ingripa för att hjälpa dem, som redan hänskjutit sin sak till afgörande af rikets domstolar.

Jag vill för min del på det bestämdaste protestera mot det betraktelsesätt, som nu användts af herr Rydén. Det är endast detta jag nu velat säga.

Sedan öfverläggningen härmed förklarats afslutad, gaf herr talmannen propositioner på 1:o) bifall till utskottets hemställan, 2:o) afslag å berörda hemställan och bifall i stället till den af herr Lindhagen m. fl. afgifna, vid utlåtandet fogade reservationen samt 3:o) afslag å utskottets hemställan och bifall i stället till det af friherre Palmstierna under öfverläggningen framställda yrkandet; och förklarade herr talmannen sig anse svaren hafva utfallit med öfvervägande ja för den förstnämnda propositionen. Votering begärdes emellertid, i anledning hvaraf och sedan till kontraposition antagits den under 3:o) upptagna propositionen, nu uppsattes, justerades och anslogs en så lydande voteringsproposition:

Andra kammarens protokoll 1911. Nr 34.

Den, som vill, att kammaren bifaller lagutskottets hemställan i utskottets förevarande utlåtande nr 37, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren, med afslag å utskottets berörda hemställan, bifallit det af friherre Palmstierna under öfverläggningen framställda yrkandet.

Omröstningen utföll med 117 ja mot 90 nej; och hade kammaren alltså bifallit utskottets hemställan.

§ 12.

*I fråga om
med sjukvård
sysselsatta
kvinnors
arbets-
förhållanden
m. m.*

Härpå upptogs till behandling Andra kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande, nr 5, i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kungl. Maj:t i fråga om med sjukvård sysselsatta kvinnors förhållanden m. m.

Med tillstyrkande af bifall till hvad herr *Lindhagen* uti en inom Andra kammaren väckt och till dess andra tillfälliga utskott hänvisad motion, nr 289, föreslagit, hemställde utskottet, att Andra kammaren behagade för sin del besluta, att Riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte

1:o) verkställa en undersökning af sjuksköterskors, sjuksköterskelevers och öfrig kvinnlig, å sjukhusen i riket eller privatvård anställd personals arbetsförhållanden samt vidtaga de åtgärder till denna personals bästa, hvartill undersökningen kunde gifva anledning; äfvensom
2:o) taga i öfvervägande erforderliga åtgärder för att bereda understöd åt sjuksköterskor, sjuksköterskelevers eller andra medlemmar af förenämnda personal, hvilka genom smitta eller öfveranstängning i sitt arbete erhållit obotlig sjukdom.

Sedan utskottets hemställan blifvit uppläst, begärdes ordet af:

Herr Persson i Stallerhult, som anförde: Herr talman! De tillfälliga utskotten nedlägga i allmänhet ett ovanligt stort arbete på de frågor, som de få till förberedande behandling, och i de flesta fall slutar den omfattande utredningen så, att motionärens framställning tillstyrkes. Äfven detta utskott har nedlagt ett omfattande arbete på förevarande fråga och slutar på nyssnämnda sätt.

Men jag för min del ber att få säga, att utredningen är så omfattande i denna sak, att någon skrifvelse borde knappast vara behöflig, och därför kommer jag att yrka afslag på utskottets hemställan. Är det så, att det finnes brister på detta område, som böra afhjälpas, tror jag, att utredningen är så klar, att blifvande motionärer hafva

lätt att därur få fram sådana regler, som åsyftas både beträffande arbetstid och löneförhållanden m. m. för de sjuksköterskor, om hvilka det här är fråga. Det är därför onödigt att nu besluta en sådan skrivelse, som här är af utskottet tillstyrkt.

Jag skulle kunna sluta med detta, men jag skall dock be att få fortsätta med några få ord. Motionären skildrar i sin framställning dessa personers förhållanden i så mörka ordalag, att om det förhölle sig så som han säger, måste det rådas bot därför. Men mig förefaller det, som om man knappast borde använda sådana ordalag, som här äro använda. Så säges t. ex. på sidan 2 i utskottets betänkande följande: »Sjuksköterskorna uppfattas i stort sedt som lefvande inventarier, ett slags oundgängliga arbetsmaskiner, som man sliter ut, så länge de fungera, och sedan kastar bort». Längre ned på samma sida fortsätter motionären om läkarna på följande sätt: »Man skulle ju tro, att man på ett sjukhus åtminstone kunde särskildt påräkna medkänsla för sjukdom. Men en sjuksköterska får icke gärna vara sjuk. Om hon klagat, visas ofta endast missnöjda miner, ja, det kan inträffa, att en sköterska får gå lång tid och bära på en svår inre sjukdom, utan att hon ens blir underkastad läkarebesiktning.»

Detta är en grof beskyllning både mot vederbörande myndigheter, som anställa sjuksköterskorna, och läkarne i synnerhet. Nu har utskottet dragit försorg om att läkarne tagits i försvar, men dessa missförhållanden, svårigheter och olägenheter, som påstås förefinnas beträffande sjuksköterskornas ställning, få sedan stå kvar och drabba myndigheterna, ifall utskottets motivering och förslag vinna kammarens bifall. Utskottet säger ju här, att det endast delvis kan instämma i motionärens motivering, och därvid undantager utskottet läkarne från att träffas af motionärens beskyllningar, hvilka då endast drabba lasarettsdirektionerna och styrelserna för de privata sjukvårdsanstalterna, som antaga sjuksköterskorna.

När utskottet sagt detta, säger det vidare: »Särskildt vill utskottet med bestämdhet framhålla, att icke med skäl kan påstås, att vederbörande läkare skulle stå oförstående eller fientliga mot de kraf på förbättrad ställning, som sjuksköterskekåren med fog kan fordra. Tvärtom torde många och viktiga förbättringar i sjuksköterskekårens ställning och utbildning vara att tillskrifva ett oförtrutet arbete och intresserad sådant från läkarnes sida. Och är sjuksköterskekårens ställning icke bättre än hvad den är, så är anledningen härtill icke att söka — om man kanske frånräknar en del undantag — i läkarnes bristande intresse för förbättring af sjuksköterskekårens ställning utan i ekonomiska uppoffringar, hvarmed en sådan förbättring måste vara förbunden, och öfver hvilka läkaren icke är herre.» Sålunda, om läkarne finge sin vilja fram, skulle det icke finnas några anmärknin-
 gar på detta område, men det är klart, att då de icke få sin vilja fram, stå dessa olägenheter kvar.

¶ Jag för min del tillhör icke någon lasarettsdirektion, men jag vill beträffande Skaraborgs läns landsting, som jag närmast känner till, säga det, att detta landsting invalt sina bästa ledamöter i lasarettsdirektionen, och att dessa, såvidt jag har mig bekant, uppfyllt sina plikter på ett förträffligt sätt, så att både läkare och sjuksköterskor

*I fråga om
med sjukvård
sysselsatta
kvinnors
arbets-
förhållanden
m. m.
(Forts.)*

*I fråga om
med sjukvård
sysselsätta
kvinnors
arbets-
förhållanden
m. m.
(Forts.)*

blifvit väl tillgodosedda, och att både lasarettsdirektion och landsting kunna vara stolta däröfver. Jag tror därför, att man måste uttala sig mot ett sådant omdöme, som det motionären fältt, särskildt som utskottet icke med ett enda ord uttalat sig till förmån för lasarettsdirektionerna, som det åligger ett så stort ansvar. I vårt län hafva vi icke mindre än 17 ordinarie och 17 biträdande sjuksköterskor, hvarjämte 10 sjuksköterskor äro anställda på landsbygden såsom epidemi-sjuksköterskor. Anslaget till aflönande af dessa personer utgår med 18,877 kronor.

Det kan visst hända, att bland alla dessa sköterskor, som svarat på till dem framställda frågor, det finnes någon kvinna, som icke är belåten utan kan hafva anmärkningar att göra, men jag tror, att anmärkningarna icke kunna vara befogade. När dessa lasarettsdirektioner, hvars medlemmar icke äro aflönade, arbeta och göra så godt de kunna och sköta sitt uppdrag mycket väl, åtminstone i det län jag tillhör, tycker jag, att det är hårdt, att de skola få sådana tillvitelser, som här framslungats mot dem. Jag vill icke säga, att icke läkarne göra sin plikt, men jag vill icke vara med om att dessa endast skola få beröm och fritagas från de klagomål, som komma från ett eller annat håll. Det är ju vackert att se, att det finnes en kåranda, hvilket framgår af att en läkare underskrifvit utlåtandet, men det är att märka, att det finnes flera personer än läkarne, som hafva sin hand med i denna fråga.

Nu kan man äfven tänka sig, att, då det finnes så ofantligt många privat anställda sjuksköterskor, de skulle hafva det illa ställdt, därför att det icke finnes någon, som skyddar dem. Men jag får säga, att såvidt jag känner till, finnes det icke någon ort, där det icke finnes någon kvinna, som ägnar sig åt sjukvård, och det finnes icke någon, som blir så väl mottagen som dessa sköterskor, då de komma till en familj vid inträffadt sjukdomsfall. Jag tror sålunda, att sjuksköterskorna icke hafva fog för att klaga öfver det tillmötesgående, de då få röna i privata hem.

Nu kan man kanske tänka sig, att man genom att bifalla detta skrifvelseförslag skulle kunna förbättra sjuksköterskornas ställning. Men är det behöfligt, om de ha det så bra ställdt som i Skaraborgs län, och jag tar för gifvet, att Skaraborgs län därvidlag icke står främst, utan att de, som vidare komma att yttra sig i denna sak, kunna påvisa, att det är lika bra inom andra län. Och då kan man invända, att ställer det sig så, behöfver man icke frukta för en sådan utredning, som här begäres. Men jag får säga, att det är icke af fruktan, som jag yrkar afslag på utskottets hemställan, utan jag anser, att utredningen är helt och hållet onödig, ty meningen, när man skriver till Kungl. Maj:t och begär utarbetande af regler i detta afseende, måste väl vara, att regler också skola utarbetas, d. v. s. staten skall lägga sin tunga hand på detta arbetsområde, så att icke någon får röra sig fritt utan en mängd bestämmelser och sträng kontroll, att de efterlefas. Jag tror, att om icke lasarettsdirektionerna och styrelserna för de privata sjukvårdsanstalterna få behålla sin frihet, skola de känna sig mycket besvärade i sitt arbete, i synnerhet om de röna sådan misstro och otacksamhet.

Jag kan icke annat än till fullo instämma i det yttrande, som en framstående läkare i Stockholm lämnat till utskottet, hvilket yttrande finnes intaget på sidorna 25 och 26 i betänkandet. Han talar om att motionens syfte kan vara bra, men han tror, att en utredning icke kan vara hälsosam på detta område. Och de grunder, på hvilka han kommit till ett sådant slut, tycker jag vara så väl funna, att man borde inse, att man icke bör bifalla skrifvelseförslaget. Han säger: »På denna grund» — och denna grund finnes förut angifven i hans yttrande — »skulle nu fotas åtgärder, som hade att reglera ett efter tid och förhållande så skiftande arbete som sjukvårdsarbetet.

*I fråga om
med sjukvård
sysselsatta
kvinnors
arbet-
förhållanden
m. m.
(Forts.)*

Man måste befara, att eventuella bestämmelser fördenskull blefve antingen mycket allmänt och sväfvande affattade: ett tomt ord utan värde; eller ock, om de mer detaljerades, måhända oftare till ogagn än till gagn.

Om någon rimlig grund till antagande af allmänna och svåra missförhållanden inom ifrågavarande område af samhälleligt arbete föreläge, skulle man kunna förstå det skedda vädjandet till statsmakterna.

Nu vet emellertid enhvar, som något sysslat med detta ämne, att sjukvårdspersonalens ställning under senare tider afsevärdt förbättrats och allt tyder på att denna rörelse ej skall tillåtas att afstanna.

Enstaka, i samhället högt ställda personer arbeta härför, likaså sammanslutningar af samhällsmedlemmar ur skilda lager. I motsats mot en uppfattning, som antydningvis beröres i motionen, vågar jag påstå, att jämväl landets läkare besjålas af en liflig önskan att förbättra sina kvinnliga medarbetares ställning och efter förmåga arbeta mot detta mål.

Intill dess uppvisadt blifvit, att de krafter, som nu äro i rörelse för att höja sjukvårdspersonalens såväl utbildning som villkor samt att säkerställa dem mot nöd vid inträffad oförmåga till arbete, äro vanmäktiga i sina sträfvanden eller att de fara vilse beträffande mål och medel, torde nog både sjukvård och sjukvårdspersonal vara bäst betjänta af att inga åtgärder i motionens syfte vidtagas.»

Så säger en framstående läkare med stora erfarenheter på detta område, och det är att märka, att han tar både läkare och lasarettsdirektioner i försvar för de beskyllningar, som föreligga i motionärens framställning, och däri vill jag ge honom full rätt.

Jag tror därför, att, om kammaren här noga betänker sig, den knappast skall vilja vara med om att tillstyrka aflåtande af den i motionen föreslagna och af utskottet tillstyrkta skrifvelsen. Jag ber att få stödja denna min uppfattning äfven på, hvad medicinalstyrelsen i sin helhet skrifvit till utskottet, och som finnes intaget i dess betänkande. Medicinalstyrelsen säger, att »en riksdagsskrifvelse sådan som den nu af motionären föreslagna och med en motivering sådan som motionens, hvarvid allt, som hittills åtgjorts och fortfarande göres för sjuksköterskeväsendets höjande och förbättrande, helt och hållet förbises, skulle verka hämmande och nedslående i stället för väckande och förbättrande.»

Jag tror, att medicinalstyrelsen har rätt i detta fall. Skall kammaren här gifva både läkarne — ja, de äro ju fritagna i utskottets

*I fråga om
med sjukvård
sysselsätta
kvinnors
arbets-
förhållanden
m. m.
(Forts.)*

motivering, men i klämman bli de det icke — som ägna sig åt sitt kall med nit och intresse, lasarettsdirektioner och styrelser för andra inrättningar och äfven andra privata personer, som uppoffra sig för sjukvården, skall Andra kammaren genom ett bifall till denna framställning gifva alla dessa ett sådant betyg, som motionären här gifvit dem? Jag får säga, att det skulle förundra mig, och jag ber för min del att få yrka afslag på såväl motionen som utskottets hemställan.

Vidare yttrade:

Herr Hellberg: Herr talman! Jag hade verkligen tänkt, att det skulle vara alldeles klart efter den förberedande utredning, som utskottet gjort, att det behöfs en undersökning. Jag är tacksam för det vackra betyg herr Carl Persson lämnade mig och utskottet, men det förundrar mig, att det skulle resultera i yrkande om afslag på utskottets framställning. Herr Persson anser, att utredningen är så bra, att ingenting vidare behöfver göras! Jag anser, att af den preliminära utredning, som vi gjort, det dock otvetydigt skall framgå, att missförhållanden föreligga här och hvar i landet — vi ha ju yttrat oss ganska moderat — missförhållanden rörande både löneförmåner, pensionsförhållanden, semestervikarier, nattsköterskor, fritimmar och allt möjligt sådant, som förekommer i en sådan personals arbete. Jag trodde knappast, att förslaget om en sådan här undersökning skulle möta någon opposition, då vi i utskottet kunnat med den lilla utredning vi presterat påvisa, att missförhållanden verkligen föreligga.

Hvad motionärens motivering beträffar, så har ju utskottet också opponerat sig mot densamma. Att utskottet icke fritagit blott läkarna, framgår af den omständigheten, att vi sagt, att vi endast delvis och under reservation kunnat instämma i motiveringen. Därvidlag ha vi också, jag vill påpeka det, äfven inneslutit lasarettsdirektionerna, ehuru det nog finns, herr Carl Persson, anmärkningar mot dem också. Jag tror, det skall bli svårt att framvisa någon lasarettsdirektion, i landsorten åtminstone, som ordnat något vidare med arbetstid och mera sådant för sjuksköterskorna.

Att denna utredning skulle vara onödig, såsom herr Carl Persson vill påstå, motsäges af de föreningar och styrelser m. fl., som yttrat sig i den här saken, och hvilkas yttranden utskottet fått sig tillstånd under arbetet med denna sak. Utskottet har fått mottaga skrivelser från Fredrika-Bremer-Förbundets styrelse, från styrelsen för Röda korsets sjuksköterskehem, från styrelsen för Sophiahemmet, från Svensk sjuksköterskeförening, från Fredrika-Bremer-Förbundets sjukvårdskommitté, från Södra Sveriges sjuksköterskehems förvaltningsutskott samt från Diakonissällskapets styrelse, och alla ha de instämt i motionens syfte och ansett en undersökning vara nödvändig.

Icke heller medicinalstyrelsen har ställt sig alldeles afvisande, hvilket vi se, om vi läsa dess utlåtande rätt. Att medicinalstyrelsen icke kunnat yttra sig vidare än den gjort, är ju icke att undra på, då styrelsen icke haft någon utredning att gå efter utan så att säga satt sig ned och på rak arm skrifvit ett utlåtande. En af de två läkare, som medicinalstyrelsen tillfrågat i ämnet, har nu, som herr

Carl Persson anmärkt, visserligen ställt sig afvisande mot denna sak. Men den andre läkaren, som är öfverläkare vid Sabbatsbergs stora sjukhus, intager en helt annan position. Han säger, att beträffande de privata sköterskorna kan han af egen erfarenhet vitsorda, att för dem äro förhållandena sämre än för de andra i tjänst anställda sjuksköterskorna, och för deras del anser han, att motionärens svartmålning mycket väl kan ha sin giltighet. Då de oftast uteslutande äro beroende af sitt arbete, så kommer för dem, när de bli sjuka och få minskade inkomster, en mycket bekymmersam tid. Han slutar sitt uttalande med att säga, att »tillräckliga motiv föreligga, för att ett bifall till motionen bör ske och att åstadkommandet af en utredning, kan hafva fog för sig».

*I fråga om
med sjukvård
sysselsatta
kvinnors
arbets-
förhållanden
m. m.
(Forts.)*

Den som i likhet med herr Carl Persson tror, att allt verkligen är bra som det är, måste i stort sedt icke ha någon aning om, hur det verkligen kan vara på sjukhusen, både hvad arbete och löner beträffar. Att det nu här i Stockholm — hvilket icke herr Carl Persson nämnde, men som jag mycket väl kan göra — är bättre ställt än i landsorten, är ju bekant. Sjuksköterskorna ha här ju efter stadsfullmäktiges sista beslut både bra lön och äfven god pension. Det synes för öfrigt af utskottets utredning. Men om vi tänka på ett landsortslasarett med ända till 40 eller 50 patienter och de operationer, som där skola göras, och om vi tänka på just den omtanke om det hela, som sjuksköterskan där måste ha — ensam sköterska som hon kanske är, ty sådana lasarett finnas — så tror jag icke, att man kan säga, att hennes arbetsdag är så synnerligen lätt. Om man jämför hennes arbete med en afdelningssköterskas på ett stort sjukhus, så kunna icke meningarna vara delade om, hvem som har det mesta och ansvarsfullaste arbetet. Och dock har den förra mindre lön och ingen pension. Hvarför skall det vara så olika förhållanden? Min tro är, att det visserligen på sina ställen kan vara läkarens fel, att förhållandena äro sådana de äro, men, herr Carl Persson, jag tror, att äfven lasarettsdirektionerna på sina håll ha sin stora andel häri. Jag vill icke begära några orimligheter hvarken beträffande sköterskornas löner eller ledighet m. m. af dem, som kunna hafva något att säga, härvidlag, d. v. s. lasarettsdirektionerna, men jag vill icke, att det skall förekomma sådana stora missförhållanden, som verkligen förefinnas, utan jag vill, att den stora — om jag så må säga — landsortsarmén af sjuksköterskor skall komma under drägliga förhållanden beträffande löner, ledighet och pensioner m. m. Hvad särskildt pensionerna beträffar, så vill jag säga, att en enskild sjuksköterska ju för sin egen del icke har behof af så stor lön, men då hon vid arbetstidens slut icke har att emotse någon pension, så måste hon ju af sin ringa lön spara så mycket hon kan, och spara mer än de, som veta hvad de få, när de en gång lämna sitt arbete.

Jag erinrar mig för tillfället, att jag fått taga del af ett bref, skrivet af en elev vid ett af våra större sjukhus, ja, egentligen skulle det vara ett mönstersjukhus. Detta bref är, kan jag säga, en ropandes röst i öknen. Att börja med är hon glad öfver, att sjuksköterskornas ställning kommit på tal i Riksdagen. Men hon säger sedan, att hon under sin elevtid har blifvit så elak och så bitter, att hon

*I fråga om
med sjukvård
sysselsatta
kvinnors
arbets-
förhållanden
m. m.
Forts.)*

mer än en gång liknat det sjukhusarbete, hon haft, vid ett straffarbete. Så är det ställdt vid det sjukhuset. Efter att hafva talat om den långa arbetstiden, hvilken ju utskottet efter sin utredning funnit vara i medeltal omkring femton timmar om dagen och som öfverensstämmer med hennes uppgift här, så säger hon, att hon blifvit sjuk och att hon ensam förut fått vaka två månader i sträck, och hon talar om de många patienter i bröstpaviljongen, där det nu i vårbrytningen varit mycket sjukt. Förut hade hon vakat flera veckor på en annan afdelning och har nu ytterligare i utsikt att få vaka några veckor till under de tre månader, som ännu äro kvar af kursen. Och för denna kurs, som är ettårig, får hon betala 240 kronor.

Det har meddelats mig i dag af en framstående ledamot här i kammaren ett fall, som han kände till och som han önskade få fram, nämligen huru på en afdelning af ett sjukhus här i landet under tiden från jul till 1 april hafva tjänstgjort två sköterskor hvarje dag och vakat hvarannan natt, och hurusom de under hela denna tid icke hafva haft mer ledighet än fyra gånger hvardera under en half dag.

Jag undrar, om vi skulle kunna likna denna stora, till flera tusen personer uppgående sjukvårdspersonal i landet vid en stor armé, en armé, som alltid är i aktiv tjänstgöring i olikhet med vår vanliga armé. Denna armé får strida så godt som hvarje dag hela året om utan någon ledighet i det stora hela — det finnes på sina ställen semesterledighet kortare eller längre — och mycket ofta får en stor del i denna armé strida äfven om nätterna, och ofta har den ringa sold. När dess soldater bli gamla, är det icke alla, som hafva pension eller ålderdomshem att lita till. Jag undrar, om det icke ändå kan vara någon skyldighet för oss att söka ordna de missförhållanden, som faktiskt förefinnas inom denna armé. Jag tror, att man med god vilja här skall finna, att i utskottets utredning framlagts skäl och många skäl, som tala för att en undersökning i afsedda syfte dock bör komma till stånd.

Jag ber att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Söderberg i Hobborn: Herr talman, mina herrar! Jag vill till en början vitsorda, att Andra kammarens andra tillfälliga utskott har nedlagt ett synnerligen stort arbete på denna fråga och med ett synnerligt intresse egnat denna lilla motion sin uppmärksamhet. Det är ju klart, att det är dess nitiske och människovänlige ordförande, som i främsta rummet har gjort detta arbete, det kan man förstå, och jag vill för min del uttala min erkänsla och tack för det arbete, som han i allmänhet gör i denna riktning. Detta oakadt hyser jag dock en annan uppfattning än han i denna speciella fråga.

Den motion, som herr Lindhagen här har öfverlämnat till Riksdagen, har af herr Carl Persson i Stallerhult blifvit kritiserad och belyst ur flera olika synpunkter, och han har citerat vissa uttryck i densamma, som jag vågar påstå äro mycket olämpliga att framställa i det sammanhang, som motionären gjort. Det är ju klart, att inom en kår, så stor som sjuksköterskekåren i vårt land, man skall kunna uppleta många fall, som äro af ganska upprörande beskaffenhet; man skall kunna taga fram enstaka fall, där en kvinna t. ex. har fått

vaka otillbörligt länge, där hennes måltidstimmar hafva infallit mycket ojämnt och olämpligt för henne o. s. v. Det är ju alldeles klart, att man kan peka på enstaka sådana förhållanden, men är det verkligen rätt att bara på grund af några enstaka förhållanden, tagna här och där, framställa ett sådant yrkande, som motionären här gjort, nämligen att man skall taga hela denna fråga i dess vidd, undersöka alla förhållanden och med anledning af det resultat, som en sådan undersökning kan gifva vid handen, försöka råda bot för de möjliga missförhållanden, som äro rådande? Jag undrar verkligen, om det kan vara så lämpligt.

Motionären har ju icke med ett enda exempel visat hvad han egentligen vill med detta. Han har framställt någonting, som skall vara ett exempel, då han, såsom vi finna på den andra sidan i betänkandet, säger: »En gång för åtskillig tid sedan träffade jag händelsevis en klunga sköterskeelever. Jag frågade dem med största allvar, om icke läkarna på sjukhuset vårdade sig om dem, intresserade sig för deras förhållanden och tillsågo, att de ej oskäligen öfveranstängdes och i öfrigt hade det bra. En långvarig, stormande unison munterhet följde på denna tydligen naiva fråga.» Han fick sålunda, tycker jag mig finna, det intrycket af dessa sjuksköterskeelevers ställning: »Åh, var det likt det att läkarne skulle bry sig om oss!» Jag föreställer mig, att det var några duktiga, lefnadsfriska flickor han träffade, och man kunde nog icke se på dem, att de voro i så stort behof af läkarhjälp, eftersom de sågo så muntra och lyckliga ut.

Jag tror verkligen, att det inom denna stora kår har utvecklats sig en rörelse till sammanslutning, liksom på andra områden, hvilken har gjort, att denna kår allt mer och mer växer till i omsorg om sina egna intressen. Och den har också på senare tiden verkligen förstått att göra dessa gällande. Jag tror därför icke, att det är så synnerligen stort behof af att skriva till Kungl. Maj:t i denna sak. Vi se ju af den redogörelse, som är bifogad utskottsbetänkandet, att det i allmänhet är ganska väl ordnad på sjukhusen. Vid det sjukhus, som jag känner till åtminstone, är det på det sättet, och direktionen gör allt hvad den kan för att, när det framställes några anmärkningar och kraf på förbättring, tillmötesgå dessa kraf, så långt görligt är. Men det är ju alldeles omöjligt i en så stor kår som denna att få det på alla punkter mönstergillt afmätt och att få allt på bestämda tider och klockslag.

Vi skola gå till ett annat område, som motionären själf har berört, nämligen dessa sjuksköterskor i privat tjänst. Om man skulle utsträcka detta och tänka på alla hustrur, som natt och dag få arbeta och slita ut sig för sina sjuka barn, så tror jag, att man där skulle komma att träffa på ännu flera upprörande fall än inom den legaliserade sjukvården. Det är min fulla öfvertygelse. Hvad särskildt angår privatsköterskorna, förhåller det sig så, att de i många fall tillhöra institutioner och föreningar. Vi hafva Fredrika-Bremerförbundets sjuksköterskehem i Stockholm, och om herrarne vilja taga reda på, hur de ha det där, så skola herrarne finna, att de först och främst ha ganska väl betaldt, och så är det föreskrifvet, huru de skola behandlas i de hem, dit de skickas för att icke bli öfveranstängda eller

*I fråga om
med sjukvård
sysselsatta
kvinnors
arbets-
förhållanden
m. m.
(Forts.)*

*I fråga om till sin hälsa illa behandlade. Så är det äfven vid Röda korsets sjuk-
med sjukvård sköterskehem och flera andra institutioner.*

*sysselsatta Jag tror verkligen icke, att kammaren, åtminstone på grund af
kvinnors denna motion och hvad man hittills hört, bör vidtaga någon åtgärd.
förhållanden För öfrigt har herr Carl Persson nyss anfört hvad medicinalstyrelsen skrivit
m. m. i detta afseende, och vi ha egentligen icke något annat framför oss
(Forts.) än hvad läkarna i allmänhet hafva vitsordat, och det är ju klart, att
de icke vilja sätta sig emot en utredning på detta område, eller säga,
att allt är bra som det är, ty de veta ju, att det finnes vissa miss-
förhållanden, som kanske skulle kunna rättas. Från den kår saken
gäller hafva vi inga särskilda vittnesbörd, om jag undantar hvad
utskottets ordförande nyss anförde om en sjuksköterskeelev, som sade
sig hafva måst vaka flera veckor och blifvit så utsliten, att hon blifvit bitter
i sitt sinne o. s. v., hvilket jag tror kunnat bero på omständigheter,
som ingen lag i världen kan råda bot för.*

Jag tror därför icke, att vi, åtminstone för närvarande, hafva några
skäl att bifalla denna utskottets hemställan eller denna motion, utan
jag hemställer, herr talman, om afslag å såväl motionen som utskottets
hemställan.

Herr Kjellberg: Herr talman, mina herrar! Ett af de skäl,
som herr Carl Persson i Stallerhult anförde mot bifall till utskottets
hemställan, var detta, att utskottets utredning vore så fullständig, att
man icke behöfde skriva och besvara Kungl. Maj:t med begäran om
ytterligare utredning. Detta är en underlig väg att slå in på, när
Riksdagen skall begära en utredning. Man skulle således kunna afvisa
sådana här skrifvelseförslag från enskilda utskott med att säga: »Ut-
skottet har skött sig så bra, har gjort utredningen så fullständig, så
nu kan en motion, stödd på den utredningen, godt framläggas.» Men
hur skall motionären, hur skall den kår, som frågan berör, uppfatta
Riksdagens ställning till problemet? Det får man icke veta. Man
får bara veta, att en utredning är gjord, och att Andra kammaren
säger nej till vidare utredning. Jag kan aldrig tro, att det kan vara
en rätt väg att på det sättet mota en utredning. Här är ju meningen,
att man skall få Andra kammarens uttalande bakom dessa önskemål,
att Andra kammaren skall säga ifrån, att när nu vår uppmärksamhet
fästats på en del missförhållanden, som röra denna kår — om man
nu kan kalla den kår, då så många enskilda sjuksköterskor äro med
— så är det väl icke rätt, att vi utan vidare afvisa framställningen
om en utredning.

Nu stöder sig herr Carl Persson därpå, att medicinalstyrelsen och
de läkare, af hvilka medicinalstyrelsen begärt uttalanden, däribland
en framstående överläkare vid ett sjukhus i Stockholm, icke uttalat
sig för och en af dem bestämdt uttalat sig mot motionen. Ja, men
då måste jag först fästa uppmärksamheten på, att dessa läkare uttalat
sig emot motionen, då de äfven tagit i betraktande dess motivering,
och från denna motivering har utskottet i vissa punkter tagit afstånd.
Det är icke meningen, att kammaren, om den bifaller utskottets hem-
ställan, därför skall bifalla motiveringen i alla dess punkter. Vidare
är det att märka, att den andra af de båda framstående läkarna, som

tillfrågats, säger — såsom synes på sista sidan af betänkandet — att han anser »tillräckliga motiv föreligga, för att ett bifall till motionen och att framkallandet af en utredning kan hafva fog för sig.» Och denna öfverläkare, doktor Wetterdal, har synnerligen stor erfarenhet, han är icke blott öfverläkare, utan direktör för vårt största kommunal-sjukhus. Vidare se vi, hvad Fredrika-Bremerförbundet och andra institutioner yttrat. Här måste alltså ligga något bakom, här måste vara något, som fordrar statsmakternas uppmärksamhet och icke minst den lagstiftande församlingens.

Nu har den siste talaren fäst uppmärksamheten på, att det finnes så mycken annan sjukvård här i samhället, som man också borde uppmärksamma något. Han talar om utslitna mödrar och deras sjuka barn o. s. v. Det håller jag med om, att det är mycket, som behöfver hjälp, men man kan icke rätta *allt* genom lagstiftning. Här stå vi emellertid inför en kår, en institution, där statsmakterna kunna göra något, där de åtminstone kunna reglera arbetet, stödja kåren i dess sträfvande o. s. v. Är det då riktigt att på herr Carl Perssons motivering utan vidare afslå denna hemställan, när hvar och en i grund och botten måste erkänna — och det tror jag att också herr Carl Persson gör — att vi stå inför en samling medborgarinnor, som med den mest kärleksfulla uppoffring och plikttrogna uthållighet utföra sin dagliga gärning i tysthet och försakelse. Dessa personer ha ju — det måste erkännas — synnerligen svårt att få sina önskningar, till och med de anspråkslösaste, framburna dit, där behof till rättelse skulle kunna vinnas. Det är visst icke så, att lasarettsdirektionernas medlemmar lägga sig i den dagliga förvaltningen vid sjukhusen, det är icke alls förhållandet. På många ställen är det läkaren, som ensam känner till sjuksköterskornas ställning, och lasarettsdirektionens medlemmar ha i regel mycket liten kännedom om, hvad som tilldrager sig på sjukhusen i hvardagslag.

Enligt min mening är det så, att när uppmärksamheten nu blifvit riktad på missförhållanden, som röra denna stora kår, som har en så stor betydelse, en så ädel och vacker uppgift i samhället, kan det icke vara rätt att utan vidare tillbakavisa en sådan framställning som denna, äfven om man stöter sig på ett eller annat uttryck i motionens motivering. Det går icke an att hänga upp sig på småsaker, när det gäller en stor fråga, och det gör det här, då Andra kammaren har att svara, hur den ställer sig till de berättigade kraf, som uppställas för tillvaratagande af sjuksköterskornas intressen.

På grund af hvad jag nu haft äran anföra, ber jag, herr talman, att få yrka bifall till utskottets hemställan.

I detta anförande instämde herrar *Branting, Kobb, Zetterstrand, Hellström, Persson* i Stockholm, *Forssling, Fornander, Christierson, Waldén, Thylander, Berg* i Munkfors, *Olausson* och *Wilson*.

Herr Thorsson: Herr talman! Jag hade svårt att förstå den ärade talaren på dalabänken, då han försökte motivera bort behofvet af en undersökning i föreliggande fråga därmed, att det finnes så många gifta kvinnor, som ha ett utslitande arbete i sina hem, men

*I fråga om
med sjukvård
sysselsatta
kvinnors
arbets-
förhållanden
m. m.
(Forts.)*

*I fråga om
med sjukvård
sysselsätta
kvinnors
arbets-
förhållanden
m. m.
(Forts.)*

hvilkas ställning icke skulle bli föremål för den ingående undersökning, hvarom här är fråga. Det är den gamla kända metoden och tröste-grunden, som säger, att man, därför att det finnes någon, som har det ännu sämre, icke skall göra något för den nu föreliggande saken. Jag tror icke, att Riksdagen kan taga en sådan motivering för bifall till afslagsyrkandet för god, utan man får väl ingå i pröfning af ärendet oberoende af sådana omständigheter.

Den förste talare, som uppträdde här och talade mot bifall till utskottets hemställan, anförde, att det var en framstående läkare, som hade ansett det hela vara öfverflödigt. Därpå skulle då framgå, att undersökningen vore obehöflig. Denne framstående läkare är ju föreståndare för en af landets mera betydande sjukvårdsanstalter, och i andra stycket af det svar, han lämnat till utskottet, omtalar han, att arbetstiden för sjuksköterskorna på den sjukvårdsanstalten förläggas från klockan $\frac{1}{2}$ 6 f. m. till klockan 8 på kvällen. Vid en af landets mest framstående sjukvårdsanstalter är den ordinarie arbetstiden således $14\frac{1}{2}$ timmar. Nu ha de visserligen här 2 timmars fritid för intagande af sina måltider. Men när arbetstiden är $14\frac{1}{2}$ timmar på en af våra förnämsta sjukvårdsanstalter, förefaller det mig, att detta förhållande talar för, att man tager reda på, hur det är på sådana sjukvårdsanstalter, där vederbörande ha mindre goda ekonomiska resurser, det är nämligen ej säkert, att sköterskorna öfverallt i landet ha så generös läkare och direktion till sitt förfogande som i den trakt, herr Carl Persson representerar. Därför kan jag icke tänka mig annat, än att det är förenligt med god omtanke om det mänskliga material, som användes i sådan sysselsättning, att Riksdagen gör ett uttalande för en grundlig undersökning.

Talaren från dalabänken talade om Fredrika-Bremerförbundet, att det hade en mängd sjuksköterskor. Ja, då må väl en undersökning vara så mycket mera motiverad, då förbundets styrelse i sin skrifvelse till utskottet just förordar en sådan.

I rak strid mot hvad den framstående läkaren i Stockholm uttalat i denna sak, har en annan som jag tror lika framstående läkare i landet en helt annan uppfattning; professor Borelius i Lund förordar utan något som helst förbehåll den undersökning, som motionären ställt i fråga. Han har således icke det sinnelaget och den uppfattningen, att han, därför att det finnes ett »om» eller »men» eller »och» i motiveringen, som han icke tycker om, vill stjälpas hela frågan, utan han synes hufvudsakligen gå ut från den synpunkten, att detta är en viktig samhällsangelägenhet, som den lagstiftande makten har att taga hand om, och därför tillstyrker han, att denna angelägenhet utredes.

Det förefaller mig ändock, som om själfva detta arbete att utöfva sjukvård måste ställa betydliga kraf på sin utöfvare. Det är icke allenast sjuksköterskor, som tjänstgöra på sjukhus det här gäller, utan i vissa fall få många af dem gå från stuga till stuga, förutom sitt uppslitande arbete måste de i sin mänskliga känsla ofta uppröras af nöden och uselheten i samhället och kanske af sitt eget lilla förråd gifva några slantar till mat åt den sjuka, för att sjukdomen skall kunna häfvas. Det förefaller mig ändock, att vi, när vi stå inför pröfningen af ett sådant ärende, icke böra ställa oss hjärtlösa, utan

med lika varm och rik tillgifvenhet, som motionären hade, då han skref sin motion, i egenskap af representanter bifalla det yrkande, som här är gjordt. Ty min liffiga öfvertygelse är, att det dock, trots allt, är förfärligt många af dessa människor, som offra sig för sina medmänniskor i så hög grad, att de själfva gå under, och vi böra icke lämna denna kår alldeles utan något som helst stöd från lagstiftarens sida.

*I fråga om
med sjukvård
sysselsatta
kvinnors
arbets-
förhållanden
m. m.
(Forts.)*

Det är ur denna synpunkt, herr talman, som jag ber att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Med herr Thorsson förenade sig herrar *Kvarnzelius, Rundgren, Linders, Borg, Wallin, Rissén, Åberg, Hasselquist och Lindberg.*

Herr Söderberg i Hobborn: Om man kunde med reglementariska föreskrifter hjälpa dessa, som på många sätt bli misshandlade både på det ena och det andra stället i sjukvårdstjänsten i vårt land, skulle jag icke vara emot en sådan utredning. Men hur ställer det sig i verkligheten? De herrar, som här uppträdt och talat så varmt för denna utredning, ha de verkligen tänkt sig, hur det kommer att ställa sig i det praktiska lifvet? Det kanske kommer att ställa sig på följande sätt. Det är en läkare vid ett sjukhus, en kirurg t. ex., för att taga ett exempel ur högen. Han har en bestämd tid om dagen, då han företager operationer, lät oss säga klockan 2. Nu har han, såsom i allmänhet är fallet, enskild praktik, det är många olika människor, som söka honom, och hans tid blir sålunda af enskild praktik eller kanske af andra orsaker upptagen till framemot klockan 4. Dessa sköterskor, som skola biträda honom vid operationen, ha fått ställa i ordning allt till klockan 2 och få gå där och vänta. De hindras att intaga sin middagsmåltid, de få kanske ännu en gång göra i ordning operationssalen, till dess läkaren behagar infinna sig, och få sålunda kanske icke sin måltid förrän klockan 6. Det är ju möjligt. Om man skrifver hvilka reglementariska föreskrifter som helst, undrar jag, om man kan råda bot på ett sådant förhållande. Det måste ovillkorligen i allmänhet bli beroende på läkarna vid sjukhuset, och om de nu verkligen icke ha hjärta för sina underordnade, hjälper det nog föga. Men om man kunde gifva dessa läkare en knuff genom denna diskussion och genom en sådan skrifvelse, skulle jag icke ha så mycket emot den, men med den kännedom jag har om många läkare i vårt land, tror jag icke, att de bry sig mycket om sådant. Det är min uppfattning, och man skulle verkligen kunna framdraga många upprörande fall, då dessa läkare icke ha tillgodosett de verkliga intressen, som de skola tillgodose med afseende på sina underhafvande, men jag tror icke, att det hjälper med en sådan här utredning. Jag tror det visst icke. Andra medel borde nog försökas, så att t. ex. lasaretsdirektionerna och styrelserna för sjukhusen verkligen tillsäga, att dylikt icke existerade.

Herr Vahlquist: Herr talman, mina herrar! Eburu jag icke kan gilla den motivering, som motionären har anført eller förebragt, utan snarare måste protestera mot åtskilliga uttalanden, han gjort,

I fråga om såsom kränkande såväl för åtskilliga läkare som äfven för vissa med sjukvård sköterskor, kan jag dock icke annat än anse, att syftet med hans sysselsatta motion är godt, och det är därför, som jag velat säga min tanke kvinnors rörande densamma.

Utskottet har i sitt utlåtande verkligen anfört kraftigt talande skäl för ett bifall, och åtskilliga intyg har utskottet framlagt, afgifna såväl af styrelser, som stå våra sjuksköterskor i landet nära, som äfven af framstående läkare på våra sjukhus, hvilka intyg tala till förmån för motionen. Allt detta gör, att jag för min del anser ingen fara ligga i att tillstyrka en utredning i motionens syfte, och därför ber jag, herr talman, att få yrka bifall till utskottets hemställan.

m. m.
(Forts.)

Häruti instämde herrar *Johansson* i Jönköping, *Petrén*, *Rune* och *Martin*.

Herr Persson i Stallerhult: Herr talman! Jag visste alltför väl, då jag begärde ordet, att jag icke skulle få många med mig, och jag hade heller icke väntat det. Men att döma af allt, som här säges, skulle det vara klart som dagen, att läkarne stå utan skuld, men att ansvaret faller på direktions och vederbörande styrelser, ifall det föreligger sådana fall, som antydast i motionen. Jag har därför velat något taga dessa institutioner i försvar, men det akta sig läkare för att erkänna, att dessa institutioner arbeta på detta sätt för att förbättra dessa personers ställning, där så kräfvast.

Här åberopast intyg, som äro intagna i betänkanudet, och äfven myndigheter hafva yttrat sig i denna fråga. Men hvad säga de? Jo, hos oss kan man icke uppvisa sådana missförhållanden — så säger nästan hvarenda en — på det sjukhus, som jag har hand om, är det icke möjligt att sådana förhållanden skulle kunna förekomma, äfven om så skulle vara fallet på andra håll. Så är det en af dessa personer, som säger: var god och framlägg bevis för att sådant finnes. Och då detta icke skett, så kan man vara någorlunda lugn, då det göres så mycket på detta område. Den siste intygsgifvaren, en högt stående läkare, som utskottets ordförande åberopade, sopar rent för egen dörr på ett förträffligt sätt och motiverar sitt utlåtande på ett sådant sätt, att det icke kan innebära något annat än afslag; dock säger han, att på ett sådant område som detta kunna icke förhållandena blifva reglerade, utan att det någon gång måste blifva för lång tjänstgöringstid, under det att i privata anstalter det icke behöfver vara så lång tjänstgöringstid. Han har sålunda också gjort erfarenheter rörande privata förhållanden. Jag vet icke, hvad i detta fall menas med privata förhållanden. Är det meningen, att en sjuksköterska, som är anställd hos en enskild person, och som får väl betaldt för sitt arbete, icke skall äga rätt att tjänstgöra mera än vissa timmar på dagen, löper man fara att intränga på ett område, där jag anser, att man bör gå fram med försiktighet. I alla fall tror jag, att jag har stöd för min uppfattning, då jag velat taga förhållandena i Skaraborgs län något i försvar. Lasarettsdirektioner, styrelser för åtskilliga välgörenhetsinrättningar och äfven privata personer göra där stora uppoffringar på detta område. Jag har som sagdt velat taga dem i för-

svar gentemot de beskyllningar, som blifvit framkastade i motionen och äfven uttalats af utskottet — nämligen då det gäller alla andra än läkarne.

Jag ber att få vidhålla mitt yrkande.

Grefve R. Hamilton: Herr talman! Gentemot herr Carl Persson vill jag säga, det jag anser, att direktionerna icke böra taga åt sig de anmärkningar, som här blifvit framställda. De ha icke längre att bestämma i frågor rörande själfva sjukvården, och således icke heller huru många timmar en sjuksköterska skall tjänstgöra, ty på grund af en kungörelse, som utfärdades för ett tiotal år sedan, blefvo de beröfvade denna rättighet. Jag tror därför, att direktionerna kunna vara mycket lugna. Jag har själf varit medlem af en sådan i cirka 20 år och är därför ej alldeles obekant med förhållandena.

Emellertid anser jag, att det vore synd, om på grund af motiveringens brister sjuksköterskornas arbetsförhållanden icke skulle blifva undersökta, så att dessa blefve bättre ordnade. Vi veta alla, att sjuksköterskorna äro en synnerligen uppoffrande klass, som arbetar ut sig för sina medmänniskors väl, och jag ber därför, herr talman, att få yrka bifall till utskottets förslag.

Herr Vahlquist: På grund af herr Carl Perssons yttrande vill jag pointera, att det icke varit min mening att framställa något klander mot vare sig den ene eller den andre. Jag har inga bevis att framställa för berättigandet af ett dylikt klander, utan det är systemet, som jag vill hafva ändradt. Om nu missförhållanden beträffande tjänstgöringen förekomma — och tyvärr kanske måste förekomma, huru man än vill ordna sjuksköterskornas tjänstgöring — bör man dock söka åstadkomma de rättelser och de förbättringar, som möjligen kunna vidtagas.

Efter härmed slutad öfverläggning gaf herr talmannen propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på afslag å såväl berörda hemställan som den i ämnet väckta motionen; och blef utskottets hemställan af kammaren bifallen.

Jämlikt 63 § riksdagsordningen skulle detta beslut genom utdrag af protokollet delgifvas Första kammaren.

§ 13.

Vidare föredrogos hvart för sig statsutskottets memorial och utlåtanden:

nr 45, på grund af kamrarnas återremiss af statsutskottets utlåtande nr 28, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition till Riksdagen med förslag till förordning angående grunderna och sättet för markgångsprisens bestämmande;

nr 46, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition till Riksdagen angående läroverksadjunkten A. Hesselns uppflyttning i högre lönegrad;

*I fråga om
med sjukvård
sysselsatta
kvinnors
arbets-
förhållanden
m. m.
(Forts.)*

nr 47, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition till Riksdagen angående anslag för undersökningen af svenska ortnamn; och
nr 48, i anledning af kamrarnas skiljaktiga beslut i två frågor rörande anslag under riksstatens fjärde hufvudtitel.

Kammaren biföll hvad utskottet i dessa memorial och utlåtanden hemställt.

§ 14.

Herr *Räf* afgaf en motion, nr 362, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående fördelning af medel till främjande af nykterhet och motarbetande af dryckenskapens följder.

Ifrågavarande motion bordlades.

Vidare aflämnade herr *Leander* en motion, likaledes i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående fördelning af medel till främjande af nykterhet och motarbetande af dryckenskapens följder.

Denna motion, som erhöll ordningsnumret 363, blef på begäran omedelbart remitterad till statsutskottet.

§ 15.

Interpellation. Ordet lämnades härefter till

Herr Waldén, som anförde: Herr talman! Kungl. Maj:ts nådiga kungörelse af den 25 oktober 1907 angående vissa föreskrifter rörande fiskeriförhållandena i de till Sverige och Danmark gränsande farvattnen, och hvilken kungl. kungörelse grundar sig på en konvention mellan Sverige och Danmark, innehåller i § 7 vissa bestämmelser, hvilkas tillämpande förorsakar en stor del af fiskarebefolkningen på den svenska sidan af Öresund synnerligen stora olägenheter. Ifrågavarande paragraf har följande lydelse:

»Rödspätta, som i totallängd icke håller 25 $\frac{1}{2}$ centimeter (21 centimeter från nospetsen till stjärtroten), må ej finnas ombord i fartyg eller båt, som befinner sig i Kattegatt med dess vikar och fjordar på fiske eller för fiskhandel, och ej heller vid kusterna af Kattegatt med dess vikar och fjordar föras i land, hållas till salu eller utbjudas, säljas eller från ort till annan forslas, utan skall sådan rödspätta, därest den varder vid fiske upptagen i farkost eller på land, snarast och såvidt möjligt i oskadadt tillstånd i hafvet åter utsläppas.

För Öresund gälla samma bestämmelser, dock må, med undantag för det till städerna — å svenska sidan Helsingborg, Landskrona och Malmö, å danska sidan Helsingör och Köpenhamn — hörande vatten- och landområde, i sundet fångad rödspätta, som i totallängd håller minst 21 centimeter (17 centimeter från nospetsen till stjärtroten), finnas ombord och föras i land för att förbrukas inom någon af de Öresunds kuster närmast belägna kommuner.»

Nämnda paragraf har tydligen tillkommit i afsikt att förhindra rödspättans utrotande i Kattegatt och Öresund, där genom ett allt för intensivt fiskande af mindre rödspättor nämnda fiskart var i starkt aftagande. Såväl svenska som danska fiskare voro också eniga om, att åtgärder i nämnda syfte borde vidtagas. Däremot hade de aldrig tänkt sig, att sådana bestämmelser skulle fastställas, hvarigenom fiskare förbjödos att i sundsstäderna försälja liksom befolkningen i nämnda städer att köpa rödspättor, som man enligt den kungliga kungörelsen har rättighet att fiska i Öresund.

Interpolation.
(Forts.)

Den af mig nyss citerade paragrafen är nämligen uppdelad i två moment, af hvilka det första afser rödspättefisket i Kattegatt, det sista däremot samma fiske i Öresund. Anledningen härtill är tydligen den, att nämnda fiskart är mera storväxt i Kattegatt än i Öresund, hvarför man beträffande förstnämnda farvatten ansett sig böra fastställa ett minimimått af 25 $\frac{1}{2}$ centimeter, då man däremot hvad Öresund angår ansett sig böra sätta detta mått till 21 centimeter, och få därför äfven rödspättor, som uppnå sistnämnda mått och fångats i Öresund, salubjudas på såväl svenska som danska sidan af sundet — dock med undantag af sundsstäderna Helsingborg, Landskrona och Malmö samt Helsingör och Köpenhamn. Men just genom detta undantag är det, som en stor del fiskare åtminstone på den svenska sidan af sundet råkat i en belägenhet, hvarigenom framtiden ter sig för dem synnerligen bekymmersam, såvida ifrågavarande undantagsbestämmelse fortfarande skall blifva gällande. Särskildt gäller detta beträffande de fiskare, som äro bosatta i fisklägena närmast de nyss uppräknade sundsstäderna.

Den vanligast förekommande storleken af Öresundsspättan är nämligen mellan 21 och 25 centimeter, men då rödspättor af nämnda storlek ej få försäljas i de närbelägna städerna, de naturliga och förnämsta afsättningsorterna, och då vissa af dessa fisklägen — jag vill särskildt nämna Borstahusen i närheten af Landskrona — på grund af bristande kommunikationer ej kunna påräkna någon annan mera betydande afsättningsort än den närliggande staden, blir följden den, att rödspättefisket i Öresund hart nära omöjliggöres för de fiskare, som äro bosatta i dessa fisklägen.

Då man nu vet, att sundsspättefisket representerar en väsentlig del af dessa fiskares inkomster, liksom hur viktigt det är för befolkningen i sundsstäderna, att tillförseln af denna billiga och goda föda ej förhindras, måste väl medgifvas, att den i förutnämnda paragraf intagna undantagsbestämmelsen förorsakar så stora olägenheter, att en ändring af densamma med det snaraste bör företagas. Det måste betraktas såsom en upprörande orättvisa, att genom en dylik undantagsbestämmelse flera hundra fattiga fiskare, hvilka äfven under normala förhållanden många gånger ha att kämpa en hård kamp för sin utkomst, skola råka i det bekymmersamma läge, att de finna denna sin torftiga utkomst kringskuren, ja, nära nog omöjliggjord.

Jag vågar därför, och med stöd af hvad jag nu anfört, anhålla om kammarens benägna tillåtelse att till herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet få framställa följande vördsamma spörsmål:

1:o) Har herr statsrådet kännedom om de stora olägenheter, som

Andra kammarens protokoll 1911. Nr 34.

Interpellation.
(Forts.)

genom några af bestämmelserna i § 7 af Kungl. Maj:ts nådiga kungörelse angående vissa föreskrifter rörande fiskeriförhållandena i de till Sverige och Danmark gränsande farvatten förorsakats en stor del af den svenska fiskeribefolkningen vid Öresund?

2:o) Om så är, anser herr statsrådet dessa olägenheter vara af den beskaffenhet och betydelse, att de snarast möjligt böra afhjälpas, och sålunda genom herr statsrådets ingripande åtgärder från Kungl. Maj:t vara att förvänta, hvarigenom den för Öresundsstäderna gällande undantagsbestämmelsen i nyssberörda paragraf kan komma att upphävas?

Herr Waldéns ifrågavarande framställning bordlades på begäran.

§ 16.

Föredrogs ett från Första kammaren ankommet protokollsutdrag, nr 326, innefattande delgifning af nämnda kammares beslut öfver dess andra tillfälliga utskotts utlåtande, nr 6, i anledning af väckta motioner om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående särskild stämpling å importerade ägg; och beslöt Andra kammaren hänvisa detta ärende till sitt andra tillfälliga utskott.

§ 17.

Vid föredragning härpå af ett från Första kammaren ankommet protokollsutdrag, nr 324, innefattande delgifning af nämnda kammares beslut öfver dess första tillfälliga utskotts utlåtande, nr 10, i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kungl. Maj:t med hemställan, att Riksdagen må lämnas tillfälle att i visst afseende yttra sig öfver ett väntadt förslag till ny instruktion för landshöfdingarna, beslöt Andra kammaren öfverlämna ifrågavarande ärende till behandling af sitt femte tillfälliga utskott.

§ 18.

Anmälades och godkändes statsutskottets förslag till Riksdagens skrivelser till Konungen:

nr 57, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående uppförande af ett fordonsförråd vid Norrbottens regementes kasernetablissemang i Boden;

nr 58, i anledning af väckt motion angående utredning i fråga om försäljning af vissa delar af det s. k. Järfvafältet invid Stockholm m. m.;

nr 59, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition i fråga om försäljning af skånska dragonregementets gamla kasernetablissemang med tillhörande tomt i Ystad;

nr 60, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående pensionsunderlag för innehafvaren af de med hvarandra förenade befattningarna såsom öfverläkare vid Stockholms hospital och professor i psykiatri vid karolinska mediko-kirurgiska institutet;

nr 61, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående ålders-tillägg åt vaktmästaren vid arkivdepån i Visby C. J. Hallgren;

nr 62, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående bidrag till bestridande af kostnader för anordnande af föreläsningkurser för allmänheten vid Göteborgs högskola;

nr 63, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående anslag för utgifvande af en svensk bokkatalog för åren 1906—1910;

nr 64, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående efter-skänkande af kronans rätt till danaarf efter förre kyrkovaktaren Nils Petter Ahlgren i Linköping;

nr 65, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående aflönings-fyllnad åt vikarien för tjänstledige kassören och bokhållaren i fång-vårdsstyrelsen Walter Engblom; och

nr 66, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående befrielse för lokomotivföraren G. B. Carlsson Frank att gälda visst honom till utgifvande ådömdt skadeståndsbelopp.

§ 19.

Till bordläggning anmälde:

bevillningsutskottets betänkande, nr 22, i anledning af väckta motioner, afseende utredning rörande åtgärder för undanröjande af en på äktenskapsfrekvensen menligt inverkan oegentlighet i skatte-lagstiftningen;

Andra kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande, nr 6, i anledning af motion om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående förnyad utredning rörande lämpligaste förläggningssorten för Första och Andra lifgrenadjärregementena; samt

Andra kammarens fjärde tillfälliga utskotts utlåtande, nr 9, med anledning af väckt motion om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående kontroll öfver utnyttjandet af speciella naturrikedomar i enskildes ägo.

§ 20.

Justerades protokollsutdrag.

§ 21.

Ledighet från riksdagsgöromålen beviljades:

herr <i>Carlsson</i> i Solberga	under 4 dagar fr. o. m. den 27 april,
» <i>Hansson</i>	» den 29 april,
» <i>Camitz</i>	» 3 dagar fr. o. m. den 27 april,
» <i>Wijk</i>	» 2 » » » 27 » och
» <i>Igel</i>	» den 28 april.

Kammarens ledamöter åtskildes härefter kl. 4,24 e. m.

In fidem
Per Cronvall.

Torsdagen den 27 april.

Kl. 3 e. m.

Förhandlingarna leddes vid detta sammanträde af herr vice talmannen.

§ 1.

Justerades protokollet för den 21 innevarande april.

§ 2.

Herr statsrådet *Nylander* aflämnade Kungl. Maj:ts propositioner:

- angående försäljning af förra sergeantsbostället Stålsbyn nr 1 i Värmlands län;
- angående försäljning af förra kornettsbostället Oppeby nr 1 med Ellmoratorp i Södermanlands län;
- angående försäljning af den kronan såsom ägare af förra öfverbostället Öresten i Älfsborgs län tillkommande vattenrätt i Slottsån m. m.;
- angående godtgörelse till arrendatorn af kronolägenheten Nykvarn nr 1, en vattenmjölkvarn, i Uppsala län för minskning i inkomst af kvarnrörelsen;
- angående utbyte af kronohemmanen Mjölmarbo och Snickarbo med tillydenheter i Kopparbergs län mot viss Klosters aktiebolag tillhörig mark m. m.;
- angående öfverförande till domänfonden af köpeskillingarna för vissa försålda kronoegendomar; och
- angående försäljning af ett område från förra mönsterskrifvarbostället Djurstorp nr 1 och 3 jämte Djurstorp nr 4, en utjord, i Kalmar län.

Dessa propositioner bordlades på begäran.

§ 3.

Föredrogs och hänvisades till statsutskottet Kungl. Maj:ts å kammarens bord hvilande proposition angående anläggning af statsbana från Veittjärvi till Karungi samt från Karungi till Matarengi m. m.

§ 4.

Herr *Räfs* på kammarens bord liggande motion, nr 362, som nu föredrogs, öfverlämnades till statsutskottet.

§ 5.

Vid föredragning härpå af herr *Waldéns* vid nästföregående sammanträde framställda, men då bordlagda anhållan att till herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet få framställa spörsmål biföll kammaren ifrågavarande anhållan.

§ 6.

Härefter föredrogs, men blefvo ånyo lagda på bordet bevillningsutskottets betänkande nr 22, Andra kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande nr 6 och Andra kammarens fjärde tillfälliga utskotts utlåtande nr 9.

§ 7.

Till bordläggning anmäldes:

statsutskottets memorial:

nr 49, med anledning af kamrarnas skiljaktiga beslut i punkt 1 mom. b af statsutskottets utlåtande nr 40, angående Kungl. Maj:ts proposition om fastställande af postverkets stat för driftkostnader år 1912 samt i ämnet väckta motioner; och

nr 50, med anledning af kamrarnas skiljaktiga beslut angående statsbidrag till Trollhättans kommun såsom ersättning för mistning af beskattningsföremål på grund af statens öfvertagande af Trollhätte kanalbolags egendom och verksamhet;

jordbruksutskottets utlåtande, nr 83, i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående fastställande af grunder för tomträttsupplätelser från kronojord; samt

första särskilda utskottets utlåtande, nr 1, i anledning af dels Kungl. Maj:ts proposition nr 43 med förslag till lag om kollektivafstal mellan arbetsgifvare och arbetare, lag om särskild domstol i vissa arbetstvister, lag om vissa arbetstvister, lag om vissa arbetsaftal, lag angående ändrad lydelse af 158 § utsökningslagen samt lag angående ändrad lydelse af 10 § lagen om hvad iakttagas skall i afseende å införande af lagen om nyttjanderätt till fast egendom den 14 juni 1907, dels åtskilliga med föranledande af nämnda förslag väckta motioner.

§ 8.

Justerades protokollsutdrag.

§ 9.

Ledighet från riksdagsgörömlen beviljades:
 herr *Fürst* under 6 dagar fr. o. m. den 1 maj,
 » *Engström* » 4 » » » 29 april,
 » *Christiernson* » 3 » » » 29 » och
 » *Persson* i Stockholm den 29 april.

Härefter åtskildes kammarens ledamöter kl. 3.12 e. m.

In fidem
Per Cronvall.

Fredagen den 28 april.

Kl. 3 e. m.

§ 1.

Justerades protokollet för den 22 innevarande april.

§ 2.

Herr statsrådet *von Sydow* aflämnade Kungl. Maj:ts propositioner:
 angående anslag till populärvetenskapliga föreläsningar;
 angående tilläggspension åt läraren vid musikkonservatorium A.
 Andersen;
 angående efterskänkande af kronans rätt till danaarf efter lägen-
 hetsägaren Karl Andersson från Katrinelund å Sala stads område;
 angående ändrad lydelse af § 9 mom. 3 A) i tulltaxeunderrättel-
 serna samt § 13 mom. 3 A) i förordningen med tulltaxa den 4 juli
 1910 m. m.; och
 angående ändring i förordningen angående stämpelafgiften den 18
 september 1908.

Ifrågavarande propositioner blefvo på begäran bordlagda.

§ 3.

Föredrogos hvar för sig och hänvisades till jordbruksutskottet
 Kungl. Maj:ts å kammarens bord hvilande propositioner:
 angående försäljning af förra sergeantsbostället Stålsbyn nr 1 i
 Värmlands län;
 angående försäljning af förra kornettsbostället Oppeby nr 1 med
 Ellmoratorp i Södermanlands län;

angående försäljning af den kronan såsom ägare af förra öfverste-
bostället Öresten i Älfsborgs län tillkommande vattenrätt i Slottsån m. m.;
angående godtgörelse till arrendatorn af kronolägenheten Nykvarn
nr 1, en vattenmjölkvarn, i Uppsala län för minskning i inkomst af
kvarnrörelsen;

angående utbyte af kronohemmanen Mjölmarbo och Snickarbo
med tillydenheter i Kopparbergs län mot viss Klosters aktiebolag till-
hörig mark m. m.;

angående öfverförande till domänfonden af köpeskillingarna för
vissa försålda kronoegendomar; och

angående försäljning af ett område från förra mönsterskrifvar-
bostället Djurstorp nr 1 och 3 jämte Djurstorp nr 4, en utjord, i
Kalmar län.

§ 4.

Vidare föredrogos hvar efter annat statsutskottets memorial:

nr 49, med anledning af kamrarnas skiljaktiga beslut i punkt 1
mom. b af statsutskottets utlåtande nr 40, angående Kungl. Maj:ts
proposition om fastställande af postverkets stat för driftkostnader år
1912 samt i ämnet väckta motioner; och

nr 50, med anledning af kamrarnas skiljaktiga beslut angående
statsbidrag till Trollhättans kommun såsom ersättning för mistning af
beskattningsföremål på grund af statens öfvertagande af Trollhätte
kanalbolags egendom och verksamhet.

De föreslagna voteringspropositionerna godkändes.

§ 5.

Jordbruksutskottets utlåtande nr 83 och första särskilda utskottets
utlåtande nr 1, som nu föredrogos, bordlades åter.

§ 6.

Anmäldes och godkändes följande förslag till Riksdagens skrivelser
till Konungen, nämligen:

från lagutskottet:

nr 73, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition nr 2 med förslag
till lag om ändrad lydelse af vissa paragrafer i värnpliktslagen den 14
juni 1901;

från konstitutionsutskottet:

nr 74, i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kungl. Maj:t
angående rätt för kommuner att upplägga fonder för vissa ändamål; och
nr 75, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition med förslag till
lag angående ändrad lydelse af §§ 6 och 17 i förordningen om kom-
munalstyrelse i Stockholm den 23 maj 1862; samt

från bevillningsutskottet:

nr 76, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition angående ändrad
lydelse af 20, 21 och 24 §§ i förordningen angående tillverkning af
brännvin den 11 oktober 1907.

§ 7.

Till bordläggning anmäldes:

bankoutslottets memorial, nr 29, i anledning af kamrarnas skiljaktiga beslut rörande bankoutslottets utlåtande nr 25, angående ändrad lydelse af § 45 bankoreglementet; och

Andra kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande, nr 10, i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående ordensväsendets afskaffande.

§ 8.

Justerades protokollsutdrag.

§ 9.

Ledighet från riksdagsgörömlen beviljades:

herr *Svensson* i Skyllberg under 3 dagar fr. o. m. den 29 april,
 » *Lundell* » 4 » » » 29 » och
 » *Johansson* i Stockholm » den 29 april.

Kammarens ledamöter åtskildes härefter kl. 3,21 e. m.

In fidem
Per Cronvall.